

T.C.
GAZİANTEP ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANA BİLİM DALI

2020

TARİH ABD

GAZİANTEP ÜNİVERSİTESİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

İBRAHİM GÖKTAS

**MARDİN MÜZESİ'NDE BULUNAN SAFEVÎ HÂNEBANININ
SON DÖNEMİ İLE AVŞAR HÂNEBANİ DÖNEMİNE AİT
SİKKELER**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

İBRAHİM GÖKTAŞ

GAZİANTEP
ŞUBAT 2020

T.C.
GAZİANTEP ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANA BİLİM

**MARDİN MÜZESİ'NDE BULUNAN SAFEVÎ
HÂNEDANININ SON DÖNEMİ İLE AVŞAR HÂNEDANI
DÖNEMİNE AİT SİKKELER**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

İBRAHİM GÖKTAŞ

Tez Danışmanı

DOÇ. DR. YUNUS EMRE TANSÜ

GAZİANTEP
ŞUBAT 2020

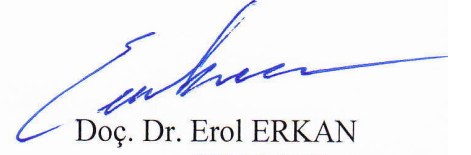
T.C.
GAZİANTEP ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANA BİLİM DALI

“Mardin Müzesi’nde Bulunan Safevî Hânedanının Son Dönemi İle Avşar Hânedanı
Dönemine Ait Sikkeler”

İBRAHİM GÖKTAŞ

Tez Savunma Tarihi: 10.02.2020

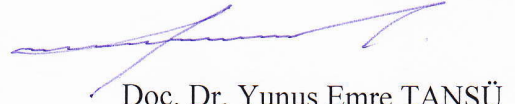
Sosyal Bilimler Enstitüsü Onayı

Doç. Dr. Erol ERKAN
SBE Müdürü

Bu tezin Yüksek Lisans/Doktora tezi olarak gerekli şartları sağladığını onaylarım.

Prof. Dr. Ahmet GÜNDÜZ
Enstitü ABD Başkanı

Bu tez tarafımca (tarafımızca) okunmuş, kapsamı ve niteliği açısından bir Yüksek Lisans/Doktora tezi olarak kabul edilmiştir.

Doç. Dr. Yunus Emre TANSÜ
Tez Danışmanı

Bu tez tarafımızca okunmuş, kapsam ve niteliği açısından bir Yüksek Lisans/Doktora tezi olarak oybirliği/ oyçokluğu ile kabul edilmiştir.

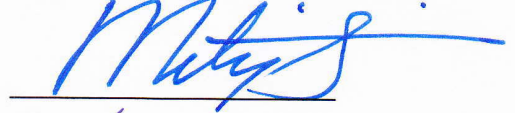
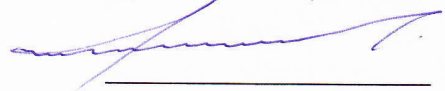
Jüri Üyeleri:

Prof. Dr. Gazi Osman ÖZGÜDENLİ

Prof. Dr. Metin AKİS

Doç. Dr. Yunus Emre TANSÜ

İmzası

ETİK BEYAN

Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada;

- Tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
- Tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu,
- Tez çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi,
- Kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı,
- Bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu,

bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

İbrahim GÖKTAŞ

10.02.2019

ÖZ

MARDİN MÜZESİNDE BULUNAN SAFEVÎ HÂNEBANININ SON DÖNEMİ İLE AVŞAR HÂNEBANİ DÖNEMİNE AİT SİKKELER

GÖKTAŞ, İbrahim
Yüksek Lisans Tezi, Tarih ABD
Tez Danışmanı: Doç. Dr. Yunus Emre TANSÜ
Şubat 2020, 160 sayfa

Bu çalışma Mardin Müzesinde bulunan Safevî hânedanının son dönemi ile Avşar hânedanı dönemine ait 194 adet gümüş sikkenin tanıtımını ve incelemesini konu almaktadır. Safevî hânedanının kuruluşu ve İran coğrafyasında tesis ettikleri “*On İki İmam Şi’iliğinin*” bölge halkları üzerindeki etkisi ile dinin tesir ettiği alanlara kısaca değinilmiştir. Söz konusu sikkeler ile Safevî hükümdarlarından olan Hüseyin Mirza’nın dönemi ile başlayıp Safevî hânedanının fiilen yıkılışına kadar olan kısmı ve akabinde kurulan Avşar hânedanının en önemli hükümdarı Nadir Şah’ın dönemi incelenmiştir. Aynı coğrafyada hüküm sürmüş Safevî ve Avşar hânedanlıklarının Erivân, Herât, İsfahân, Kazvin, Meşhed, Nahçivân, Tebrîz ve Tiflis gibi farklı vilayetlerde darphanelerinin olduğunu ve yüzeylerinde hükümdar unvanları ile dini ibareler içerdiği görülmektedir. Ancak Safevî hânedanına nispeten Avşar hânedanının sikkelerinde kullanılan maddenin ağırlık ölçülerinin değiştiği ve Avşar hânedanının dini ibareleri azalttığı göze çarpmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Sikke, Nümismatik, Gümüş, Para, Safevî, Avşar, Fars, İran, Şah Hüseyin, Nadir Şah.

ABSTRACT

THE COINS BELONGING TO AFSHAR DYNASTY AND TO THE LAST PERIOD OF SAFAVID DYNASTY IN THE MARDIN MUSEUM

GÖKTAŞ, İbrahim

M. A. Thesis, Department of History

Supervisor: Assoc. Prof. Yunus Emre TANSÜ

February 2020, 160 pages

This study focuses on the introduction and analysis of 194 silver coins of the Afshar Dynasty and the last period of the Safavid Dynasty in the Mardin Museum. With the establishment of the Safavid Dynasty and the establishment of the "Twelve Imam Shii'ism" in the Iranian geography were briefly mentioned the impact on the peoples of that region and the areas influenced by religion. The forementioned coins and the period of Hüseyin Mirza one of the Safavid Emperors, and until the part of the actual collapse of Safavid Dynasty and the period of Nadir Shah, the most important emperor of the Afshar dynasty, which was founded later on is examined. It is seen that the Safavid and Afshar Dynasties, which ruled in the same geography, had mints in different provinces such as Yerevan, Herât, Isfahan, Qazwin, Mashhad, Nakhchivan, Tabriz and Tbilisi, and they included the titles of monarchs and religious expressions on their surfaces. However, it is remarkable that the items used in the coins of the Avşar Dynasty compared with the Safavid Dynasty and their weight measurements changed and that the Afshar Dynasty reduced religious phrases.

Key Worlds: Coin, Coinage, Numismatic, Silver, Iranian, Money, Safavid, Afshar, Hüseyin Shah, Nader Shah.

ÖNSÖZ

“Mardin Müzesi’nde Bulunan Safevî hânedanının Son Dönemi ile Avşar Hânedanı Dönemine Ait Sikkeler” adlı bu çalışmada transkripsiyon, araştırma, sentez ve tasnif yöntemleri kullanılarak Safevî hânedanı son dönemi ve Avşar hânedanlarına ait sikkeler üzerinden titiz bir çalışma yapılmıştır.

Sikke; Tarih, Filoloji, Sanat, Dinler Tarihi, Sanat Tarihi ve Siyasal Tarih bilim dallarına azımsanmayacak kadar katkı sağlayıp dönemin dini, siyasi, iktisadi, sosyal, toplumsal ve kültürel değerleri hakkında önemli bilgiler vermektedir. Antik dönemden beri süregelen sikke darp tekniği Safevî ve Avşar hânedanları döneminde de önemini koruyarak devam etmiştir. Bahsini ettiğimiz dönemin sikkeleri incelenerek bölgenin coğrafyası, ekonomik gücü, mevcut siyasi düzeni, dini ve sosyo-kültürel değeri hakkında daha kapsamlı ve sağlıklı bilgiler edinmek amaçlanmıştır.

Kültür Bakanlığı’na yapılan gerekli başvuru sonucunda verilen izin çerçevesinde Mardin Müzesi envanterinde mevcut bulunan, Safevî hânedanı ve Avşar hânedanı dönemlerine ait gümüş sikkeler üzerinden hazırlanan bu çalışma üç ana bölümden meydana gelmektedir: Birinci bölümde sikke icadından önce kullanılan “para”, sikke tanımı, ilk sikkelerin ortaya çıkışı, nümismatik ve sikkelerin dünya tarihi açısından önemi ile ilgili genel bilgiler verilmiştir. İkinci bölümde Safevî hânedanı son dönemleri ve yıkılışı, Avşar boyu, Avşar hânedanın teşekkülü, sosyo-kültürel değerleri, dini hadiseleri, siyasi münasebetleri, hânedanın yıkılışı ve sikkelerin alındığı Mardin Müzesi ile sikke katalog tanıtımıyla ilgili bilgilere yer verilmiştir. Üçüncü bölüm ise 194 adet gümüş sikke kataloğu, çalışmanın sonucu, kaynakça ve yazarın öz geçmişine yer verilmiştir. Tasnif edilen sikkelerin her biri titiz bir şekilde inceleme ve değerlendirilmeye tabi tutularak andırış ve analojisi yapılmıştır.

Çalışmanın amaçlarından birisi de Safevî hânedanı ile Avşar hânedanına ait sikkeleri bir nevi karşılaştırarak okunuş formları, yazı içerikleri, ikonografik tefsiri, sanat ve din tarihi çerçevesinde bilimsel değerlendirmelerini açıklığa kavuşturmadır. Avşar hânedanı ve dönemi hakkında maalesef Türkçe pek az eser bulunmaktadır.

Söz konusu döneme ve bölgeye ışık tutmak ve yine bu alandaki boşluğu az da olsa doldurmak gayesiyle böyle bir tez çalışması yapılmak istenilmiştir.

Bu çalışmanın her aşamasında beni yönlendiren ve yardımlarını esirgemeyen danışman hocam Doç. Dr. Yunus Emre Tansü'ye, araştırma konusunun belirlenmesi ve çalışmanın her merhalesinde değerli bilgileriyle bana yol gösterip şahsi kütüphanesinden yararlandığım kıymetli hocam Prof. Dr. Osman G. Özgüdenli'ye, yapıcı eleştirileri ile manevi desteklerini her zaman yanımda hissettiğim değerli hocalarım Prof. Dr. Mehmet Emin Sönmez ile Prof. Dr. Mehmet Şahin'e, eksikliklerimin giderilmesinde Prof. Dr. Metin Akis'e, Prof. Dr. Mehmet Erol'a, Doç. Dr. Fettah Kuzu'ya, Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Biçici'ye, Dr. Öğr. Üyesi Hasan Karaca'ya, Dr. Öğr. Üyesi Hamidreza Sohrabiabad'a, araştırma görevlisi Fatih Çiftçi ile Baran Güvenç'e, sikke katalogunu aldığım Mardin Müzesi Müdürlüğüne, arkeolog Süleyman Bayer'e, müze araştırmalarım eşlik eden müze uzmanları Hasan Menteşe ile Elif Tosun Yıldırım'a, ender bulunan kaynaklarından yararlandığım İslâm Araştırmaları Merkezi'ne, Atatürk Kitaplığı'na, Beyazıt Devlet Kütüphanesi'ne, Marmara Üniversitesi Prof. Dr. Orhan Oğuz Kütüphanesi'ne, İngilizce çevirilerimde yardımlarını esirgemeyen arkadaşlarım Meryem Tezcan'a, Ece Yontar ile kız kardeşim Esra Göktaş'a ve son olarak desteklerini hiçbir zaman benden esirgemeyen aileme sonsuz şükran ve saygılarımı sunarım.

İbrahim GÖKTAŞ

Şubat 2020

İÇİNDEKİLER

ÖZ	i
ABSTRACT.....	ii
ÖNSÖZ	iii
İÇİNDEKİLER	v
KISALTMALAR.....	vii
BİRİNCİ BÖLÜM	1
GİRİŞ.....	1
I. MARDİN MÜZESİ	1
II. SİKKE İCADINDAN ÖNCE KULLANILAN “PARA” VE İLK SİKKELERİN ORTAYA ÇIKIŞI	2
III. NÜMİSMATİK VE SİKKELERİN DÜNYA TARİHİ AÇISINDAN ÖNEMİ ..	4
IV. İSLÂMÎ SİKKELER	7
İKİNCİ BÖLÜM.....	10
SAFEVÎ HANEDANININ SON DÖNEMİ VE AVŞAR HANEDANI	10
I. SAFEVÎ HÂNEBANININ SON DÖNEMİ VE YIKILIŞI	10
II. AVŞAR BOYU.....	18
III. AVŞAR HÂNEBANİ (1736-1804).....	22
A. AVŞAR HÂNEBANININ TEŞEKKÜLÜ	22
B. SOSYO-EKONOMİK VE DİNİ HADİSELER	24
C. SİYASÎ HADİSELER	27
1. Osmanlı Devleti ile Avşar Hânedanı Arasındaki Münasebetler	27
2. Avşar Hânedanın Diğer Siyasi Münasebetleri.....	31
D. HÂNEBANIN YIKILIŞI.....	33
IV. MARDİN MÜZESİ ENVANTERİNDE BULUNAN SAFEVÎ HÂNEBANININ SON DÖNEMİ İLE AVŞAR HÂNEBANİ DÖNEMİ SİKKELERİ	35

SİKKE KATALOĞU.....	40
SONUÇ	139
KAYNAKLAR	142
ÖZGEÇMİŞ	149
VITAE.....	149

KISALTMALAR

AE	: Bakır
AR	: Gümüş
AV	: Altın
A.Ü.	: Atatürk Üniversitesi
<i>DİA</i>	: <i>Diyanet İslâm Ansiklopedisi</i>
Env. No.	: Envanter Numarası
gr.	: Gram
haz.	: Hazırlayan
Hz.	: Hazreti
<i>MEB İA</i>	: <i>Millî Eğitim Bakanlığı İslâm Ansiklopedisi</i>
M.	: Milâdi
mm	: Milimetre
M.Ö.	: Milattan Önce
M.S.	: Milattan Sonra
Ref.	: Referans
Bkz.	: Bakınız
Çev.	: Çeviren/Çevirenler
S.	: Sayı
s.	: Sayfa
k.	: Kısım
ö.	: Ölümü
d.	: Doğumu
vb.	: Ve benzeri
vd.	: Ve devamı

BİRİNCİ BÖLÜM

GİRİŞ

I. MARDİN MÜZESİ

Sosyal tarihi ve coğrafi konumu sebebiyle asırlar boyunca ticari ilişkilerin ve önemli yolların geçiş güzergahı olan Mardin, bu tarihsel yapısından kaynaklı çoklu etnik ve kültürel bir statüye sahiptir¹. Yukarı Mezopotamya'nın antik devirde “*Masius-Kaşiya*” olarak isimlendirilen, Tur Abidin Dağı'nın eteklerinde kurulmuş kadim şehirlerinden birisidir. Birbirinden farklı kültürler sevgi ve hoşgörüyü aynı potada harmanlayarak farklılıklarını korumayı başarmış ve binlerce yıl bir arada dayanışma içerisinde yaşamasını bilmişlerdir. Süryani, Nesturî, Yakubi, Müslüman, Yezidi, Keldanî, Yahudi, Ermeni, Arap, Kürt, Türk ve Çeçen gibi farklı din ve etnik kökene sahip milletler bir arada yaşayıp barışçıl bir kaynaşma sentezi oluşturmuşlardır. Kültürel ile felsefi yoğunluğunu tarih boyunca sürdürebilen ve açık hava müzesi niteliği taşıyan bir kent olmuştur².

Mardin, binlerce yıl yerleşik olan uygarlıkların kentsel ve arkeolojik olarak izlerini taşımaktadır. Binlerce yıl bünyesinde barındırdığı çok kimlikli bu medeniyetlerden sivil ve dini mimariye ait pek çok eseri günümüze ulaştırmayı başarmış bir kenttir. Bu eserlere örnek olarak gösterebileceğimiz tarihi bir manastır olan Mardin Müzesi binası da Mardin Merkez Şar Mahallesi, Cumhuriyet Meydanı'nın kuzeyinde birkaç Süryani hanesinin arasında yer almaktadır. Patrik Behnam Bani tarafından 1895 senesinde Süryani Patrikhanesi olarak inşa edilmiş bina restore edilerek 1995 senesinde müze olarak hizmete açılmıştır. Müze sarı renkli kalker taşından inşa edilmiştir. İç ve dış mimaride sade bir süslemeye sahip olan yapıda kemer, tonoz ve sütun başlıklarındaki süslemeler her dönem ilgi odağı olmuştur. İdari bina, yaşam salonu, inanç salonu, ticaret salonu, arkeolojik

¹ GÜNAY, Emre, *Mardin Müzesi'ndeki Eyyûbî Sikkeleri*, İstanbul, Hiper Yayınevi, I. Baskı, 2019, s. 11.

² ERDOĞAN, Nihat, MENTEŞE, Hasan, *Doğu Roma Sikkeleri (M.S. 491-1453)*, Nihat Erdoğan, Mardin, Mardin Müze Müdürlüğü, I. Baskı, 2015, ss. 11-15.

kazılar salonu, Arkeopark, restorasyon-konservasyon ile analiz laboratuvarı sergi salonları dışında çok amaçlı salonları da bünyesinde bulundurmaktadır³.

Mardin Müzesi, koleksiyonundaki eserleriyle Türkiye'nin en kapsamlı ve önemli bir müzesidir. M.Ö. 4000 ile M.S. 1800 yıllarına ait 34.700 adet tarihi eser niteliği taşıyan parça bulunmaktadır. Mardin Müzesi'nde çoğunluğu Roma dönemine ait olmak üzere Pers, Part, Bizans İmparatorluğu, Venedik Dükalığı, Emevi Devleti, Abbasi Devleti, Aglebiler, Fatımi Devleti, Mervanî Devleti, Selçuklu Devleti, Anadolu Selçuklu Devleti, Artuklu Devleti, Musul Atabeyliği, Eyyûbî Devleti, Kilikya Ermeni Krallığı, Trabzon Pontus Krallığı, Memlük Devleti, İlhanlı Devleti, Napoli Angevin Krallığı, Osmanlı Devleti, Celayirî Devleti, Timur İmparatorluğu, Karakoyunlu, Akkoyunlu, Safevî hânedanı, Babür İmparatorluğu, Avşar hânedanı, Kaçar hânedanı, gibi uygarlıklara ait 33.110 adet envanterli sikke bulunmaktadır. Ayrıca Mardin'in Nusaybin ilçesi sınırlarında yer alan Gırnavâz Höyüğünde yapılan arkeolojik kazılar sonucu ortaya çıkarılan M.Ö. VII. yüzyıla ait bir meyve bahçesinin satış senedi olan aynı zamanda Mardin'in ilk tapu senedi niteliği taşıyan tarihi eser müze envanterinde mevcuttur.

II. SİKKE İCADINDAN ÖNCE KULLANILAN “PARA” VE İLK SİKKELERİN ORTAYA ÇIKIŞI

M.Ö. VII. yüzyıla kadar sikke kullanılmaya başlanmadan önce değiş-tokuş, alıp-verme ve ticarete kıymetli taşlar, tuz, tarım ürünleri, hayvan ve hayvansal ürünler araç ve gereçler vb. ürünler para yerine kullanılmaktadır. Sikkenin icadı ile bu karışıklık giderilmiş daha düzenli bir şekil almaya başlamıştır. Sikke paranın kullanışlı bir biçimidir. İnsanoğlunun Neolitik dönemde (civalı taş devri) yerleşik hayata geçmesiyle paralel olarak üretimin artmasına ve pozitif değer düşüncesinin oluşmasına sebebiyet vermiştir. Yerleşik hayata geçişle üretilen ürünlerin ve doğal olarak ihtiyaç fazlası ürünlerin farklı ürünlerle değiş-tokuşunun yapılması ticaretin milâdı olduğu herkesçe aşîkardır. Ürün değerinin saptanması, kıymet düşüncesini ve buna paralel olarak eşdeğer fikrini ortaya çıkarmakla beraber zamanla ölçülebilen bir değiş-tokuş aracına yani paraya ihtiyaç duyulmuştur⁴.

³ GÜNAY, Mardin Müzesi'ndeki Eyyûbî Sikkeleri, ss. 11-13.

⁴ TEKİN, Oğuz, “Sikke” *DİA*, 2009, XXXVII, ss. 179-183.

Sikke, kelime anlamı olarak madeni paralara vurulan damga olarak geçmektedir. Dilimize, antik ve orta çağlarda kullanılan ‘madeni para karşılığı’ olarak Arapçadan geçmiştir. “Damga ya da nakış basmak amacıyla hazırlanmış kalıp” anlamına tekabül etmektedir Grekçede “kanun” manasında gelen Latinceye de “Nummus” olarak geçen kelimelerle aynı anlamları taşımaktadır. Ayrıca çoğulu olan ve aynı zamanda İslâm ilmindeki ismiyle bildiğimiz meskukat da “damga ile damgalanmış” anlamını taşımaktadır. Çeşitli ölçütlere göre ağırlığı belirlenmiş, devlet tarafınca darp edilen yöneticilerin simgesini veya resmi otoritenin yazı ile ibarelerini taşıyan madeni para türüdür. Düz yüzeyin kabartılmasıyla veya üzerine şekil verecek materyal koyulduktan sonra çekiçe vurulmasıyla oluşan belirgin çizgi ve çukurlar sikkenin esas halini teşkil edilmektedir. Tarihçi ve arkeolog bilim insanlarına göre sikkenin icadı için kabul edilen tarih M.Ö. VII. yüzyılın sonu olarak ön görülmektedir. XVII. yüzyılda darp makinesi çıkana kadar sikkeler çekiç yardımıyla basılmıştır⁵. Bilindiği üzere ilk sikke elektron madeninden elde edilmiştir. Elektron sikkesini ilk kullananlar ise kentleşmenin en erken başladığı Batı Anadolu bölgesinde yer alan Lonia kentlerinden bazılarıdır⁶. Erken tarihli sikkeler elektrondan yapılmış buna beyaz altın da denilebilir. Kral Kroisos’a ithafen döktürülen ‘kroiseid’ diye isimlendirilen sikke bahsini ettiğimiz elektron madeninden döktürülmüştür. Lidya krallığının sembolü olarak kullandığı aslan figürü bu bölgede bulunan sikkelerin üzerinde de rastlanmıştır⁷.

Elden geçirilip işlenmiş olan madenin ön yüzlerinde genellikle başta olan hükümdar veya kralın kendisi ile ailesine ait resimler yer almıştır. Arka yüzdeki açıklamanın pek değişmediği ama ön yüzün hükümdar değiştiği görülmektedir. Yine önemli veya ün yapmış olan hükümdarların portrelerinin başka hükümdar döneminde de verildiği görülmüştür⁸.

Kullanılan madenin işlenebilir, eritilebilir, kesilebilir, değiştirilebilir olması ve üretimi kolay, iklimsel ya da coğrafi şartlardan bağımsız, tüketimsel yıkıma karşı dirençli olmaları ile aynı zamanda süs veya kullanıma uyumlu olmaları tüm dünyada insanlık tarafından değerlendirilmelerine sebebiyet vermiştir. Ancak paraların hepsi aynı derece eşit

⁵ TEKİN, “Sikke”, ss. 179-184.

⁶ TEKİN, Oğuz, *Konuşan Paralar*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2011, s. 18.

⁷ EKİCİ, Makbule, *Karia Şehir Sikkeleri ve Lagina’da Bulunan Sikkelerin Değerlendirilmesi*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 2013, s. 62.

⁸ FRANKE, Peter Robert, *Roma Döneminde Küçükasya*, Çev. Nezahat Baydur, İstanbul, Ege Yayınları, 2007, s. 47.

değildirler. Üretildikleri ham maddelerinin bulunabilirlik, işlemsellik, geçişkenlik, işlevselliklerine göre popülerlik evreleri vardır. Sikke diye adlandırılan madeni parayı saf ve basit bir metal parçadan ayıran nedir diyecek olursak; dengeli ve takograflı test etme zorunluluğu çekmeden değerli metalleri ele alan, hak ettikleri şeyleri kabul etmede haklı kılan bir ögenin mutlak bir unsurunun varlığını açıkça ortaya koyuyor. Para sorunlu bir otorite tarafından etkilenen ve bir keresinde ağırlığın garantisi olarak sunulan, kolayca tanınan bir işareti taşıyan, metalin ticarete (değiş-tokuş) olan “mevcut karşılama değerine” sahip olması gerektirmiştir. Bu da gayri ihtiyacı değildir. Metalin bu denli damgalanması veya işaretleme fikri büyük bir olasılıkla her türlü karışıklık ve sızdırmazlık uygulamasından kaynaklanmıştır. Takas, elbette bir malın bir kişiden diğer bir kişiye geçebileceği yöntemlerin pazarlık esasına göre en basit en çok bilinen yoludur. Bir toplumun evrimindeki en temel aşamayı geçtikten sonra ilkel süreç kendini uygulanamaz olarak ortaya koyuyor. Ancak takas tarihsel süreçte şahit olduğumuz en iyi ihtimalle yalnızca geçici bir uygunluk olmuştur⁹.

III. NÜMİSMATİK VE SİKKELERİN DÜNYA TARİHİ AÇISINDAN ÖNEMİ

Nümismatik, sikke ile madalyonların tarihi ve tanımıyla ilgilenen tarih biliminin bir dalıdır. Grekçe “nomisma” yani bildiğimiz adıyla sikke “geçerli olan, kurallara tabii, uygun anlamına gelmektedir. Nümismatik, ele aldığı objelerin zamanla bozulmaması sebebiyle sikke ile madalyonlarda kullanılan alaşımları, sikkelerin dünyada yayılım ve dağılımını gözler önüne sererek; coğrafyanın tarihi, sanatı, gelenekleri, ekonomisi, merkezi otoritesi, yönetimi hakkında izler taşıyıp bilgi vermektedir. Paranın tarihinde, kıymetli madenlerin para niyetine kullanılmasına M.Ö. Üç binlerde Mezopotamya ve Mısır’da rastlanmaktadır. Bu alışveriş biçiminin yaygınlaşmasıyla Ortadoğu, Avrupa ve Güney Asya’ya akabinde Batının izlediği sömürgeciliği aracılığıyla ve milletlerin endüstriyel gelişimiyle orantılı bir şekilde dağılmaya başlamıştır¹⁰.

Günlük alışverişlerde, ticarete ödeme materyali olarak kullanılan; kullanılan madenin değeri, bulunabilirlik endeksi, ağırlığı, karşılama gücü ve üstünde bulunan figür, resim veya yazıyla garanti altına alınmış farklı ebatlara sahip olan madeni parçalara sikke

⁹ MCDONALD, George, *The Evolution of Coinage*, London, Cambridge at the University Press, 1916, ss. 27-32.

¹⁰ EAGLETON, Catherine, WILLIAMS, Jonathan, *Paranın Tarihi*, Çev. Fadime Kahya, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2013, ss. 200-320.

ismi verilmiştir¹¹. Etrafının kesilmesi, ayar ve ağırlığının düşürülmesi enflasyon ile ekonomik krizleri işaret göstermektedir. Günümüzde Sikke kalıntılarının kaynak materyalleri git gide artış gösterdiği için, yeni metotlarla çalışan, biriminin en dinamik alanı olan sikkeleri oluşturan ve inceleyen gerçek bir nümismatik alanını ortaya çıkarmıştır. Nümismatik ilminin İslâm dünyasındaki adı “meskûkât” olarak geçmektedir¹². XVI. yüzyılın sonundan itibaren hem değerli madenlerin bollaşması, kırsal ekonominin git gide pazar ekonomisine evrilmesi nedeniyle sikke kullanımının yaygınlaşmasına sebebiyet vermiştir¹³.

XIX. yüzyılda Osmanlı devleti kültürel faaliyetler kapsamında müzecilik hususunda gelişme kaydetmeye başlarken buna paralel olarak teşekkül eden eski madeni para incelemelerine “İlm-i Meskûkât” ismini vermiştir. Bahsini ettiğimiz ilmin ilgi alanına icadından günümüze kadar baya geniş bir sikke dilimini kapsamaktadır. Sikkenin ortaya çıkmasından, Bizans İmparatorluğunun sonuna kadar darp edilen sikkelere “Antik nümismatik” adı altında incelenmiştir¹⁴.

Meskukat ilminin asli harcı olan sikke kesin olarak “para” anlamına tekâmül etmemektedir. Çünkü sikke evvelinde de para vardı. Şöyle ki ticarete, alma ve vermede değişim ve ödeme aracı olduğu için tarafların ihtiyacı karşılığında kullanılabilirdi birçok eşya veya malların para yerine geçebildiğini göstermektedir. Bu nedenle para ile sikke arasında belli bir farkın olduğunu envai çeşit araç ve gereç, metal parçalarının, tuzun, hayvanların, para yerine kullanıldığı görülmektedir¹⁵.

Günümüzde nümismatik denildiğinde Almanya’da “Jahrbuch für Numismatik und Geldgeschichte”, Fransa’da “Revue numismatique”, ABD’de “American Journal of Numismatics” ile “Museum Notes” İngiltere’de “Numismatic Chronicle” gibi müzeler ilk akla gelmektedir. Bunlar hatırı sayılır koleksiyon müzeleridir. Zaten nümismatik alanıyla alakalı en çok yayın yapan ve araştırma projeleri geliştiren ülkeler yukarıda müzelerini saydığımız ülkelere ek olarak İspanya ve İtalya da vardır. Maalesef Türkiye’de nümismatik ile ilgili çalışmalar ve araştırmalar pek azdır. Dünyada artış

¹¹ ERDOĞDU, Figen, TATAR, Nafize, ÇAKIR, Erşah, “Nümismatikten Tarihe Katkı Sikkelerdeki Yapılara Harika Bir Örnek: İskenderiye Feneri”, *Tarih Okulu Dergisi*, 2011, S. X, ss. 87-99.

¹² TOGAN, A. Zeki Veleli, *Tarihte Usul*, İstanbul, Enderun Kitabevi, 3. Bs., 1981, s. 20.

¹³ PAMUK, Şevket, *Osmanlı İmparatorluğunda Paranın Tarihi*, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1999, s. 81.

¹⁴ TEKİN, Oğuz, “Meskûkât”, *DİA*, 2004, XXIX, ss. 317.

¹⁵ TEKİN, “Meskûkât”, ss. 317-318.

gösteren nümismatik çalışmalarına paralel olarak Amerika ve Avrupa'daki üniversite ve araştırma Enstitülerinin müfredatına Nümismatik ve Sikke dersleri eklenmiştir. Ülkemizde 1940'lı yıllarda İstanbul Üniversitesinin Edebiyat Fakültesinde Nümismatik dersleri C. Bosch¹⁶ tarafından verilmeye başlanmış ve onun ebediyete intikali sonrasında derslerde herhangi bir kesinti olmamış¹⁷.

Zeki Velidi Togan, *Tarihte Usul* adlı eserinde meskukatı; yönetici unvanları, hükümet, dönem ve mahallerini, yüzeylerindeki resim, motif ve ibareler ile hâkim unsurların zevkini ve güzel sanatını basım yerlerinde yaşayan milletin ekonomik hayatını, mali durumunu öğrenmek için önemli ölçüde kaynak vaziyeti gördüklerini söylemektedir. Ayrıca sikkelerde yöresel ilahlar, hânedan armaları ve kutsal hayvanları resmedilmiştir. Altın ve gümüş paraların değerinin nasıl düşüp yükseldiğini, içine nelerin katıldığını, bunun nasıl derecelendirildiğini, memleketin içinden geçtiği parlak ya da buhran dönemleri ile ilgili bilgiler nümismatik ilmi sayesinde öğrenilmektedir¹⁸.

Özellikle tarihsel süreç içinde egemenliği elinde tutmuş kişilerin ve ailelerinin soyları da sikkelerde işlenmiştir. Farklı sebeplerden dolayı tarihsel süreç içerisinde yok olmuş veya zarar görmüş yapı ve eserlere dair kanıtlar sunmuştur. Aynı şekilde yerleşim yerlerine ve yöneticilerine verilmiş isim ve unvanları göstermektedir. Soyu tükenmiş hayvan ve bitkilerin geçmişte var olduklarına dair bilgiler sunar. Sikke basımında kullanılan madde ve materyallerin türüne göre o halkın, o devirdeki ekonomik durumu hakkında ciddi ipuçları vermektedir¹⁹.

Dünya tarihi açısından değerlendirmemiz gerekirse tarihsel süreçte ekonomik ağırlığının yanında siyasal anlamları da vardır. Geçmişte de örnekleri görüldüğü gibi imparatorlukların güçlü komutanları bağımsızlıklarını ilan ettiğinde veya yeni bir devlet

¹⁶ 1899'da Almanya'nın Köln şehrinde dünyaya gelmiştir. Heidelberg ve Berlin üniversitelerinde Eskiçağ Tarihi, Arkeoloji Bilimi ve Klasik Filoloji ders alma eğitimini başarıyla tamamlamıştır. "*Die Quellen des Valerius Maximus; Ein Beitrag zur Erforschung der Literatur der Historischen Exampilar*" başlıklı doktora tezini 1925 senesinde tamamlamıştır. İlkçağ Küçük Asya sikkeleri ve Roma sikkeleri üzerine çalışmalar yapmıştır. Naziler yönetimi ele aldıktan sonra Eşi olan Johanna Bosch ari ırkından olmadığı için üniversiteden uzaklaştırılmış akabinde 1935 yılında Türkiye'ye iltica etmek zorunda kalmıştır. Türkiye'de de eskiçağ tarihçisi ve nümismatik duayeni olarak bilinen Clemens Bosh Türkiye'de nümismatik biliminin kurucusu ve İstanbul üniversitesinde ilk nümismatik dersi veren bilim insanıdır. Prof. Dr. Clemens Emin Bosch 22 Temmuz 1955 senesinde İstanbul vefat etmiştir. Bkz. KADIOĞLU, Sevtap, ŞAHİNBAŞ ERGİNGÖZ, Gaye, "Clemens Mehmet Emin Bosch", İstanbul Teknik Üniversitesi 24-29 Nisan 2007 tarihlerinde düzenlenen XI. Uluslararası Akdeniz Arkeolojisi Sempozyumu'na sunulan bildiri, Archeopress BAR International Series, Oxford, History of Science.

¹⁷ TEKİN, "Meskûkât", ss. 317-318.

¹⁸ TOGAN, *Tarihte Usul*, ss. 20-21.

¹⁹ http://www.kapalicarsi.com.tr/?page_id=307

kurulduğunda egemenliğin vazgeçilmezleri, bağımsızlık alameti olan sikkeleri kendi adına bastırmışlardır.

IV. İSLÂMÎ SİKKELER

M.Ö. V. yüzyılın sonlarına kadar genellikle elektron sikkelerden sonra altın ve gümüş darp edilmektedir. Bronz sikkeler ise bu yüzyılın ortalarından itibaren darp edilmeye başlanmıştır. İslâm topraklarında genellikle üç maden olan altın, gümüş ve bakır darp edilmektedir²⁰. Darphane ismine İslâm dünyasında “*Dârü’l-darb*, *Dârü’s-sikke*” adlarıyla rast gelinmektedir. Darb=vurma yoluyla para basma, sikke=basma kalıbı anlamına tekabül etmektedir. İslâmiyet’in ilk dönemlerinde Araplar ticari münasebette bulundukları devletlerin para birimlerini kullanmışlardır. Ele geçirdikleri ülkelerin mevcut darphanelerini kullanarak paraların üzerinde birkaç değişiklik yaparak paraları piyasaya sürmüşlerdir. Buna Bizans ve Sâsânî paralarını örnek gösterebiliriz. Ayrıca yeni kurulan vilayetlerde de para basacak yeni darphaneler kurmuşlardır²¹.

İslâmi sikkelerin ilk örneklerini teşkil ettiklerini bildiğimiz Emeviler Döneminde halife Muaviye bin Ebu Süfyan’a²² aittir²³. İlk İslâmi sikke basımı Emevî Devleti Döneminde Halife Abdülmelik b. Mervan²⁴ zamanında darp edilmiştir. İlk başta Kûfe’de ilk İslâm dirhemi Abdülmelik’in emriyle Haccâc darp etmiştir. Daha sonra Abdülmelik’in kendisi Şam’da dinar bastırmıştır²⁵. Sikkelerin üzerinde Muaviye’nin ismi ve unvanı bulunmaktadır. “Bismillah” ibaresi Arapça yazılmasına karşın diğer yazılar ise Pehlevi diliyle darp edilmiştir. Emevi hükümdarı Abdülmelik b. Mervan, Bizans İmparatoru olan

²⁰ TEKİN, “Sikke”, ss.179-184.

²¹ SAHİLLİOĞLU, Halil, *Anadolu’da Paranın Tarihi*, Ed. Bülent Arı, Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Yayınları, Ankara, 2011, s. 215.

²² Ebû Abdırrahman Muaviye b. Ebî Süfyan Sahr b. Ümeyye el-Kureşî diye de biliniyor. 602 senesinde Mekke-i Münevvere vilayetinde doğmuştur. Ebû Süfyan ile Hind bint Utbe b. Utbe b. Rebia’dan doğmadır. Sahabi ve Emevi hilafetinin kurucusudur. Hz. Muhammed’in kayınçosudur. Hz. Peygamberin peygamberliğini ilan etmesiyle karşı cephe almış ama fetihler esnasında Müslüman olmuştur. İslâmı kabul ettikten sonra Hz. Muhammed’e katiplik ve vefatından sonra da Suriye’ye fethi gönderilen orduların birinde komutan yardımcılığı görevini üstlenmiştir. Detaylı bilgi için Bkz. AYCAN, İrfan “Muâviye b. Ebû Süfyan” *DİA*, 2005, XXX, ss. 332-334.

²³ TEKİN, “Sikke”, ss.179-184.

²⁴ Ebû’l-Velid Abdülmelik b. Mervân b. El-Hakem olarak tanınıyordu. 646 senesinde dünyaya gelmiştir. Mervân b. Hakem ile Aişe bint Muaviye b. Mugire’nin oğludur. On altı yaşına yeni girmişken Halife Muaviye tarafından Medine divanı reisliğine tayin edilmiştir. Bizans üzerine yapılan seferlere katılmıştır. Abdülmelik halife olduğunda iç karışıklıklar nedeniyle Bizans İmparatorluğuyla barış yapmak zorunda kalmıştır. Ve akabinde Çukurova bölgesinde Misis’e kadar gelen Bizans’a vergi vermek şartıyla durdurabilmiştir. Detaylı bilgi için Bkz. YILDIZ, Hakkı Dursun, “Abdülmelik b. Mervan” *DİA*, 1988, I, ss.266-270

²⁵ SAHİLLİOĞLU, *Anadolu’da Paranın Tarihi*, s. 215.

Herakleios'un darp ettiği altın paralara benzer sikkeler darp etmiştir. Ancak taçlardaki Hristiyanlığın sembolü olan haçları kaldırtmıştır. Arka yüzünde ise kufi formunda besmele ile Kelime-i Tevhîd²⁶ bulunmaktadır. Bu örnekler Kelime-i Tevhîdin ilk defa kullanıldığı İslâmi sikke özelliğine sahiptirler. Ayrıca kılıç ve zırh kuşanmış halife figürlerine nadirde olsa yer verilmiştir. Yine bu döneme ait sikkeleri arka yüzünde “Bismillah Duribe Hazed-dinar Senete Sittin ve Sebine” (Allah’ın izniyle bu dinar yetmiş altı yılında basıldı) sözcüğü yer almaktadır. Bazıların da ise Kuran-ı Kerimden ayetler bulunmaktadır. Emeviler döneminde halife bir ferman yayımlayarak elinde Bizans veya Arap sikkeleri olanların darphane götürerek yeni İslâmi sikkeye çevirmelerini emretmiştir. Buna herkesin uyması gerektiğini ve uymayanların ölüm cezası ile cezalandıracağını kanun etmiştir. Yeni sikkelerin üzerinde “Lâ ilâha illallah vahdehü la şerike leh (Allahtan başka ilah yoktur, O tektir, ortağı yoktur), “Muhammedün Resûllullah erselehü bil huda ve dinilhâkki li-yuzhirahu aled dini küllih” (Muhammed Allah’ın elçisidir, onu hidayetle, hak din ile ve o dini bütün dinlere galip gelmek için gönderdi) (Tevbe 9/33) yazgısı yer almaktadır²⁷.

Müslümanlar Sâsânî Devletini hakimiyeti altına aldıkları dönemde İran’da Nişâbur ve Ebreşehr, Suriye’de Humus, Şam, Balebek ve Taberiye, Irak’ta Basra, Kûfe gibi şehirlerdeki darphanelerde para darp edilmiştir²⁸.

İslâmi sikke geleneğinde tasvir ile resimlere pek yer verilmez; daha çok Kelime-i Tevhîd ile dini ibareler, hükümdar unvanları veya sıfatları bulunmaktadır. Fakat Artuklular, Selçuklular, Harizmşahlar, Babürlü gibi devletler bahsini ettiğimiz geleneğin dışına çıkarak Bizans İmparatorluğunun etkisinde kalarak figür ve resim kullanmışlardır. Özellikle Zengiler ile Artuklular en sık resim kullananlardır. Örneğin Danişmendîler XI. ile XII. yüzyılda darp ettikleri sikkelerin üzerinde Arapça yazıların yanı sıra Grek harfleri

²⁶ “Kelimetü’t- Tevhîd” de denilebilir. İman esaslarının özünü ifade eden bir tabirdir. “Zât-ı ilâhiyyeyi zihinde canlandırılabilcek her şeyden berî kılmak” manasına gelen tevhîd ile burada “cümle” manasına gelen kelimeden oluşan Kelime-i Tevhîd tabiri Allah’tan başka tanrının bulunmadığını ifade eden cümlelerin ismidir. Tevhîd, hak dinin özünü oluşturur. İslâm dinine katılmak isteyen bir kimsenin atması gereken ilk adımlarından bir tanesi Kelime-i Tevhîdi söylemesi telkin edilmektedir. Kelime-i Tevhîdin aslı “lâ ilâhe illallah Muhammedün resûllullah” cümlelerinden ibaret olup “Allah’tan başka tanrı yoktur, Muhammed Allah’ın elçisidir” şeklinde Türkçe’ye çevrililmektedir. Detaylı bilgi için Bkz. ARPAGUŞ, Hatice Kelpetin, “Kelime-i Tevhîd”, *DİA*, 2002, XXV, s. 214.

²⁷ TEKİN, “Sikke”, ss.179-183.

²⁸ SAHİLLİOĞLU, Anadolu’da Paranın Tarihi, s. 215.

de kullanıldığı görülmüştür. Darp edilmiş gümüş sikkeler şekil itibariyle Arap-Sâsânî sikkelerine benzerdir²⁹.

İslâmi sikke darp eden bazı devletler diskin üzerinde darp yılını belirtmemişlerdir. Buna örnek olarak *Şerefnâme* adlı eserin müellifi olan Bitlis hâkimi Şeref Han'ın³⁰ yapıtında geçtiği gibi VII. Asırdan XI. Hicri asıra kadar Bitlis'te hüküm süren Kürt devletinin basımını yaptığı sikkelerde darp yılını yazmadıklarını belirtmektedir³¹.

Osman Devleti, ilk ve orta dönemlerde tam anlamı ile merkezi bir para sistemi kuramamıştır. İmparatorluğun farklı bölgelerinde değerleri farklılık gösteren paralar kullanmışlardır. Genellikle akça birimi ile çalışmış olsa da farklı paralarda darp edilmiştir. Ülke sınırları içinde farklı paraların piyasada dolaşmasına izin verilmiş ve merkezden bu paraların günlük râyîç³² bedelleri bile tespit edilmiştir. Yani imparatorluğa yeni eklenen topraklardaki insanların örf ve adetlerine pek karışmadan pratik çözümlerle farklı paraların basılmasına ve piyasada dolaşmasına müsaade etmişlerdir. Arap coğrafyasında Memlük para birimi, batıda Macar pensi, doğuda İran şâhisi gibi farklı paralar piyasada dönmesini buna örnek teşkil etmektedir³³. 1618 senesinde şikk-ı sâni defterdârı piyasayı işgal etmiş olan züyûf (zayıf) akçaları toplatıp yerine cedîd akça bastırıp piyasaya sürmüştür. Akabinde “*Onluk Osmânî*” ismiyle on akçalar da darp edilmiştir³⁴.

²⁹ TEKİN, “Sikke”, ss.179-184.

³⁰ “Şerefname” adlı eseriyle ünlü olan Bitlis Hâkimi. Emîr Şerefeddin Han b. Şemseddin b. Şeref Han 25 Şubat 1543 Kerehrûd’da doğmuştur. Bitlis’in mahalli beyi iken Safevî Hânedanına sığınan Şemseddin Bey’in oğludur. Validesi Bayındır boyundan Erzincan bölgesinin hâkimi Emîr Han Musullu’nun kızıdır. Bitlis ve çevresine hâkim olan dedesi, 1515 yılında Osmanlı İmparatorluğunun egemenliğini kabul eden ve 1533 Tekelü Ulama Han tarafından öldürülen Şeref Han’dır. Detaylı bilgi için Bkz. ÖZGÜDENLİ, Osman Gazi, “Şeref Han”, *DİA*, 2010, XXXVIII, s. 548.

³¹ ARTUK, İbrahim, ARTUK, Cevriye, *İstanbul Arkeoloji Müzeleri Teşhirdeki İslâmî Sikkeler Kataloğu*, İstanbul, Milli Eğitim Basımevi, II, 1974, s. 869.

³² Pazar değeri. Alım-satım değeri.

³³ KABAKLARLI, Necdet, ERÜRETEN, Metin, *Anadolu’da Paranın Tarihi*, Ed. Bülent Arı, Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Yayınları, Ankara, 2011, s. 207.

³⁴ PAKSOY, Günay, *Anadolu’da Paranın Tarihi*, Ed. Bülent Arı, Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Yayınları, Ankara, 2011, s. 178.

İKİNCİ BÖLÜM

SAFEVÎ HANEDANININ SON DÖNEMİ VE AVŞAR HANEDANI

I. SAFEVÎ HÂNEBANININ SON DÖNEMİ VE YIKILIŞI

Hânedan ismini merkezi Erdebil’de bulunan “*Safevîyye*” tarikatının pîri Şeyh Safiyyüddîn’den³⁵ almıştır. Safiyyüddîn’in etnik kökeni hakkında tarihçiler belirsizlik olduğunu beyan etmişlerdir. Bununla birlikte Safevî Devleti’nin kurulmasından sonra yapılan araştırmalarda ve yazılan eserlerde Hz. Ali soyundan geldiği ve yedinci imam Mûsâ el-Kâzım’a³⁶ dayandığı ileri sürülmektedir³⁷.

XVII. yüzyılın sonunda kaleme alınmış olan *Târih-i Sultânî* adlı eserde Safevî şeceresi şu şekilde sıralanmaktadır: “*Şah Sultan Hüseyin bin Şah Süleyman bin Şah Abbas-ı Sâni Şah safi (Safi Mirza) bin Şah Abbas bin Şah Sultan Muhammed bin Şah Tahmasb bin Şah İsmail bin Sultan Haydar bin Sultan Cüneyd bin İbrahim (Şeyh Şah) bin Sultan Hâce (Hoca) Ali Bin Sadreddin Musa bin Safiyyuddin İshak bin Eminüddin Cebrail bin Seyyid bin Salih bin Seyyid Kutbeddin bin Seyyid Selahaddin Reşid bin Seyyid Muhammed Hafız bin İvaz ül Havâs (Seyyid İsmail) bin Seyyid Firuz Şah Zerrin Külâh Seyyid Muhammed bin Seyyid Şeref Şah bin Seyyid Muhammed bin Seyyid Hasan bin Seyyid Muhammed bin Seyyid İbrahim bin Seyyid Cafer bin Seyyid Muhammed bin Seyyid İsmail bin Seyyid Ahmed bin Seyyid Muhammed bin Seyyid Ahmed bin Seyyid Muhammed el A’rabi bin Seyyid Kasım bin İmamzâde-i Vâcip et Ta’zim ve Lâzım et Tekrîm Ebu’l Kasım Hamza bin İmamü’l Hümâm İmam Musa Kâzım*”³⁸.

³⁵ 1252 senesinde Erdebil’de doğmuştur. Asıl ismi Ebü’l-Feth Safiyyüddîn İshâk b. Emîniddîn Cebrâil b. Sâlih b. Kutbiddîn Ebî Bekr Erdebîlî’dir. Sünnî bir aileye mensuptur. Safevî Tarikatının kurucusudur. Köken olarak Arap, Fars Kürt veya Türk olduğu yolunda farklı görüşler ileri sürülmüştür. Ahmed-i Kesrevî başta olmak üzere çağdaş bazı İranlı tarihçiler, Safiyyüddîn’in Âzerî lehçesinde Farsça şiirlerinin olduğunu ve ecdadının bu dili kullandığını belirterek soyunun aslen Fars olduğu hakkında görüş belirtmişlerdir. Kürt asıllı olduğunu belirtenler ise Şafvetü’s-şafâ’da “es-Sincânî el-Kürdî” nisbesiyle neşredilen büyük dedesi Zerrinkülâh Firûzşah’ın Azerbaycan’a Diyarbekir’in güneyinde Kürtler’in bulunduğu Sincan bölgesinden göç etmiş olmasının altını çizmişlerdir. Detaylı bilgi için Bkz. ÖNGÖREN, Reşat, “Safiyyüddîn-i Erdebîlî”, *DİA*, 2008, XXXV, ss. 476-478.

³⁶ Asıl ismi Ebü’l-Hasen Mûsâ el-Kâzım b. Ca’fer es-Sâdık b. Muhammed el-Bâkır’dır. 745 senesinde Medine şehrinin yakınındaki Ebvâ’da doğmuştur. Annesi Hamîde bint Sâid el-Berberiyye’dir. İsnâaşeriyye’nin yedinci imamıdır. Detaylı bilgi için Bkz. ÖZ, Mustafa, “Mûsâ el-Kâzım”, *DİA*, 2006, XXXI, ss. 219-221.

³⁷ GÜNDÜZ, Tufan, “Safevîler”, *DİA*, 2008, XXXV, ss. 451-452.

³⁸ AYDOĞMUŞOĞLU, Cihat, *Safevîye Tarikatı Tarihi*, Ankara, Berikan Yayınevi, 2014, ss. 28-29

Safevî hânedanı bölgedeki Türkmen boylarının verdikleri destek ile Şeyh İsmail'in eliyle 1501 yılında kurulmuştur. Hânedanın tesisi ile “Şah” unvanını alan Şeyh İsmail, On İki İmam Şi'iliğini resmi mezhep olarak kabul etmiştir. Ezana “Eşhedü enne Aliyyen veliyyullah” ve “Hayy a'la Hayri'l Amel” deyişlerini ekletmiş ve kendi adına sikke bastırmıştır. Böylelikle İran bölgesinin hızla Şi'ileşme süreci başlamıştır³⁹. Zaten Şah İsmail'in asıl meselesi de Şi'iliğin ilanı idi. Şah İsmail kendisine karşı olanlara “Kimseden korkmuyorum. Allah ve On İki İmam benimledir. Eğer bir söz söylenirse kılıcımı çeker ve kimseyi sağ bırakmam.” demiştir⁴⁰. Şah, Safevî hânedanının yönetim şekli olarak mutlak monarşi sistemini seçmiştir⁴¹. Safevî şahı olan Şeyh İsmail'in soyunun Hz. Ali'nin zürriyetine dayandığını öne sürmekle beraber onun On İki İmam'a hutbe okutması ve hakkı temsil ettiğini belirtmektedir⁴².⁴³

Şah İsmail, hânedanı büyütme çabasına girişmiş ve 1510 senesine gelindiğinde Horasan dışında Irak-ı Arap, Irak-ı Acem'i zapt ederek Diyarbakır'a kadar ilerlemiştir. Hemedan yakınlarında Akkoyunlu devletiyle girdiği mücadelede onları ortadan kaldırmış, Şîraz'a kadar olan bölgeyi egemenliği altına almıştır. Şah İsmail'in Elbistan ve Diyarbakır'ı kontrolü altına alması komşusu olan Osmanlı'yı endişelendirmiştir. Sonuç olarak bu dönemde Osmanlı devleti Yavuz Sultan Selim hükümrانlığında Safevîler üzerine seferler düzenlemiştir. Aslında Yavuz Sultan Selim'in bu seferleri siyasi sebeplerden değil de Şah İsmail'in Anadolu'da yaymaya çalıştığı Şi'ilik politikası etkili olmuştur. Yavuz Sultan Selim ile Şah İsmail arasında ağır mektuplaşmalar yaşanmış ve bu durum 1514 yılında Çaldıran Savaşı'nın yaşanmasına neden olmuştur. Netice itibarıyla Şah İsmail bu savaşta ağır kayıplar yaşayarak geri çekilmek mecburiyetinde kalmıştır. Artık Anadolu'da Şi'ilik propagandası azalmış akabinde Şah İsmail'in Anadolu'daki yayılma politikası yönündeki emelleri boşa düşmüştür⁴⁴. Bu tarihten itibaren Şah İsmail kendisini toparlayamamış ve otuz sekiz yaşındayken vefat etmiştir. Yerine oğlu olan Şah Tahmasb on yaşındayken tahta geçmiştir⁴⁵. Fakat Şah Tahmasb'ın küçük yaşta olması onun aşiret reislerinin elinde reşit oluncaya kadar oyuncak olmasına neden olmuştur. Bu durum

³⁹ AYDOĞMUŞOĞLU, Cihat, *Safevî Devleti Tarihi*, Ankara, Kimlik Yayınları, 2015, ss. 40-44.

⁴⁰ GÜNDÜZ, Tufan, *Son Kızılbaş Şah İsmail*, İstanbul, Yeditepe Yayınları, 2018, s. 68.

⁴¹ ÇINAR, Gülay Karadağ, *Safevîlerde Hükümdar Unvanları ve Hâkimiyet Anlayışı*, Konya, Çizgi Kitapevi, 2017, s. 29.

⁴² ÇETİNOĞLU, Mustafa, *Safevîler ve Kızılbaş Türkler*, İstanbul, Kamer Yayınları, 2016. s. 298.

⁴⁴ AYDOĞMUŞOĞLU, *Safevî Devleti Tarihi*, ss. 43-49.

⁴⁵ KEVSERÂNİ, Vecih, *Osmanlı ve Safevîlerde Din-Devlet İlişkisi*, Çev. Muhlis Canyürek, İstanbul, Denge Yayınları, 1992, s. 64.

merkezi idarenin sarsılmasına sebebiyet vermiştir⁴⁶. Şah Tahmasb iktidarı süresinde birçok fetih hareketi gerçekleştirerek ülkenin sınırlarını genişletip zenginleştirmiştir. Osmanlı Devleti'yle Amasya Antlaşması'ndan sonra dostane ilişkiler kurulmuş fakat Kanuni Sultan Süleyman'ın küçük oğlu Bayezid'in asi bir şekilde hareket etmesi ve Safevîlere sığınması gerilime neden olsa da Beyazid'in tekrar Osmanlı'ya iade edilmesiyle dostane ilişkiler devam etmiştir⁴⁷. 53 yıl iktidarda kalan Şah Tahmasb son zamanlarda en yakınlarının bile nefretini üzerine toplayarak 1576 senesinde altmış beş yaşındayken zehirlenerek öldürülmüştür⁴⁸.

Şah I. Tahmasb'tan sonra Ustaclular'ın desteğiyle Haydar Mirza tahta geçmiştir. Fakat Rumlu, Avşar ve Türkmen beylerinin müdahaleleriyle tahttan indirilerek onun yerine II. İsmâil geçmiştir. II. İsmâil kısa süren saltanatında kendisine rakip olarak gördüğü kardeşlerini öldürtmüştür. Bu esnada altı yaşında olan Herât⁴⁹ hâkimi Abbas Mirza, onu öldürmeye gelen Ali Kuli Hân-ı Şamlu'nun tereddüt göstermesi sayesinde ölümden kurtulmuştur. II. İsmâil'in 1577 senesinde vefat etmesinden sonra Şîraz'da bulunan Muhammed Hudâbende Kazvin'e⁵⁰ gelerek tahta geçmiştir⁵¹. Ancak âma ve hasta olduğu için hânedanı Kızılbaş önderleri ile şahın kız kardeşi Perihan Hanım idare etmiştir. Veliaht olarak Hamza Mirza seçilmiştir. Hamza Mirza'nın öldürülmesiyle siyasi kargaşa çıkmış, batıdan Osmanlı Devleti'nin ve doğudan Özbeklerin dış saldırıları durumu iyice zorlaştırmıştır. Buna istinaden Şah Muhammed Hüdebende kendi isteğiyle tahttan feragat ederek Safevî tahtına Şah Abbas geçmiştir⁵².

Şah I. Abbas 1587 senesinde tahta oturduğunda genç yaşta olmasına rağmen liderlik vasıflarını son derece iyi geliştirmiştir. Safevîlerin Osmanlı Devleti ve Anadolu'ya olan ilgileri komşuluk esaslarının çok üstündedir. Şah I. Abbas'ın hükümranlığının belli bir

⁴⁶ YAZICI, Tahsin, "Safevîler", *MEB İA*, 1967, X, s. 55.

⁴⁷ AYDOĞMUŞOĞLU, *Safevî Devleti Tarihi*, ss. 62-65.

⁴⁸ YAZICI, "Safevîler", s. 55.

⁴⁹ Afganistan'ın batısında yer alan Herîdûn ırmağının kenarında kurulmuş ve aynı zamanda Nişabur sınırında yer almaktadır. Fars kaynaklarda "Herî" diye de geçmektedir. Horasan, Sîcistan gibi Fars coğrafyasında bulunun hatırı sayılır ticaret merkezlerindendir. Makedonyalı İskender (III. Alexandros) bu şehrin ve eski İsfahân'ın surlarını yaptırmıştır. Çok kaliteli meyvelere sahiptir. Detaylı bilgi için Bkz. DÜLEF, *İran Seyahatnamesi*, s. 117.

⁵⁰ Elburz dağlarının güney eteğinde, Tahran şehrine 150 km. kuzeybatısında ve denizden 1290 m. yükseklikte kurulmuş olan bir sanayi ve tarım merkezidir. Sâsânî Hükümdarı I. Şâpûr tarafından M. 250 yılına doğru, Deylemler'in akınlarına karşı devletin kuzey sınırlarını muhafaza etmek amacıyla bir garnizon olarak kurulmuştur. Tarihte birçok kez Moğol istilalarına maruz kalmıştır. Safevî hânedanı döneminde önem kazanmıştır. Detaylı bilgi için Bkz. BAZIN, Marcel, "Kazvin", *DİA*, XXV, 2002, s. 154.

⁵¹ GÜNDÜZ, "Safevîler", ss. 453-454.

⁵² AYDOĞMUŞOĞLU, *Safevî Devleti Tarihi*, ss. 70-73.

dönemine kadar askeri kuvvetlerinin esas kısmını oluşturan kabilelerin köken ve akrabalık bağlarının rabitası dolayısıyla Anadolu'daki Bâtînî zümreleri üzerinde bir etki ve itibar politikası muhtelif tezahürleri kendini hissettirmiştir⁵³. Şah, zaman kaybetmeden iç karışıklıklarla ilgilenmek için Osmanlı Devleti'yle geçici bir barış yapmak zorunda kalmıştır. Özbeklerin istilalarını da geri püskürtüp, ordusunun eksikliklerini görerek geliştirilmesi hususunda karar almıştır. Buna göre Kızılbaş birliklerini yarı yarıya düşürerek, Avşar ve Kaçar gibi savaştan aşiretlerin birliklerini farklı sınır bölgelerine göndererek zayıflatma yoluna girmiştir. Şah maaşlarını doğrudan saraydan alabilecek, her yönüyle saraya bağlı yeni birlikler kurmuştur⁵⁴. Bu dönem Safevî hânedanının kültürel ve askeri güç olarak en parlak devridir. Avrupa ile ilişkileri güçlendirmiş ve Osmanlı Devleti yönünde toprak genişletme politikasına gidilmiştir⁵⁵. Şah I. Abbas, elli sekiz yaşındayken Mâzenderan'daki Ferahâbad Sarayı'nda vefat etmiştir⁵⁶.

Şah Safi, Şah I. Abbas'ın torunu ve Muhammed Bakır Mirza'nın evladıdır. Şah I. Abbas vefat ettiğinde hayatta olan erkek çocuğu olmadığı için Kızılbaş yöneticileri tarafından 1613 senesinden dünyaya gelen torunu Sam Mirza başşehir İsfahân'da⁵⁷ tahta geçirilmiştir⁵⁸. Şah, tahta geçer geçmez kendisine Şah I. Abbas döneminden kalan komutanları ve tehlike yaratabilecek bütün şehzadeleri ortadan kaldırtmıştır⁵⁹. Akabinde devlet işlerinden elini çekip idareyi vezirlerine bırakarak şahsi arzularının peşine düşmüştür. Bu nedenle 1630 senesinde Hemedan, 1635 senesinde Erivân⁶⁰ ardından Tebrîz'i⁶¹ Osmanlı Devleti'ne kaptırmıştır. 1638 senesinde Osmanlı Devleti'ne yenilerek

⁵³ KÜTÜKOĞLU, Bekir, *Osmanlı-İran Siyâsi Münâsebetleri*, İstanbul, İstanbul Fetih Cemiyeti, 1993, s. 238.

⁵⁴ LOCHARDT, Laurence, "Safevi Döneminde İran Ordusu", *Cihannuûma Tarih ve Coğrafya Araştırmaları Dergisi*, Çev. İlker Külbilge, İzmir, 2016, S. II, ss. 180-183.

⁵⁵ DAMALI, Atom, *150 Devlet 1500 Sultan İslam Sikkeleri*, İstanbul, Nilüfer Vakfı Yayınları, 2001, s. 339.

⁵⁶ AYDOĞMUŞOĞLU, *Safevî Devleti Tarihi*, s. 89.

⁵⁷ İran coğrafyasının dördüncü büyük şehridir. Fars kaynaklarında "Sipâhân", Arap kaynaklarında "Sibâhân" şeklinde geçmektedir. Kelime "atlı askerler" anlamına tekâmül etmekte, Sâsânî ordusunun savaş çıktığında önündeki düzlükte toplanmasına istinaden bu isimle anılmıştır. Kadim bir tarihe ve güzel bir toprak yapısına sahiptir. Detaylı bilgi için Bkz. ÖZGÜDENLİ, Osman Gazi, "İsfahân", *DİA*, XXII, 2000, s. 497.

⁵⁸ AYDOĞMUŞOĞLU, *Safevî Devleti Tarihi*, s. 91.

⁵⁹ GÜNDÜZ, "Safevîler", s. 455.

⁶⁰ Ermenistan Cumhuriyeti'nin başkentidir. Alagöz dağının güneydoğusunda denizden 1000 metre yükseklikte kurulmuş olan Erivan Aras ırmağının bir kolu olan Zengi ırmağının kenarında yer alır. İran, Anadolu ve Kafkasya arasında önemli bir geçiş yolu teşkil etmektedir. Ereuni, Revan, Erevan, Yerevan ve Hrastan olarak da anılır. Bazı kaynaklarda isminin Arrân'dan türemiş olabileceği belirtilirken bazısında M.Ö. 782'de Urartular'ın kurmuş olduğu Ereuni Kalesi'nin adına dayandığı ileri sürülmektedir. Detaylı bilgi için Bkz. AYDIN, Mustafa, "Erivan" *DİA*, XXXV, 2008, ss. 26-27.

⁶¹ Doğu Âzerbâycân eyaletinin merkezi idaresidir. İrân'ın kuzeybatısında deniz seviyesinden 1350 metre yükseklikte kurulmuştur. Güneyinde bulunan Sehend dağının kuzey eteklerinde geniş bir düzlükte yayılır. Çok güzel tarzda inşa edilen pazarlara sahip bir şehirdir. Kafkasya'dan Kürdistan'a ve Karadeniz'den İrân bilgesine giden güzergahlar bu şehirden geçmektedir. Detaylı bilgi için Bkz. BİLGİLİ, Ali Sinan, "Tebriz",

Bağdat'ı kaybetmiştir. Şah Safi, Babürlülere karşı sefer hazırlığı esnasında otuz yaşındayken vefat etmiştir⁶².

Şah Safi'nin Kâşân şehrinde hayatını kaybetmesi üzerine 1642 senesinde on yaşlarında olan oğlu II. Abbas Safevîlerin tahtına geçmiştir. Tam künyesi “*Ebu'l Muzaffer ve'l Mansûr Şah Abbas el Musevî es Safevî es Sanî*”⁶³. Şah II. Abbas dönemi devrin tarihçileri tarafından Safevî hânedanının sonbaharı olarak nitelendirilmektedir. Kandahar'ı geri almaya babasının ömrü yetmemiştir. Ancak Şah II. Abbas babasının bu yarım kalan emelini gerçekleştirmek için harekete geçmiş ve Kandahar'ı geri almayı başarmıştır. Kandahar zaferinden sonra Safevî hânedanına komşu devletlerle iyi geçinmeye ve dostane ilişkilerde bulunmaya dikkat etmiştir. Avrupalı devletlerin imtiyazlarını devam ettirerek ticari faaliyetleri geliştirmeye özen göstermiştir⁶⁴. Şah II. Abbas döneminden sonra Sünni Afganlarla görüş ayrılıkları çıkmıştır. Hânedanın yıkılışına kadar Safevî-Afgan sürtüşmesi devam etmiştir⁶⁵.

1666 senesinde Şah II. Abbas'ın yerine en büyük oğlu Safi Mirza, Şah Süleyman ismiyle tahta çıkmıştır. Şah Süleyman babasının aksine savaş yanlısı biri değildir. Bununla birlikte Dr. John Fryer, Şah Süleyman ile ilgili şu ifadeleri kullanmıştır;

“*Ancak en az önem verdiği şey ordusunun başında silahlı olarak düşmanlarına karşı çıkmaktır, yurtdışındaki düşmanlarına karşı güçlü olmaktansa memleketinde İran sancağının altında dehşet verici olmayı tercih ediyor (beyaz zemin üzerinde iki uçlu kanlı bir kılıç figürünün bulunduğu bu sancak açıldığında, her zaman İmparatorun yanında taşınırdı): Bırakın sırttan onurun tehlikeli övgülerini başkaları toplansın, onun kahramanca işler için ne hevesi var ne de zekası...*”⁶⁶. Dönemin tarihçileri Safevî hânedanının Şah Süleyman ile birlikte hızla bir gerileme devrine girdiğini yazmışlardır. Tarımla ilişkili dönemsel kıtlıklar ve bu kıtlıklara istinaden salgın hastalıklarla da görülmüştür. Şah, devletin düşen gelirlerini dengelemek amacıyla yeni düzenlemeler yaparak özellikle Müslüman olmayan kesimden daha fazla vergi alınmasını istemiştir. Bu dönemde hânedanının düştüğü sıkıntıları fırsat gören Türkmenler sınır boylarında akınlar düzenlemiş

DİA, XL, 2011, s. 219; ŞEVKET, Fahreddîn, *Îrân*, Yayına hazırlayan: Derya Örs, Ankara, Türk Tarih Kurumu, 2017, s. 43.

⁶² AYDOĞMUŞOĞLU, *Safevî Devleti Tarihi*, s. 97.

⁶³ AYDOĞMUŞOĞLU, *Safevî Devleti Tarihi*, s. 104.

⁶⁴ LOCHARDT, “Safevî Döneminde İran Ordusu”, ss. 180-183.

⁶⁵ DAMALI, *150 Devlet 1500 Sultan İslam Sikkeleri*, s. 339.

⁶⁶ LOCHARDT, “Safevî Döneminde İran Ordusu”, ss. 183-184.

ve yapılan akınlar sonucunda her iki tarafta zarar görmüştür. Yine bu dönemde sınır boylarındaki akınlara karşı zafer kazanan Avşar Aşireti ön plana çıkmıştır. Devlet işleri saray kadınlarının eline düşmüştür. Şah Süleyman, devlet işleriyle pek ilgilenmediği için Özbekler Horasan'ı, Hollandalılar ise Keşm Adası'nı zorluk görmeden istila etmişlerdir. Şah Süleyman, hânedanın ordusunda önemli mevkilerde olan birçok askeri komutanı idam ettirmiştir. Böylece askeri bakımdan deneyimsiz komutanlar tarafından yönetilen ordu zayıflamıştır. Safevî hânedanında merkezi otoriteden yoksun bir kargaşa ortamı hâkim olmakla beraber her taraftan gelebilecek saldırılara müsait durumda kalmıştır. Şah, 1694 senesinde kırk sekiz yaşındayken aşırı doz alkol ve afyon kullanarak hayatını kaybetmiştir⁶⁷.

Şah Süleyman'ın orduda deneyimli ve kabiliyetli komutanları idam ettirmesi, 1694 senesinde Şah Sultan Hüseyin tahta çıktığı sırada güçsüz ve kabiliyetten yoksun bir orduyla karşılaşmasına sebebiyet vermiştir. Molla Hüseyin olarak da adlandırılan Şah Sultan Hüseyin, babası Şah Süleyman'dan daha çok savaş karşıtı birisi olmuştur. Şiddetten ve kan dökmekten hiç haz etmemesi sebebiyle orduda bir reformun gerektiğine ihtimal vermemiştir⁶⁸.

Şah Sultan Hüseyin döneminde Özbekler Safevî topraklarını istilaya geçmiştir. Bu istilayı fırsat olarak gören emirler ile bazı Kürt, Beluç, Gürcü ve Türkmen aşiretleri isyan etmeye başlamışlardır. Şah Sultan Hüseyin'in disiplinden yoksun ordusu farklı bölgelerde çıkan bu isyanları bastırmakta zorlanmıştır. Merkezi otorite bozulmuş, ticaret yolları emniyetsiz kalmış ve rejimin ağır vergileri halkı bezdirmiştir. 1698 yılında Beluç Aşireti isyan çıkararak Yezd ve Kirman bölgesini tahrip ederek Benderabbas⁶⁹ bölgesine kadar ilerlemişlerdir. Bu sırada Safevîlerin sarayında bu isyanla ilgilenecek birlikler yoktu. Sadece Gürcü prensi Giorgi ayaklanmayı bastırmak için Kirman Hâkimi olarak görevlendirilmiştir. Bu da hânedanın askerî açıdan düştüğü durumu gözler önüne sermiştir. Şahın Meşhed⁷⁰ şehrini ziyareti sırasında ağır vergilerden ve kıtlıktan bıkan halk

⁶⁷ AYDOĞMUŞOĞLU, *Safevî Devleti Tarihi*, ss. 106-111.

⁶⁸ LOCHARDT, "Safevî Döneminde İran Ordusu", ss. 185.

⁶⁹ İran'ın güneyindeki bir liman şehridir. Hürmüz Boğazı'nda Fars körfezi ile Umman denizinin birleştiği kesimde, Hürmüz Kişm ve Larek adalarının karşısında yer alır. Hürmüzgân vilâyetinin (şehristan) idari merkezidir. Detaylı bilgi için Bkz. DURSUN, Davut, "Benderabbas", *DİA*, V, 1992, s. 433.

⁷⁰ Horasan eyaletinin merkezi olan şehirdir. Keşefrûd (Âbimeşhed) vadisinde deniz seviyesinden 970 metre yükseklikte kurulmuştur. Safevî hânedanının İran coğrafyasına hâkim olmasının ardından Meşhed şehri önem kazanıp büyük bir imar faaliyeti başlamıştır. Meşhed, İmâmiyye'yi devletin resmî mezhebi haline getiren Şah İsmâil, oğlu I. Tahmasb ile Şah I. Abbas zamanında özel ilgiye mazhar olmuştur. Detaylı bilgi için Bkz. ÖZ, Mustafa, "Meşhed", *DİA*, XXIX, 2004, ss. 263-264.

ayaklanarak başkent İsfahân'daki Şah Meydanı diye isimlendirilen meydanda bir araya gelip, Ali Kapu Sarayı'nın kapılarını taşlamış ve Şah Hüseyin'in kardeşi olan Abbas Mirza'yı hânedan tahtına geçirmek istemişlerdir. Fakat Gürcü beylerinden Rostom Keyhüsrev buna müsaade etmemiştir. Şah başkente geldiğinde yokluğunda tahtını koruyan Rostom Keyhüsrev'i İsfahân valisi olarak atayıp mükafatlandırmıştır⁷¹.

Şah Sultan Hüseyin, devlet işleriyle ilgilenecek ferasete sahip olmadığından hânedanın yönetimini Feth Ali Han'a teslim etmiş ve kendini harem hayatına kaptırmıştır. Bu da Şi'î ulema ile diğer yöneticilerin arasının açılmasına, bir muhalefet ortamının oluşmasına sebebiyet vermiştir. Merkezi otorite sekteye uğramış, Şah'ın aşırı harcamaları mali dengeyi bozmuş ve hânedanı yıkıma sürüklemiştir⁷².

Şah Sultan Hüseyin devrinde dini baskı politikası yalnız Sünnilere yönelik olmamıştır. Şah, kendisinden önce gelen Safevî hükümdarları gibi gayrimüslim kesimden pek hoşlanmıyordu. Bunun farkında olan hânedan erkânı, Şah'ı Zerdüştlere zorla da olsa İslâm'ı kabul etmeleri hususunda ikna etmiştir. Ermeniler ile Safevî hânedanı arası oldukça iyi bir durumdadır. Bunun sebebi ise merkezi Osmanlı Devleti sınırları içinde olan Yunan Ortodoks Ermenilerinin, İran'daki Şi'î Ermeniler ile rejimin ortak düşmanları olmasıdır⁷³. Zerdüş ve Yahudi milletler çeşitli sebeplerden suçlanarak dini yapıları tahrip edilmiştir. Bu nedenle hânedan sınırlarında yaşayan ve yönetimin baskılarının bunalan Kirman bölgesindeki Zerdüştlere Afgan Mir Mahmud'u ve İsfahân bölgesindeki Yahudiler ise ileride Avşar hânedanını kuracak olan Nadir Han'ı kurtarıcı olarak görmüşlerdir⁷⁴. Netice itibarıyla katı bir Şi'î yönetici olan Şah Sultan Hüseyin döneminde, hânedanın içinde bulunduğu kötü durumu fırsat bilen ve Şah Sultan Hüseyin'in din adamları vasıtasıyla güttüğü Şi'î politikalarını bahane eden Afganlar, 1709 senesinde işgale başlayıp yaklaşık on üç sene içerisinde Kirman, Meşhed, Herât, Kandahar ve son olarak başşehir İsfahân'ı 1722 senesinde ele geçirmişlerdir. Sultan Hüseyin, Şah'lık alameti olan tacını kayıtsız şartsız teslim etmek zorunda kalmıştır⁷⁵.

Böylece Afganlılar, İran'ın resmi hâkimi durumuna gelmişlerdir. Öte yandan yaklaşık 700 kişilik birlikle Kazvin'e kaçmış olan Şehzade Tahmasb, II. Tahmasb unvanı

⁷¹ GÜNDÜZ, "Safevîler", s. 454.

⁷² AYDOĞMUŞOĞLU, *Safevî Devleti Tarihi*, s. 117.

⁷³ LAPİDUS, Ira M., *İslâm Toplamları Tarihi*, Çev. Yasin Aktay, İstanbul, İletişim Yayınları, I. Baskı, II, 2002, ss. 408-409.

⁷⁴ AYDOĞMUŞOĞLU, *Safevî Devleti Tarihi*, s. 118.

⁷⁵ AYDOĞMUŞOĞLU, *Safevî Devleti Tarihi*, s. 132.

ile şahlığını burada ilan etmiştir. Bu dönemde İran'daki Afgan hakimiyeti yüzeysel olarak devam ederken Tebriz, Kazvin, Yezd gibi şehirler Afganlara karşı direnmeye devam ederken, Mir Mahmud Han 1725 senesinde akrabası Eşref Han tarafından devrilmiştir. Diğer yandan Osmanlılar doğu sınırlarında vuku bulan olaylara kayıtsız kalmayarak Safevî şahını yeniden tahta geçirmek amacıyla Afganlıların üzerine yürümüştür. Eşref Han savaşa yanaşmayıp, İran'ın batı ve kuzeybatı topraklarının bir bölümünü Osmanlı Devleti'ne terk ederek barış imzalamak zorunda kalmıştır⁷⁶.

Avşar Aşireti'nin Kırklı obasına mensup olan Nadir Han 1726 senesinde II. Tahmasb'a katılmıştır. Öncelikli işi aşiretler arasındaki kavgaları bitirmek olmuştur. 1727-1729 senelerinde Herât'ta Abdâlî Afganlıları ile savaştıktan sonra İsfahan'a girmiştir. Aralık 1729'da Eşref'i Şîraz civarında yenmiş ve püskürtmüştür. Nadir Han Ruslara karşı da başarılar elde edip 1735 senesinde Gence Antlaşması'yla Derbend ve Bakü'yü geri almıştır. Bu arada Nadir Han, halkın Şah II. Tahmasb'a karşı olan hoşnutsuzluğunu sebep göstererek 1732 senesinde II. Tahmasb'ı tahttan indirerek onun yerine henüz üç aylık oğlu III. Abbas'ı tahta geçirtmiştir. Ancak Abbas'ın çocuk yaşta olmasından faydalanarak 8 Mart 1736 senesinde bir tören ile saltanat naibi olan Nadir, Şah unvanı ile tahta geçmiştir. 1722 senesinde fiilen sona ermiş olan Safevî hânedanını tamamen ortadan kaldırmıştır⁷⁷.

Safevîler, Moğollar ve Timurlulardan sonra İran'da kurulmuş fevkalade bir öneme sahip Türk-İslâm devletidir. Dikkate alınması gereken tarafı ise söz konusu hânedanın İslâm aleminde yeni bir oluşumun meydana getirilmesi olmalıdır. Bu yeni oluşumla Şi'îlik varlığını günümüze kadar devam ettirebilmiştir. Safevî hânedanının İran topraklarında temelini oluşturduğu On İki İmam Şi'îliği zamanla bu coğrafyada milletlerin etnik farklılıklarını örten milli bir kimlik oluşmasına vesile olmuştur⁷⁸.

Dönemin tarihçisi Abdi Beğ Şîrâzi'ye göre Safevî hânedanı dışındaki diğer devletlerin yönetimi Ehl-i beyte dayanmamasından ötürü hepsini batıl olarak görmektedir⁷⁹. Bu dini olguyu kullanan Şi'î kesim kendilerini Sünnilerden farklı görerek, Sünnilere karşı kendilerini millileştirmek gayretinden bulunmuşlardır. Yine Saim Savaş'ın "*Safevîlerin, İran'da bir mezhep devleti olarak ortaya çıkmaları ve bölgedeki taraftarlarını kullanarak*

⁷⁶ GÜNDÜZ, "Safevîler", ss. 454-455.

⁷⁷ GÜNDÜZ, "Safevîler", s. 455.

⁷⁸ ÇETİN, Altan, DİLEK, Kaan, *Safevî Dönemi İran Kaynakları*, Ankara, Kadim Yayınları, I. Baskı, 2011, ss. 7-8.

⁷⁹ ŞİRÂZÎ, Abdi Beğ, *Safevîler Tekmiletü'l-Ahbâr*, Çev. Şefaattin Deniz, Hasan Asadi, İstanbul, Çevik Matbaacılık, 2019, ss. 12-13.

Anadolu yönünde yayılma çabaları Osmanlıların merkeziyetçi devlet anlayışları, her iki devletinde yayılma alanlarını teşkil eden bölgelerde yaşanan içtimâî yapı ve bu yapının dinî özellikleri sebebiyle Safevî propagandasına uygun, buna karşılık göçebe aşiret hayatı sebebiyle de Osmanlıların merkeziyetçi siyasetlerine aykırı durum arzemesi”⁸⁰ şeklindeki yorumu bahsini ettiğimiz çekişmenin nedenlerinin bir çözümlemesi olmuştur.

II. AVŞAR BOYU

Türkiye Türklerinin ataları olarak kabul edilen Oğuz elinin iyi tanınmış boylarından biridir. Avşar kelimesi “hızlı, avlanma meraklısı, çevik” anlamlarına gelmektedir. Avşarlar, Horasan ile Azeri Türkmenlerinin atası olarak ön görülmekle beraber İran coğrafyasının büyük bir kısmına yayılmış ve nüfuz etmişlerdir⁸¹.

Avşar adına tarihte ilk defa Kafkaslarda rastlanıldığı sanılmaktadır. Saka Türklerine bağlı olarak M.Ö. 680 tarihlerinde Kafkaslara gelerek burayı yurt edindikleri söylenmektedir⁸². İsa’dan sonra XI. yüzyılda yaşamış olan Kaşgarlı Mahmud’un *Divanü Lugati’t Türk* adlı eseri ve on üçüncü yüzyılda yaşamış olan⁸³ Fahr-i Müdebbir’in (Mübarek Şah)⁸⁴ kaleme almış olduğu *Şecere-i Ensab-ı Mübarek Şah* adlı eserinde “Afşar”, XIV. yüzyılın başında yaşamış olan Reşîdüddin⁸⁵ ve on yedinci yüzyılda yaşamış olan Ebü’l-Gazi’nin⁸⁶ yazmalarında ise “Avşar” diye geçmektedir. Moğol istilalarından evvel vakayinamelerde “Afşar” olup XVII. yüzyıllardan sonraki eserlerde “Avşar” diye

⁸⁰ SAVAS, Saim, *XVI. Asırda Anadolu’da Alevilik*, Ankara, Vadi Yayınları, 2002, s. 173.

⁸¹ ALBAYRAK, Recep, *Türklerin Tarihi*, Ankara, Berikan Yayınevi, 2013, II, s.694.

⁸² DOĞAN, Sinan, “Moğolların Anadolu İşgali Maraş’ın Demografik Yapısına Etkileri”, *Uluslararası Selçuklu Döneminde Maraş Sempozyumu*, Kahramanmaraş, 2016, s. 227.

⁸³ SÜMER, Faruk, “Avşar”, *DİA*, 1991, IV, s.161.

⁸⁴ Asıl adı Muhammed bin Mansur bin Said es-Siddiki et-Teymi el-Kureşi’dir. Fahri Müdebbir diye tanınıp Mübarek Şah lakabını kullanmıştır. Delhi Sultanlığı döneminin ünlü tarihçisidir. Soy seceresinde Baba tarafı Hz. Ebu Bekir’e, anne tarafı Gazneli sultan Mahmud’un kayınbabası Bilge Tekin’e uzandığı ileri sürülür. 1157 tarihinde Mültan şehrinde doğmuştur. Hz. Muhammed ile aşere-i mübeşşerenin şecereleri üzerine pek çok araştırma yapmıştır. Delhi sultanlarından olan Kutbüddin Aybeg Fah-ri Müdebbirin eserleriyle yakından ilgilenmiştir. Eserleri; *Şecere-i Ensab-ı Mübarrek Şah*, *Adabül-harp ve Ş-şeca’a*. Detaylı bilgi için Bkz. NIZAMI, Khalıq Ahmad, “Fahredden Mübarek Şah”, *DİA*, 1995, XII, s. 87.

⁸⁵ Tam adı Ebü’l-Hayr (Ebü’l-Farl) Hâce Reşîdüddin Fazlullâh b. İmâdiddevle Ebi’l-Hayr b. Muvaffakidevle Âli et-Tabîb el-Hemedânî, İlhanlı devlet adamı, tabip, âlim ve tarihçi. Detaylı bilgi için Bkz. ÖZGÜDENLİ, Osman Gazi, “Reşîdüddin Fazlullâh-ı Hemedânî”, *DİA*, 2008, XXXV, ss. 19-21.

⁸⁶ Asıl adı Ebülğazi Bahadır Han’dır. Arap Muhammed Han’ın oğludur. Hârizm Özbek Hanlarının cediti olan Yâdigâr Han’ın dördüncü nesilden torunudur. Hârizm (Hive) Özbek hanlığı yapmıştır (1642-1663). *Şecere-i Terâkime* adlı eserin müellifidir. Detaylı bilgi için Bkz. KAFALI, Mustafa, “Ebülğazi Bahadır Han”, *DİA*, 1994, X, ss. 358-360.

geçmektedir. Anadolu’da genellikle “Avşar” diye telaffuz edilmektedir⁸⁷. Çağdaş kaynaklarda ise Avşar adı ile ilgili Macar tarihçi Wambéry “toplayıcı”, “mübaşir” ve “zaptiye neferi” tabirlerini kullanırken, Gyula Nemeth “Müsaade etmek ve itaat etmek” tabirlerini kullanmıştır⁸⁸. Diğer yandan ünlü Türk tarihçisi ve devlet adamı Zeki Velidi Togan ise Avşar isminin “avcı + er” den türediğini söylemiştir⁸⁹.

Fars diyarlarındaki kaynaklarda “Afşar” kullanılmakta iken Türkiye’deki kaynaklarda ise ekseriyet “Avşar” diye geçmektedir. Avcılıkta üstün başarılı, tecrübe ehli, murakıp gibi anlamlara da tekabül etmektedir. Avşarların ongunu⁹⁰ ise “cürre-laçın” denilen “tavşancıl”dır. Bu inandıkları totem kurban edilen hayvanın Avşarlara düşen et sağ taraftır. Örf adetlerine göre kesilen hayvanın sağ tarafının döş dedikleri yerden bir parça et kesilir çeşitli değerli takı ve süslemelerle düğünden önce damat tarafından gelin tarafına gönderilmektedir. Ancak bu et yenmiyordu. Ongun seçilen hayvanın eti yenmez ve avlanması yasaktır. Bu inanç günümüzdeki bazı Yörük ve Türkmenler de halen geçerli kılınıyor. “*Ongun avlayan onmaz*” denilmektedir⁹¹.

Avşar Kabilesinin Türklerden yoksa Moğollardan mı hususunu dile getirecek olursak L. Lockhart’ın Nadir Şah’a ait monografisinde Türk olduklarını savunmuştur. XVIII. ve XX. yüzyıllarda bahsini ettiğimiz konuda yeterince malumata sahip olmamakla beraber sağlam dayanağı olmayanlar tarafından kaleme alınmış olduğu görülmektedir. Zaten XII. ve XIV. yüzyıllarda kaleme alınan eserlerin hiç birisinde böyle konunun bahis bile edilmediği söylersek Moğol oldukları tezinin ne kadar zayıf olduğunun kanaatine varılmaktadır. Nadir Şah döneminde saygın bir tarihçi olan Mirza Mahdi Han Astarabadi’nin Avşarların Türkmen oldukları ve Moğolların istilaları üzerine Azerbaycan bölgesine gelip yerleştiklerini savunmaktadır⁹².

Kaşgarlı Mahmud’a göre Avşar boyu gelenek görenek bakımından Kızık, Beğdili, Kargın boylarıyla benzerlik göstermiştir. Hükümdar ailesi çıkarmış beş boydan bir tanesi Avşar boyudur. Diğer dört boy ise Kayı, Eymür, Yazır ve Beğdili boylarıdır. Karahıtaylı

⁸⁷ SÜMER, “Avşar” s.161.

⁸⁸ KAYA, Adnan Menderes, *Avşar Türkmenleri*, Kayseri, Geçit Yayınları, 2004, s. 24.

⁸⁹ TOGAN, Zeki Velidi, *Oğuz Destanı*, İstanbul, Enderun Kitabevi, 1982, s. 96.

⁹⁰ “*Ongun*” Bir tür inanç simgesi ve totem denilebilir. Eski Türk boylarının da her birisinin kendine özel bir Ongun’u vardır. Bu genellikle kendi Boylarını koruduğuna inandıkları kutsal bir havyan türü ya da büyük bir atalarının ruhunu barındırdığına inandıkları bir şeydir. Amerika yerlilerin totemleri gibi gelenek görenekleri doğrultusunda inandıkları olgu, inanç. Detaylı bilgi için bkz. SÜMER, Faruk, *Oğuzlar*, Ankara, II. Baskı, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi yayınları, 2014, s.116.

⁹¹ ALBAYRAK, Türklerin Tarihi, II, s.694.

⁹² KÖPRÜLÜ, Mehmet Fuat, “Avşar”, *MEB İA*, 1979, II, s. 28-29.

Devletinin Türkistan’a hakimiyet kurmaları ve Selçukluların siyasi başarıları Oğuzların Seyhun bölgesindeki vatanlarından göç edip Orta ve Yakındoğu bölgelerine gelmelerine sebebiyet vermiştir. Oğuzlardan olup tarih sayfalarında geçen pek az millet vardır bunların bir tanesi de Avşarlardır. 1135 ile 1136 senelerinde İran’ın Hûzistan⁹³ bölgesinde Hûzistan Avşar beyliği yaşamaktadır. Buraya daha önce belirttiğimiz gibi Karahıtaylı devletinin Türkistan bozkırlarında hakimiyetini genişletmeleriyle Hûzistan Avşar Beyliği bu bölgeye intikal etmek zorunda kalmışlardır. Arslan Oğlu Yakup bu obayı yönetiyordu. Hûzistan’a komşu, başlarında Mevlüd Oğlu Sungur’un bulunduğu Salgur (salur) obası vardı. Yakub bu komşu obayı kendisi obasına katmak istemektedir. Bunun için birkaç defa Salgur obasının üzerine akınlar düzenlemesine rağmen elle tutulur bir başarı sağlayamamıştır. Yakub Bey’in akabinde bahsini ettiğimiz Avşarlarının başına Şümle Bey geçmiştir. Asıl adı Aydoğdu b. Kuştoğan’dır. Akraba oldukları hakkında fikir birliği sağlanmamış olsa da Şümle Bey’in Selçuklu yöneticilerinin vefatından sonra geldiği biliniyor. Şümle Bey’in babası da bir beydir.⁹⁴

1168 senesinde Zengi merkezi otoritesinin bozulması ve bunun orduya yansiyıp baş kaldırırlara sebebiyet vermesi, akabinde Şümle Bey’e⁹⁵ davet mektupları göndermeleri haliyle Şümle Bey’in işine gelmiştir. Bölgeye iştirak eden Şümle ile Zengi Atabey’i karşı karşıya gelmiş ve savaşmışlardır. Avşar Bey’i olan Şümle kazanmasına rağmen bölgeye yapılan bir sürü akının başarısızlıkla sonuçlanması Şümle Bey’in aleyhine sonuçlanmıştır. Yağmalarla halkı bıktıran ve popülaritesini kaybettikten sonra Hûzistan’a dönmek zorunda kalmıştır.⁹⁶

Selçuklu Hükümdarı Sultan Mesud’tan sonra Şümle Bey bütün Hûzistan’ı iradesi altına almayı başarmıştır. Böylelikle Hûzistan gerçek bir beylik halini almıştır. 1175 tarihinde Şümle hayata veda etmiştir. Yerine Şerafeddin Emiran geçtiği biliniyor ancak kendisinden sonra gelen varisleri kendisi gibi dirayet ve feraset sahibi olmadıkları için Abbasi devletine boyun eğmek zorunda kalmışlardır. Uzun süredir Hûzistan bölgesini ele geçirmek isteyen Abbasi halifesi vezirini bu bölgeye göndererek, Hûzistan’ın başkenti

⁹³ Hûzistan, İran’ın güneybatısında bulunan bir eyalet. Bkz. USLU, Recep, “Hûzistan”, *DİA*, 1998, XVIII, s. 436-439.

⁹⁴ SÜMER, “Avşar” s.161/162.

⁹⁵ Şümle Bey, tam adı Şümle Aydoğdu b. Kuştoğan et-Türkmânî el-Afşarî’dir. Ataları Avşar boyundan olup, Hûzistan’a göç etmişlerdir. Detaylı bilgi için Bkz. ŞÜKÜROV, Qiyas, “Şümle”, *DİA*, 2016, EK-II, s. 571-572.

⁹⁶ ŞÜKÜROV, Qiyas, 2012, “Hûzistan Avşar Emiri Şümle ve Ahfadı”, *Turkish Journal of History*, 0 (48), 1-15.

Tuster ve çevresindeki birçok kaleyi işgal edip, Şümle'nin bütün ailesini esir edip Bağdat'a götürmüştür. Böylelikle Hûzistan bölgesi Avşarların elinden çıkarak Abbasi hakimiyeti altına girmiştir⁹⁷. Şümle'nin varislerinin kendi adlarına para darp ettikleri de bilinmektedir. XV.-XVII. yüzyıllarda Osmanlı Devleti Tahrir defterlerinde pek çok kez Avşar ibaresine görülmektedir. Bu sebeple Anadolu'nun bir Türk yurdu haline gelmede Avşarlarında en az Kınık ile Kayı Boyları kadar katkısı vardır. Yazıcıoğlu yazgılarına istinaden Karamanoğullarının da Avşar boyuna mensup olduğu düşünülmektedir. Moğolların Anadolu'yu istila etmesi neticesinde bu yöredeki Türkmen toplulukları Kuzey Suriye bölgesine göç ettikleri görülmüştür. Özellikle Antakya, Antep ile Halep vilayetleri ve civar bölgelerine göçmüşlerdir. Gruplar kendi içlerinde birlikte kalmaya özen göstermiştir⁹⁸.

Günümüzde bu bölgelerde ve Adana'ya bağlı Kozan ilçesi ve kuzeyinde yer alan Avşarlar bahsini ettiğimiz göç döneminden kalma olduklarını görmekteyiz. Kuzey Suriye bölgesine göç edenlerin içinde Halep bölgesinde Kut oğulları, Amik ovasında Gündüz oğulları ve Antep bölgesinde Köpek oğulları hayatlarını sürdürmektedir. Gündüz ile Köpekli Avşarlarıyla beraber müstakil bir Halep Avşarları da vardır. Nitekim Anadolu Avşarlarının azımsanmayacak ölçüde Acem diyarına göç ettikleri de görülmüştür. Misal vermek gerekirse şu an Türkiye vilayeti olan Şanlıurfa'ya bağlı Suruç'ta ikamet eden Alplu obası İran Acem diyarına göç etmiştir. Bahsini ettiğimiz boyları çeşitli sayıda obaları bulunmaktaydı ve düzenli olarak hareket etmektedirler. Dönemin Tahrir defterlerindeki vergi veren hane sayısına bakarak obaların büyüklüğü veya boyların kaç obadan oluştuğu hakkında bilgi sahibi olunabilmektedir. Müstakil Avşarlar on altıncı yüzyılda vergi defterlerine adları mevcuttur. Memlûk Devleti döneminde dirliği olanlar akabinde Osmanlı Devleti döneminde de dirliklerine sahip çıkmışlardır. Aynı dönemlerde güç ve kudrete sahip kişiler öyle nüfuz etmişler ki Avşar isimlerinin yanında kendi isimleriyle de anılmışlardır. Diyarbakır bölgesinden bahis edeceksek bu coğrafyadaki Avşarların büyük bir kısmı Halep Avşarlarındandır⁹⁹.

Dönemin Tahrir defterlerindeki vergi veren hane sayısına bakıp obaların büyüklüğü veya boyların kaç obadan oluştuğu hakkında bilgi sahibi olunabilir. Bu dirlik sahiplerin kaç askeri güçleri bilir kişileri hakkında da bilgi sahibi olunabilir. Vergi veren reayanın

⁹⁷ SÜMER, *Oğuzlar*, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Yayınları, Ankara, 1967, ss. 263-264.

⁹⁸ SÜMER, *Oğuzlar*, s. 264.

⁹⁹ SÜMER, "Avşar" ss. 161-163; SÜMER, *Oğuzlar*, s. 265.

azalması göç verdiği gösterdiği gibi vergi oranının yükselmesi de göç aldığı anlamına gelmektedir. Yine farklı yıllardaki hane sayısına bakılarak nüfus artış oranı da gözlemlenmiştir.

Nihayet XVIII. yüzyılın ortalarına doğru Avşarlar İran’da kendi adları ile tarihteki en büyük siyasi teşekkülünü gerçekleştirmiş bulunmaktadırlar. Takdir edilecek diğer bir husus da bu boyun değişik zamanlarda ve farklı coğrafyalarda yüzyıllar boyunca kendi adlarını muhafaza etmiş olmalarıdır. Diğer taraftan yüzyıllar boyunca gelenek ve göreneklerini muhafaza etmek suretiyle bu konuda büyük bir titizlik örneği göstermişlerdir¹⁰⁰.

III. AVŞAR HÂNEĐANI (1736-1804)

A. AVŞAR HÂNEĐANININ TEŞEKKÜLÜ

Avşar hânedanı Fars diyarında 1736 senesinde bir Oğuz Türkmen’i olan Nadir Şah tarafından kurulmuştur. Hânedanın ismi Oğuzların Avşar (Afşar) Boyuna dayanmaktadır. Hânedanın temellerini atan Nadir Şah’ın asıl ismi kaynaklarda “Nedr Kuli” (Nezr) şeklinde geçmektedir¹⁰¹.

Nadir Şah, Kırklı obasına mensup olan İmam Kuli’nin oğludur. Kubkan’dan kışlak bölgesine göç eden fakir bir adam olan İmam Kuli 1688 yılında Darragaz bölgesindeki bir köye vardıklarında, karısı ileride Nadir Şah adını alıp Avşar hânedanını kuracak bir oğlan dünyaya getirmiştir¹⁰². Çocuk yaşta babasını kaybetmesi üzerine o bölgede vali olan Ebiverd Valisi Köse Ahmetlü Baba Ali Bey’in himayesi altına girmiş ve onun kızıyla evlenmiştir. 1723 senesinde Baba Ali Bey’in ölümü üzerine Nadir onun yerine geçmiştir. Akabinde Meşhed bölgesinde adından çokça söz ettiren Nadir Şah Horasan’da hatırı sayılır emirler arasına adını yazdırmıştır. II. Tahmasb, Nadir Şah’ın meziyetinden etkilenmiş ve ona bir teklifte bulunarak mücadele ettiği düşmanlarının İran’dan çıkarılması kaydı ile ona geniş yetkiler vereceğini söylemiştir. Nadir Şah, II. Tahmasb’ın buyruğu üzerine muhafız kuvvetleri komutanı olarak atanmıştır. İki bin kişilik kuvvet birliği emrine verilerek

¹⁰⁰ DEMİRTAŞ, Faruk, “Osmanlı Devrinde Anadolu’da Oğuz Boyları”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, VII, S. II, 1949, s. 344.

¹⁰¹ SÜMER, Faruk, “Avşarlar”, *DİA*, 1991, IV, s.164

¹⁰² LOCKHART, L., *Nadir Shah*, Historical Reprints, Lahore, 1938, s. 18.

“*Tahmasb Kuli Han*” unvanıyla anılmaya başlanmış ve özellikle Meşhed bölgesinde önemli rol oynamıştır. Öyle ki Şiraz ile İsfahân’ı zapt eden Galzaylar’dan buraları geri almıştır¹⁰³. Bu suretle Galzaylar bu tarihten sonra Kabil’e çekilmek zorunda kalmışlardır¹⁰⁴.

II. Tahmasb devrinin bu dönemde buhranlı ve çalkantılı bir süreçte olması münasebetiyle Safevîlerin emirleri bunu fırsat bilerek kendi kafalarına buyruk hareket etmeye başlamışlardır. Akabinde bu emirlerden Nadir Kuli Beg, Meşhed bölgesini kendi adına zaptetmiştir. Şah II. Tahmasb, Nadir Şah’ın bu şekilde ülkenin lideri gibi hareket etmesine sıcak bakmamıştır. Tahmasb batıda Osmanlı tehlikesine karşı tek başına hareket etmek zorunda kalmıştır. Yapılan mücadeleler neticesinde şah, mağlup olarak Osmanlı ile barış yapmak zorunda kalmıştır. Netice itibarıyla bu durum Nadir Şah için bir fırsat niteliği taşımaktadır. Nitekim Şah II. Tahmasb, ordu komutanı olan Nadir Han’dan bu anlaşma için fikir almamıştır. Sonuç olarak bu durum II. Tahmasb’ın halk nezdinde onurunu rencide etmiştir. Akabinde Nadir Şah 7 Ağustos 1732 tarihinde İsfahân’a gelerek itibarı zedelenen II. Tahmasb’ın yerine oğlu III. Abbas’ı tahta geçirmiştir. Bazı rivayetlere göre Abbas’ın iki aylık bir bebek olduğu söylenmektedir. Nadir Şah, III. Abbas’ı tahta geçirdikten sonra kendisini saltanat vekili ilan etmiştir. Bundan sonra iktidarı eline alan Nadir Şah Osmanlılar ile mücadele ederek onları mağlup etmiş ve daha sonra çevresindeki beyleri kendisine bağladıktan sonra tamamıyla bir şah görümüne bürünmüştür¹⁰⁵.

Nadir Şah, III. Abbas’ın yaşının küçük olmasından faydalananarak zaten 1722 senesinde fiilen sona ermiş olan Safevî hânedanını tamamen ortadan kaldırmıştır. Önceleri bir komutan olan Nadir Şah, III Abbas’ı devirdikten sonra İran bölgesinin şahı olmuştur¹⁰⁶. 8 Mart 1736 senesinde bir tören ile saltanat naibi olan Nadir Şah hükümdarlık makamına geçirilmiştir¹⁰⁷. Böylece Safevîlerin son dönemde zayıflamasıyla birlikte sıkıntıya giren

¹⁰³ ÖZCAN, Azmi, “Nadir Şah” *DİA*, 2006, XXXII, s. 276

¹⁰⁴ ERMAN, Kubilayhan, “Ahmed Şah Dürrani Öncesinde Afganistan Tarihinde Türkler ve Diğer Kavimler”, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi, S. LIII/II, 2013, s. 491.

¹⁰⁵ SÜMER, “Avşarlar”, ss. 164-165; AKYOL, Taha, *Osmanlı’da ve İran’da Mezhep ve Devlet*, Doğan Kitap Yayınları, İstanbul, 2013, s. 141; FRASER, James, *History of Nadir Shah*, Printed for A. MILLAR, London, 1742, s. 104.

¹⁰⁶ DİLER, Ömer, *İslam Darp Yerleri*, Yayına hazırlayan; Emine Nur Diler, J. C. Hinrichs, Garo Kürkman, İstanbul, Mas Matbaacılık, III, 2009, s. 1364.

¹⁰⁷ SARKAR, Jadunath, *Nadir Shah in India*, Published by R. Ghosh, Calcutta, 1925, s. 15; GÜNDÜZ, “Safevîler”, s. 455.

reaya Nadir Şah'ın başa gelmesiyle rahatlama imkânı bulmuştur. Nadir Şah başa gelir gelmez Afganlı istilacıları ülkeden çıkarmaya çalışmıştır¹⁰⁸.

B. SOSYO-EKONOMİK VE DİNİ HADİSELER

İran toprakları verimli araziler üzerinde bulunmaktadır. Halk genel anlamda tarım ve hayvancılıkla uğraşıyordu. Nadir Şah hakimiyeti ele geçirdikten sonra kısa süre içerisinde halkın refahını arttırmıştır. Kazanılan zaferler, genişleyen topraklarla halkın refah seviyesi gittikçe artmaya başlamıştır. Fakat Nadir Şah'ın durdurulamaz hırsı onu halktan uzaklaştırmaya başlamıştır. Diğer yandan yapılan mücadeleler uzadıkça ekonomik açıdan da sıkıntılar çıkmaya başlamıştır¹⁰⁹. Nadir Şah, Osmanlı ile savaşları devam ederken savaşı finanse etmek için daha önce halkına vermiş olduğu üç yıllık vergi dokunulmazlığını kaldırarak büyük bir hata yapmıştır. Halk her şeyin farkındadır. Nitekim Nadir Şah'ın bir kurtuluş mücadelesine değil sadece hırsının kurbanı olarak savaştığını farkındaydılar. Bu sebeplerden dolayı halk ekonomik açıdan refaha erişememiştir. Nadir Şah'ın ticarete ilgi duymaması bu dönemde İran toprakları üzerinde ticaretin kısır kalmasına neden olmuştur¹¹⁰. Ayrıca ticaretin bu denli kısır kalma sebeplerinden biriside İran topraklarının ticarete pek elverişli olmamasıdır. Nitekim Afganlar, Türkler ve Rusların işgalleri ve birçok alanda hüküm süren güvensizlik ortamı ağır ekonomik çöküntülere yol açmıştır¹¹¹.

Nadir Şah Safevîler Döneminde ordu komutanlığı yaptığı zaman Basra Körfezinde gözü olan Hollandalı tüccarlara ticari imtiyazlar sağlanmıştır. Basra Körfezi zaten Avrupalı tüccarların her zaman ilgi odağında olmuştur. Bunlar özellikle bu bölgede gıda alanında kullanılan baharat çeşitlerini ve giyim alanında kullanılan ipek dokumalarının yanı sıra altın ve gümüş ticareti ile de uğraşmaktadırlar. Akabinde sarayın tezgahlarında dokunan ipek kalitesinde düşüş olmasından dolayı bu diyarlardan temin edilen ipeğine olan ilgide paralel olarak düşüş yaşandığı görülmüştür. Aynı bölgede Nadir Şah hükümrانlığını ilan ettikten sonra da ipek kalitesinde alınan önlemler pek işe yaramadığı için ticarete düşüş devam etmiştir. XVII. yüzyılın ortasından itibaren Avrupa'da ipeğe olan ilginin azalması ipeğin değer kaybetmesine sebebiyet vermiş dolayısıyla bu da Avşar hânedanının

¹⁰⁸ KAFKASYALI, Ali, *İran Türkleri*, İstanbul, Bilge Oğuz Yayınevi, 2010, ss. 65-67

¹⁰⁹ LOCKHART, L., *Nadir Shah*, Historical Reprints, Lahore, 1938, s. 81.

¹¹⁰ LOCKHART, Nadir Shah, s. 237.

¹¹¹ LOCKHART, Nadir Shah, s. 282.

ekonomisine olumsuz etkileri olmuştur. İran ipeğinin büyük bir kısmı devletin tekelindeydi. Avrupa halı teminini İran topraklarından karşılamaktadır. Ancak İran halısının en güçlü rakibi komşusu olan Osmanlı İmparatorluğunun halılarıdır. Böylece ekonomik çıkarlar komşu devletlerle sorun yaşanmasına sebebiyet vermiştir. İran halısı her ne kadar Basra körfezinden deniz yoluyla İngiltere ve Hollanda pazarlarına ulaşıyor olsa da hiçbir zaman İran ipeğinin yerini tutamamıştır¹¹². Ülkede faaliyet gösteren Hollandalı ve Hintli tüccarlar zamanla paralarını ülke dışına çıkarmaları ve ayrıca kaçakçılığın çoğalması nedeniyle sermayenin ülkeyi terk etmesi nedeniyle iktisadi sıkıntılar baş göstermiştir¹¹³. Fakat İran coğrafyasındaki önemli ticari hadiselerden birisi de Hürmüz'e at ihracatının yapılmasıdır. Diğer yandan Türklerin ok kullanımında bir üstat olması onların Türk usulü mükemmel oku (arcos turquescos) üretip satmasını da sağlamıştır¹¹⁴. XVII. yüzyılın birinci yarısında eserlerini kâğıda dökmeye başlayan J. Cartwright, İsfahân için “yüz kapılı şehir” (ecatompolis) diye bahsederek etrafının binek at ile ancak bir günde dolaşılabilirdiğini dile getirmiştir¹¹⁵.

Avşar hânedanının teşekkülünden önce bu topraklar üzerinde hüküm süren Safevî hânedanı Şi'îlik mezhebine mensuptur. 1736 tarihinde başarılı bir darbe girişimi ile İran'daki hakimiyeti ele geçiren Nadir Şah, tahta çıktığı zaman Safevîlerden farklı bir dini politika izleyeceğinin işaretlerini vermişti¹¹⁶. Tahta çıkmadan önce Mugan sahasında İran beyleri ve ileri gelen ulema ile bir toplantı yapmıştır. Bu toplantıda Hz. Ebubekir, Ömer, Osman ve Hz. Ayşe'ye hiçbir şekilde hakaret içerikli konuşmaların yapılmaması, bu durumun Müslümanlar arasında çok fazla kan dökülmesine sebebiyet verdiği söylenmiştir. Diğer yandan İslâmiyet'e aykırı olan kutlamaların artık yapılmaması gerektiği belirtilerek

¹¹² GÜNDÜZ, Tufan, “Safevîler” s. 456.

¹¹³ KAMALÎ, Dayan, “Safevî Hânedanı'nın Çöküşü”, *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, S. CCXXV, 2016, s. 169.

¹¹⁴ ÖZBARAN, Salih, “Antonio Tenreiro'nun Osmanlı Topraklarında Yaptığı Gezi Notları (1523-1529)”, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, II, S. I, 1984, s. 57.

¹¹⁵ ÖZGÜDENLİ, Osman Gazi, *Ortaçağ Türk-İran Tarihi Araştırmaları*, Kaktüs Yayınları, İstanbul, 2006, ss. 450-451.

¹¹⁶ ÇELENK, Mehmet, “Safevîler Döneminin Şii-Sünni İlişkileri Üzerindeki Etkisi”, *Mezhep Araştırmaları*, VI/II, 2013, s. 79.

bir nebze Şi'îliği terk ederek İmam Ca'fer es-Sadık'a¹¹⁷ bağlı daha ılımlı bir mezhep haline getirmiştir¹¹⁸.

Nadir Şah, Caferilik mezhebinin beşinci hak mezhep olması yönünde Osmanlıya birçok elçi ve mektup göndermiştir. Fakat bu isteği Osmanlı padişahı ve İslâm Halifesi I. Mahmud tarafından reddedilmiştir. 1743 tarihinde o coğrafyada bulunan İslâm dini ileri gelenlerini Necef şehrinde toplayarak Şi'î ve Sünni mezhepleri arasındaki anlaşmazlıkları gidererek aradaki buzları eritme yoluna gitmiştir. Toplantıya Afgan, Belh, Buhara'dan gelen Sünni mezhebine bağlı alimler ile Necef, Bağdat ve Hille şehirlerinden gelen Şi'î alimler katılmışlardır¹¹⁹. Bu toplantıda alınan kararlar neticesinde ashaba hiçbir şekilde hakaret içerikli konuşulmaması kararlaştırılmıştır¹²⁰. Toplantıda alınan kararlar bir deftere nakledilerek orada bulunan ulemalar tarafından imzalanmıştır. Nadir Şah'ın bu toplantıda uzunca bir konuşma sarf ettiği görülmektedir. Bu konuşmada Nadir Şah; *“Ben, 1148 senesinde, Mogan sahrasında, sizinle bey'at ederken ashaba dil uzatmayı terk etmenizi sizlere şart koşmuş bulunuyordum. Şu andan İtibaren sebb-i Şeyhayn'i yasakladım. Her kim onlara dil uzatırsa onu öldürür, evlad ü iyalini esir eder, malını alırım. Ne İran içinde ne de çevresinde ashabi kınamak ve buna benzer çirkin davranışlar artık yoktur. Bunlar, aşağılık Şah İsmail devrinde türemiş, soyu da onun izinden gitmiş sonunda ashaba sövgü çoğalmış, bid'atlar artmış, budalalıklar yayılmıştır. Bütün bu kötülükler, bundan üç yüz sene önce, 857 senesinde zuhur etmişti...”*¹²¹ Tabi ki Nadir Şah'ın bu şekilde hareket etmesi ve bu cümleleri sarf etmesi Şi'î ve Sünni mezhepler arasındaki ayrılığa ve düşmanlığa son vermek, bu iki mezhebi birbirine yakınlaştırmaktır. Fakat Nadir Şah'ın bu şekilde hareket etmesi onun aleyhine yorumlanmış ve Sünniliğe yakınlaştığı iddialarının ortaya çıkmasına neden olmuştur¹²².

¹¹⁷ Ca'fer es-Sâdık, tam adı Ebû Abdillâh Ca'fer b. Muhammed el-Bâkır b. Alî Zeynîl'âbidîn. Doğum tarihi net olmamakla birlikte 699 veya 702 tarihlerinde Medine'de doğmuştur. Babası İsnâaşeriyye'nin beşinci imamı Muhammed el-Bâkır'dır. Soyu baba tarafından Hz. Ali'ye, anne tarafından Hz. Ebubekir'e dayanmaktadır. Bkz. ÖZ, Mustafa, “Ca'fer es Sâdık”, *DİA*, 1993, VII, s. 1-3.

¹¹⁸ SÜMER, “Avşarlar”, ss. 164-165.

¹¹⁹ ÇELENK, “Safevîler Döneminin Şii-Sünni İlişkileri Üzerindeki Etkisi”, s. 81.

¹²⁰ SARIKAYA, M. Saffet, “Dini ve Siyasi Bakımdan Osmanlı-İran Münasebetleri”, *Türk Kültürü*, S. CCCLXIII, s. 416.

¹²¹ SARIKAYA, “Dini ve Siyasi Bakımdan Osmanlı-İran Münasebetleri”, s. 416.

¹²² SÜMER, “Avşarlar”, s. 165.

Nadir Şah, Safevî hânedanının sürdürmüş olduğu saldırgan Şi'îlik politikası yerine Caferilik mezhebini ortaya çıkararak Şi'î-Sünni meselesinin önüne geçmek istemiştir¹²³. Görüldüğü üzere Nadir Şah'ın yapmış olduğu bu dini çalışmalar onun bu konudaki samimiyetini ortaya koymaktadır. İran coğrafyasının İslâm dini ve kültüründen ayrılamaz bir parça olduğunu bilen Nadir Şah bu iki mezhebin aralarındaki ayrılığa son vermek için gerekli çalışmaları sarf etmiş olsa da sonuç olarak isteği kabul görmemiştir. Her ne kadar da I. Mahmud tarafından takdir ve tebrik edilse dahi Caferiliğin beşinci hak mezhep olması hususunda olumsuz karar çıkmıştır. Aslında Nadir Şah bu ayrılığın sebebinin Safevî hânedanının yüzünden çıktığını belirtmiştir. Zaten Osmanlı Devleti ile Safevîler arasında yüzyıllarca süren dini çatışmaların da bu reddin sebebi olma olasılığı göz ardı edilmeyecek kadar önemli bir husustur.

C. SİYASİ HADİSELER

1. *Osmanlı Devleti ile Avşar Hânedanı Arasındaki Münasebetler*

İslâmiyet'ten önce olduğu gibi İslâmiyet'ten sonrada Türklerin İran topraklarında varlığı devam etmektedir. Fars Tarihçilerine göre “Türklerle, İranlıların birbirinden ayrılmaları mümkün değildir.” İranlılarla Türklerin gelenek göreneklerini, zengin kültürleri ve sanatlarını birbirinden ayırmak hakikaten çok zordur. Benzer ve iç içe bir sosyal yapıya sahip idiler. Aynı bölgede komşu olmaları itibarıyla sürekli ilişki içindedirler¹²⁴.

Osmanlı-Avşar hânedanı münasebetlerinin başlangıcı olarak hânedanın kurulmadan önceki devirlerde aynı coğrafyada yaşamış Safevî-Osmanlı ilişkileri II. Bayezid döneminden itibaren başlamıştır. Bu dönemde Safevîlerin Osmanlı topraklarında Şi'îliği yayma politikası neticesinde başlayan gerilimler, 1512 tarihinde I. Selim'in tahta geçmesiyle birlikte daha da şiddetlenmiştir. Babası II. Bayezid'in İran politikasında yanlışlar yaptığını düşünen I. Selim babasını tahttan indirdikten sonra onun doğu politikasından vazgeçerek İran üzerine düzenlediği ve Çaldıran Savaşıyla birlikte büyük bir zafer kazandığı görülmektedir. Nitekim İran coğrafyası üzerine düzenlenen seferler ve

¹²³ TOGAN, Zeki Velidi, *Umumî Türk Tarihi'ne Giriş*, Enderun Kitabevi, İstanbul, 1981, ss. 389-390; İPEK, Cemil Doğan, “Güney Azerbaycan Türklerinde Kimlik Sorunu”, *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, S. XII/1, 2012, s. 269.

¹²⁴ MOHAMMEDNEJAJAD, Hamidreza, *Osmanlı-İran İlişkileri*, İstanbul, Doğu Kitapevi, 2017, ss. 66-67.

mücadeleler sadece bu iki padişah ile sınırlı olmayıp, Kanuni dönemi, IV. Murad ve sonrasında da süregelen mücadelelerle devam etmiştir¹²⁵.

I. Mahmud 1730 tarihinde Osmanlı tahtına çıktığı zaman İran ile mücadeleler devam etmektedir. Patrona Halil İsyanı neticesinde Osmanlının durumu pek iç açıcı değildi. Bu durum Osmanlıların İran ordularına karşılık verememesine neden olmuştur. I. Mahmud dönemindeki ilk karşılaşma 1731 tarihine denk gelmektedir. Bu dönemde Şah II. Tahmasb komutasındaki ordunun Revan'a saldırması ile başlayan mücadele Osmanlı'nın galip gelmesine rağmen yapılan Ahmed Paşa Musalehası ile diplomasi alanında kaybedilmiştir¹²⁶. 1732 tarihinde Nadir Han'ın Tahmasb'ı tahttan indirip küçük yaştaki (rivayete göre iki aylık) oğlu Abbas'ı yerine geçirmesi ile İran'daki hakimiyetini güçlendiren Nadir, topraklarının doğu kısmını güvence altına aldıktan sonra Osmanlı Devleti'nin himayesinde bulunan Tebrîz ve Hemedan'ı da hânedanlığa katınca bu başarılar onu İran topraklarında güçlü bir konuma getirmiştir¹²⁷. Tabi ki bu dönemde Osmanlı devletinin batıda büyük toprak kayıplarına uğraması ve 1699 tarihinde imzalamış olduğu Karlofça Antlaşması ile daha ziyade siyasi bakımdan olmakla birlikte ekonomik ve askeri alanda çok zayıf duruma gelmiştir. Bununla birlikte 1718'de başlayan Lale Devri ile birtakım ıslahatlar yapılarak askeri alanda tedbirler alınmıştır¹²⁸.

Nadir Şah, kendisini saltanat naibi ilan ederek aslında iktidarının da sinyallerini vermektedir. Nitekim 1736 tarihinde çevre beyleri de itaat altına aldıktan sonra İran'daki bütün ileri gelen bey ve yöneticilerini Mogan Bozkırında toplamıştır. Bu toplantıda Sünni kesime yapılan hakaretlerin Müslümanlar arasında çok fazla kan dökülmesine sebebiyet verdiği için bundan vazgeçilmesini istenmiştir. Ayrıca Nevruz kutlaması ile buna benzer adetlerin İslâm kültürüyle bağdaşmadığını ve saltanat naibinin de İran şahı ilan edilmesi kararlaştırılmıştır. Böylelikle 8 Mart 1736 tarihinde Nadir Şah İran'da hükümdarlık makamına geçerek İran'da Safevî hânedanına son vermiştir¹²⁹.

Nadir Şah yine bu toplantıda İran'da ileri gelen bey ve yöneticilerinden *Safevîlerin soyundan kimseye biat etmeyecekleri ve Rafizî mezhebini bırakacaklarını (Ehl-i sünnet ile*

¹²⁵ KİMYA, Osman, “Nadir Şah Afşar Dönemi Osmanlı-İran Münasebetleri ile İlgili Türkiye’de Yapılan Akademik Çalışmalar”, ATDD, 2018, s. 53.

¹²⁶ GÜNDÜZ, Tufan(ed.), “Osmanlı Tarihi El Kitabı”, Grafiker Yayınları, Ankara, 2013, s. 381.

¹²⁷ SÜMER, Faruk, “Avşarlılar”, DİA, IV, 1991, s. 164; AYDOĞMUŞOĞLU, Cihat, “Safevî Çağına Ait Üç Türkçe Mektup ve Değerlendirilmesi”, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Cografya Fakültesi Dergisi, LIII, S. II, 2013, s. 414.

¹²⁸ GÜNDÜZ, “Osmanlı Tarihi El Kitabı”, s. 365.

¹²⁹ SÜMER, “Avşarlılar”, ss. 164-165; ÖZCAN, Azmi, “Nadir Şah”, DİA, XXXII, 2006, s. 276.

ittihâd-ı mezhep edüp, mezheb-i Şî'iden rüçû ve Ca'feri mezhebine dühûl edüp, Evlâd-ı Şah Hüseyin'i yâd etmemeye ahd ü yemin edüp)” dair hepsinden söz almıştır¹³⁰.

Nadir, İran'da şah ilan edildikten sonra Osmanlı Devleti ile görüşme yapmak üzere Abdülbâkî Hân-ı Zengene'yi elçi olarak göndermiş ve padişaha sunulması için bir name göndermiştir. Abdülbâkî Hân-ı Zengene, Nadir Şah tarafından gönderilen nameyi teslim etmiştir. Bu namenin bir kısmında yukarıda bahsi geçen toplantıdan alıntılar mevcuttur; “...Safevî Şah İsmail'in başkaldırısının başlangıcından itibaren âfâkî hükümler yüz gösterip taassup ve garazın eseri olan bazı sözler, onun tarafından etrafa yayılarak Peygamberlerin efendisinin ümmeti ve Müslüman fırkalar arasında ayrılık ve kavganın çıkışına sebep olmuş, böylelikle Cenâb-ı Mevla, yüce dergâhının kapısındaki duacıyı, iklimi geniş İran ülkesinin mühim işlerini yoluna koymak ve Müslümanların meseleleriyle ilgilenmek üzere görevlendirmiş, işte bu sebeple bu hayır yolunun yolcusu, İran'da bulunan cümle derecesi yüksek beyleri, bereketi bol alim ve fazilet sahiplerini, taşıdıkları sıfatlarla övgüyü hak eden değerli kimseleri, eyalet beylerini, aksakallı aşiret, oymak, kabile ve hizmetçi sınıfı reislerini mübarek Ramazan ayının ortasında Mogan Kışlağı'nda bir araya getirerek Hak Mezheb'in delil ve bürhanlarını onlara anlatmak suretiyle Hoy'da bulunan makamı yüce ve en güzel sıfatlarla muttasıf veziriazam, ulema ve fudalanın önderi, zamanın müftüsü, devranın kendisine uyduğu Şeyhülİslâm, buna teveccüh gösterdiler; hepsi bu hayırlı teşebbüsün hata ve noksandan korunması, özü derinlik arz eden rükünlerde bir değişiklik ve farklılaşmanın meydana gelmemesi mülahazasıyla kalben ve lisanen kabul edip benimseyerek bid'atları terk edip, Peygamber'in sünnet-i seniyyesine tâbi oldular. Safevî sülalesinin yolundan gitmeyi terk edip ihsanı bol yaratıcının yüce dergâhının bu duacısını İran padişahı seçtiler...¹³¹”

Nadir Şah ile I. Mahmud karşılıklı resmi ilişkilerde dini inanç ve mezhep meselelerinin yeri büyüktür. İmâmiyye Şiâlarının taraftarı olduğu Caferiyye Mezhebinin beşinci mezhep olarak kabul edilmesi yönünde ısrarları ve bunun özellikle Osmanlı devletinin rıza göstermesini istemeleridir¹³². Nadir Şah, Osmanlılara Caferi mezhebinin beşinci hak mezhep olması için talepte bulunmuşsa da bu talep I. Mahmud tarafından reddedilmiştir¹³³. Nadir Şah tarafından gönderilen mektupta; “...Caferiye Mezhebi'ni

¹³⁰ AYDOĞMUŞOĞLU, *Safevî Devleti Tarihi*, s. 150.

¹³¹ B.O.A., 3 Numaralı Nâme-i Hümâyûn Defteri, İstanbul 2014, s. 28.

¹³² MUHAMMEDOĞLU, Aliyev Salih, “İran”, *DİA*, 2000, XXII, s. 407.

¹³³ ÖZCAN, “Nadir Şah”, ss. 276-277.

*Mescid-i Haram'da bulunan dört mezhebin beşincisi olarak kabul edip ehl-i İslâm'dan diğer Müslümanlara olduğu gibi her sene İran ümerasından birini Beytullah-i Haram'da hac erkânından biri sıfatıyla hac emiri tayin etmek suretiyle İranlı hacıların Beytullah'ı tavaf etmelerini sağlayıp Hazret-i Peygamber'in nurlu merkadi ile Raşid Halîfeler'i ziyaret etme şerefiyle şereflendirmeleri lâzım gelir. İran saltanat makamında, Osmanlı Devleti eşik erkânından bir mutemed ile karşılıklılık esası çerçevesinde İranlı bir mutemedin Rûm'da yüce Halifelik Makamı'nda ikame olunması, aramızdaki ittihad ve görüş birliğinin tesisiyle dünya ve dünyalılar nazarında bunun tezahürünü sağlayacaktır...*¹³⁴

Bir yandan Osmanlı devletinin İran'ın iç işlerine karışması diğer yandan ise Safevî hânedanının yıkılmasından sonra İran'da iç karışıklıklar cereyan etmesine sebebiyet vermiştir. Tabi ki Safevî hânedanının yıkılması Rusların ve Osmanlıların iştahını kabartmıştır. Nitekim Osmanlı devleti batıda toprak kayıplarına uğrarken siyasi ve ekonomik açıdan sıkıntılar içerisindeydi. Bu sıkıntıları telafi etmek amacıyla Osmanlı devleti doğudaki komşusu olan Avşar hânedanı ile mücadeleye girmiştir. Sonuç olarak bu mücadeleler Nadir Şah'ın ölümüne kadar devam etmiştir. Nihayetinde 4 Eylül 1746 tarihinde tarihte Kerden Antlaşması olarak geçen II. Kasr-ı Şirin Antlaşması imzalanmıştır¹³⁵. Bu antlaşmaya göre IV. Murad devrinde yapılmış olan Kasr-ı Şirin Antlaşması'ndaki sınırlar aynen kabul edilmiştir. Ayrıca antlaşmada Caferilik beşinci hak mezhep olarak tanınmayacaktır. Bu antlaşma ile Osmanlı devleti resmen Avşar hânedanını tanımıştır. Kerden Antlaşması ile umduğunu bulamayan Nadir Şah, halkın gözünden düşmüştür. Caferiliğin hak mezhep olarak tanınmaması halkın ayaklanmasına neden olmuş ve çıkan isyan neticesinde Nadir Şah öldürülmüştür. Aslında bu dönemde Osmanlı-İran savaşları iki taraf içinde çok iç açıcı olmamıştır. Özellikle Avşar hânedanını zor duruma sokmuş olsa da iki devlet için ekonomik boyutları çok vahim olmuştur¹³⁶. Nadir Şah'ın öldürülme hadisesini bile bu ekonomik sıkıntılara bağlamak doğru olacaktır. Nitekim ekonomik sıkıntılar çeken devlet halka ağır vergiler yükleyince halk Caferilik mezhebini bahane ederek şahı öldürmüştür.

Nadir Şah'ın ölümü ile birlikte İran topraklarında hakimiyet mücadeleleri baş göstermiştir. Osmanlı devleti ise bu mücadelelerden istifade edilmek sureti ile Erzurum ve

¹³⁴ B.O.A., 3 Numaralı Nâme-i Hümayûn Defteri, İstanbul 2014, s. 31.

¹³⁵ UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, *Osmanlı Tarihi*, TTK Yayınları, Ankara, s. 131; GÖGER, Veysel, "Diyarbakır Kalesi Cephanesi (1740-1746)", *MUTAD*, VI, S. I, 2019, s. 48.

¹³⁶ KİMYA, "Nadir Şah...", s. 54.

Bağdat valileri tarafından teşvik edilmiştir. Erzurum ve Bağdat valilerinin İstanbul'a gönderdiği mektuplarda İran'a girilmesi durumunda çok kolay ve hızlı bir şekilde işgal edilebileceğini söylemişlerdir. Nitekim valilerin bu mektuplarının doğruluk payı çok yüksektir. Sonuçta İran ekonomik ve siyasi açıdan çıkmaza girmişti. Bu durumu dikkatle değerlendiren Osmanlı hükümeti bir toplantı düzenleyerek, Nadir Şah'ın ölümü ile birlikte İran topraklarının durumunu değerlendirmiştir. Toplantıda alınan karar neticesinde 4 Eylül 1746 tarihinde imzalanan Kerden Antlaşmasına sadık kalınması hususunda karara varılmıştır. İran sınırı üzerinde bulunan valilere de mektuplar gönderilerek Kerden Antlaşmasına sadık kalınması emredilmiştir¹³⁷.

İran'da sükûnet bir türlü sağlanamamıştır. Nitekim her geçen gün büyüyen anarşi ortamı Tebrîz halkının da İstanbul'a elçiler vasıtası ile himaye talebine kadar gitmiştir. Diğer taraftan Nadir Şah'ın Osmanlıya elçi olarak gönderdiği Şamlu Mustafa Han, Bağdat üzerinden İstanbul'a gitmeyi planlamaktayken Nadir Şah'ın ölümü üzerine bu şehirde kalmıştır. Şamlu Mustafa Han Osmanlı'ya bir talepte bulunarak eğer kendisine Irak Acem valiliğinin verilmesi durumunda Isfahan, Hemadan, Kirmanşah gibi önemli bölgelerin ele geçirilmesi hususunda yardımcı olacağını bildirmiştir. Fakat Osmanlı yaptığı antlaşmaya sadık kalarak bu teklifi reddetmiştir¹³⁸.

2. *Avşar Hânedanının Diğer Siyasi Münasebetleri*

Nadir Şah'ın İran toprakları üzerindeki rolü çok büyüktü nitekim İran zor durumda iken Nadir Şah bu topraklarda hakimiyet kurmuştur. Açıklayıcı olmak gerekirse Rus, Osmanlı ve Afganların gözü bu topraklardaydı. Nadir Şah büyük bir liderlik örneği göstererek bu toprakları korumuş ve onların eline geçmesine mani olmuştur. Fakat bu kadar başarı, sonuç olarak ekonomik sıkıntılarında yaşanmasına neden olmuştur. Hânedanın hem iktisadi işlerde zorluklar yaşaması hem de Nadir Şah'ın sert ve acımasız tutumu onu halkın ve askerlerinin gözünden düşürmüştür. Nitekim topraklarının üzerinde sıklıkla ayaklanmalar çıkmakta ve bu ayaklanmalar devletin içinde bulunduğu sıkıntıları

¹³⁷ ATEŞ, Abdurrahman, "Nadir Şah Afşar'ın Ölümünden Sonra İran'da Hakimiyet Mücadeleleri ve Osmanlı Devleti'nin İran Politikası", *Sosyal Bilimler Dergisi*, s. 59; AKŞİN, Sina, *Türkiye Tarihi* 3, Cem Yayınevi, s. 57.

¹³⁸ ATEŞ, "Nadir Şah...", s. 60.

daha da arttırmaktaydı. Zaten bu ayaklanmalar sonuç olarak Nadir Şah'ın öldürülmesine sebebiyet vermiştir¹³⁹.

Nadir Şah'ın hükümdarlığının ilk senelerinde bölgede bulunan Zendler¹⁴⁰ otorite boşluğundan faydalanarak bu bölgede yağma faaliyetlerinde bulunmuşlardır. Bu durum üzerine Nadir Şah emrindeki Baba Han Çavuşlu'yu görevlendirerek onlara bir tertip düzenlemiştir. Baba Han, Zend lideri Mehdi Han'a Nadir Şah'ın onları affettiğini ve lütufta bulunacağını bildirmesi üzerine Zend lideri Mehdi dört yüz kadar adamını da yanına alarak Baba Han'ın yanına gitmişlerdir. Baba Han onları tuzağa düşürerek Mehdi Han ve yanındaki dört yüz adamını öldürtmüştür¹⁴¹.

1738 tarihinde sefere çıkan Nadir Şah, öncelikle Kabil ve Pencap¹⁴² bölgelerini ele geçirmiştir¹⁴³. Daha sonra 1739 tarihlerinde Hindistan'a seferler düzenleyerek Delhi'ye kadar ilerlemiştir. Gaddar lider Nadir Şah, Delhi'yi yağmalayarak, Mugal İmparatorluğuna son vermiştir¹⁴⁴. Kandehar meselesi¹⁴⁵ sebebiyle Nadir Şah ile Babürlüler ihtilafa düşmüşlerdir. Araları bu denli açıkken Nadir Şah'tan kaçan Galzaylar'ın¹⁴⁶ Babürlere sığınması üzerine Nadir Şah, Babür hükümdarı Nasırüddin Muhammed Şah'a mektup yazarak onların teslimini istemiştir. Fakat Nadir Şah'ın bu mektubu karşılıksız kalınca Türkmen beyi 1738'de Kabil'i ve 1739 tarihinde Delhi'yi işgal ve yağma ederek

¹³⁹ SÜMER, "Avşarlılar", s. 165.

¹⁴⁰ İran'ın batısında yaşamlarını ikame eden Lur kabilesinin alt kolu olan Lekler'e mensup bir aşiret olan Zenler evvelinde Zagros mıntıkasındaki İsfahân ile Hemedan arasındaki köylerde yaşamışlardır. Safevî kaynaklarında adlarına hiç rastlanmayan Zendler ilk defa 1720'lerde Afganların İran'ı istilası sırasında yaşanan karışıklıklarda isimleri duyulmuştur. İran asıllı bir aşiret olan Zendler XVIII. yüzyılın ortalarında İran'da kendini göstermiş ve Nadir Şah'ın yokluğunda oluşan boşluktan yararlanarak darbeyle yönetimi ele geçirmişlerdir. Detaylı bilgi için Bkz. KURTULUŞ, Rıza, "Zendler", *DİA*, XLIV, 2013, s. 256.

¹⁴¹ KURTULUŞ, "Zendler", s. 256.

¹⁴² Günümüzde Pakistan ile Hindistan arasında kalan bölge.

¹⁴³ BASUĞUY, Bedrettin, "Bâbürlü İmparatorluğu'nun Siyasi Tarihi Üzerine Bir Değerlendirme", *Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, III, S. IV, 2013, s. 45.

¹⁴⁴ ROBINSON, Francis, *Cambridge Resimli İslâm Dünyası Tarihi*, Çev. Zülal Kılıç, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2005, s. 118.

¹⁴⁵ Afganistan'ın güneyinde bir şehir. Safevîler bu şehre 1648'de hâkim olarak 1709 tarihine kadar hakimiyetlerini sürdürmüşlerdir. Bu tarihte burada yaşayan Afgan kökenli Galzaylar Safevîlere karşı isyan ederek şehri alarak burada bağımsızlıklarını ilan etmişlerdir. 1738 tarihinde Nadir Şah bu şehri ele geçirerek tahrip etmiştir. Şehrin tahribatından sonra daha güneyde Nadirabad ismiyle yeniden kurulmuştur. Detaylı bilgi için Bkz. ÖZCAN, Azmi, "Kandehar", *DİA*, 2001, XXIV, ss. 293-294

¹⁴⁶ Galzaylar veya Gılzaylar Afgan kökenli, Peştuca konuşan etnik grup. Türk aşireti olan Halaçlar ile aynı etnik kökene sahip oldukları düşünülmekle birlikte kesin bir sonuca ulaşılamamıştır. Detaylı bilgi için Bkz. KONUKÇU, Enver, "Halaç", *DİA*, XV, 1997, ss. 228-229.

Hindistan'daki bütün zenginlikleri ülkesine taşımıştır. Bu durum hânedanın topraklarının genişlemesine ve Nadir Şah'a olan güvenin artmasına da neden olmuştur¹⁴⁷.

Avşar hânedanının Türkistan'daki mücadelelerine bakacak olursak; Nadir Şah tahta çıktıktan kısa bir süre sonra Buhara hanlığı ile mücadelesi göze çarpmaktadır. Nadir Şah'ın oğlu Rıza Kuli Mirza Belh şehrindeki isyanı bastırması için görevlendirilmiş ve bu isyanı bastırmıştır. Daha sonra hiçbir emir almadan hareket eden Rıza Kuli Mirza, Karşi şehrine kadar gelmiştir. Bu şehir Buhara emirliğinin kontrolünde bulunmaktadır. Rıza Kuli'nin bu şehre geldiğini öğrenen Buhara Hanlığı veziri Hâkim Atalık şehri savunmak için harekete geçmiştir. Fakat Rıza Kuli bu mücadelede başarı elde edince Hâkim Atalık Buhara'dan yardım istemiştir. Bunun üzerine Buhara'dan çok sayıda yardımcı kuvvet Rıza Kuli'ye karşı mücadeleye girişmiştir. Uzun süren mücadeleler neticesinde Rıza Kuli bir başarı elde edememiştir. Bunun üzerine Babası Nadir Şah Rıza Kuli'nin Belh şehrine dönmesini emretmiştir. Sonuç olarak bu mücadeleden başarı elde edilememiştir. Fakat kaynaklarda Nadir Şah'ın ordusunun bu denli güçlü olmasına rağmen neden geri çekildiği hususunda tartışmalar mevcuttur. Fakat ortak kanı Nadir Şah ordusunun o dönemde Kandahar'da bulunması hânedanı tehlikeye sokacağı düşüncesi ile bu geri çekilmenin gerçekleştiği yönündedir¹⁴⁸.

D. HÂNEBANIN YIKILIŞI

Nadir Şah'ın ölümü ile birlikte yeğeni Ali Kuli Mirza şah ilan edilmiştir. Bir yıl sonra Ali Kuli'nin kardeşi İbrahim onu tattan indirmiştir. Çok kısa bir süre sonra 1748 tarihinde Nadir Şah'ın torunu Şahrüh İbrahim'i devirerek onu öldürtmüştür. Şahrüh Devleti 1748 yılından 1796 yılına kadar yönetmiştir¹⁴⁹. Tabi ki Nadir Şah'ın öldürülmesi ile birlikte özellikle Azerbaycan ve Kafkaslarda siyasi birlik bir türlü sağlanamamış ve bu

¹⁴⁷ KONUKÇU, "Bâbürlüler", *DİA*, IV, 1991, s. 402; KONUKÇU, "Hindistan'daki Türk Devletlerinin Kuruluş ve Yıkılışları", *Kuruluş ve Çöküş Süreçlerinde Türk Devletleri Sempozyumu Bildirileri*, Sakarya, 2008, ss. 149-150.

¹⁴⁸ KIRCA, Umut, *Nadir Şah Döneminde Afşarlıların Babürlüler ve Türkistan Hanlıkları ile İlişkileri* (1736-1747), (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Mimar sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2018, s. 87.

¹⁴⁹ ÇAY, Abdulhaluk Mehmet, *Türkiye Dışı Türk Tarihi Afşarlar (1736-1795)*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Türkiye Kültür Portalı Projesi, Ankara, 2009, s. 2; ATEŞ, Abdurrahman, "Ağa Muhammes Han'ın Kafkasya Seferleri ve Osmanlı-İran İlişkileri (1795-1797)", *Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, S. XVI, 2014, s. 41.

tarihten itibaren bu bölgelerde hanlıklar dönemi diye adlandıracağımız dönem başlamıştır¹⁵⁰.

Avşar hânedanı mensupları Nadir Şah'ın ölümünden sonra taht mücadelelerine girişmişlerdir. Sonunda Nadir Şah'ın torunu on üç yaşındaki Şahruh tahta çıkarılmıştır. Hükümdarlıkta gözü olan İbrahim Han Şahruh ile iyi geçinmek maksadı ile ona elçi göndermiş ve Irak'a davet etmiştir. Şahruh bu teklifi reddedince İbrahim Han Tebrîz şehrinde hükümdarlığını ilan etmiştir. İbrahim Han Şahruh'a savaş ilan etmiş ve Horasan'a gelmiştir. Fakat istediğini bulamayan İbrahim Han bir kaleye sığınmıştır. Sığındığı kaledelikler onu Şahruh'un askerlerine teslim etmişlerdir. İbrahim Şah yakalandıktan kısa bir süre sonra Horasan'a giderken yolda ölmüştür¹⁵¹. Nadir Şah'ın yeğenleri olan Adil Şah ve İbrahim Şah H. 1161 tarihinde Tebriz merkezli sikke bastırmıştır¹⁵².

Meşhed şehrinin kutsal yerlerinin yöneticiliğini yapan ve aynı zamanda annesi tarafından Safevî kanını taşıyan Seyyid Muhammed adındaki zat ulema, halk ve askerler tarafından çok sevilmektedir. Bu durum Şahruh'u memnun etmiyordu. Nitekim Seyyid Muhammed'i gizlice öldürtmek için tertipler düzenlediyse de bir neticeye varamamıştır. Daha sonra emirlerinden yardım isteyen Şahruh, Seyyid Muhammed'in öldürülmesini istemiş fakat emirler Seyyid Muhammed'i öldürmek bir yana onu Şah Süleyman unvanı ile şah ilan etmişlerdir. Şah Süleyman emir çıkararak Şahruh'a dokunulmaması ve sarayın bir odasında kalmasına müsaade etmiştir. Fakat Şahruh'un gözlerine mil çekilerek kör edilmiştir. Çok geçmeden bazı emirler Şahruh'u yeniden hükümdar ilan etmişlerdir. Bu dönemde Şahruh'un gözlerinin görmemesi neticesinde bir takım iktidar mücadeleleri görülmüş ve devlet her açıdan zarar görmüştür. Şahruh'un 1796 tarihinde ölmesiyle birlikte kumandanlarında iktidar mücadelesine girişmesi hânedanın 1804 tarihinde tamamen ortadan kalkmasına neden olmuştur. Hânedan soyundan gelen birçok kişi ya gözlerine mil çekilerek kör edilmiş ya da öldürülmüştü¹⁵³.

Hânedanın bu derece hazin sonu aslında hânedan üyelerinin kendi kendisini yemesinden kaynaklanmaktadır. Tecrübe kazanamayan hânedan üyeleri ve hânedanlıkta gözü olan komutanların bu denli yanlış hareketleri neticesinde yıkılmanın kaçınılmaz

¹⁵⁰ YEŞİLOT, Okan, "Türkmençay Antlaşması ve Sonuçları", *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S. XXXVI, 2008, s. 188.

¹⁵¹ SÜMER, "Avşarlılar", s. 165.

¹⁵² DİLER, *İslam Darp Yerleri*, s. 1363.

¹⁵³ SÜMER, "Avşarlılar", s. 166.

olması muhakkaktır. Aslında Nadir Şah'tan sonra hânedanı yönetecek kimse kalmamıştır. Nadir Şah gibi tecrübeli ve liderlik yönü yüksek olan bir kişinin yetişmemesi onun ölümünden sonra hânedanın yıkılmasına sebep olmuştur¹⁵⁴. Şahruh'un ölümü ile birlikte Avşarların gücü ve nüfuzu giderek azalmış ve bu tarihlerden itibaren Zend hakimiyeti kendini göstermeye başlamıştır¹⁵⁵. Evvelinde Nadir Şah'ın Hizmetinde bulunmuş Zend aşiretinden olan Kerim Han Nadir Şah'ın ölümünden sonra orta İran'da çıkan kargaşadan faydalanarak hükümranlığını ilan etmiştir¹⁵⁶.

IV. MARDİN MÜZESİ ENVANTERİNDE BULUNAN SAFEVÎ HÂNEBANININ SON DÖNEMİ İLE AVŞAR HÂNEBANININ DÖNEMİ SİKKELERİ

Nümismatik bilimi; iktisat, iktisat tarihi, din tarihi, siyasal tarih, arkeoloji, coğrafya, mitoloji ve sosyoloji gibi bilim dallarıyla yakın ilişki içerisinde. Dolayısıyla birinci el kaynak niteliği taşıyan ve tarih araştırmalarının vazgeçilmezi olan sikkeler geçmişe ışık tutmak adına büyük rol oynamaktadır. Sikke üretiminde kullanılan madenler yıpranma ile aşınmaya karşı dirençleri itibarıyla diğer birinci el kaynaklardan daha dayanıklı ve uzun vadeli kaynaklardır. Bu durum bilimsel araştırmalarda ilişkili oldukları dönemle ilgili daha sağlıklı bilgiler vermektedir.

Mardin Müzesi demirbaşına kayıtlı dört adet sikke envanter defteri taratılarak içlerinden tezde kullanmak amacıyla iyi halde olan 194 adet parça çalışmaya konu edilmiştir. Söz konusu sikkelerden 188 adet Safevî hânedanının dokuzuncu hükümdarı Hüseyin Mirza dönemine, geriye kalan 6¹⁵⁷ adet ise Avşar hânedanının ilk hükümdarı ve aynı zamanda devletin kurucusu olan Nadir Şah dönemine aittir. Hepsisi gümüş madeninden imal edilmiştir. Çalışmada sikkelerin darp tarihi transkripsiyonu Hicri-Milâdî formunda

¹⁵⁴ SÜMER, “Avşarlılar”, s. 166.

¹⁵⁵ ÇAY, Türkiye Dışı..., s. 2.

¹⁵⁶ KAFKASYALI, İran Türkleri, s. 69.

¹⁵⁷ Envanter No: 30036, 30037, 30038, 30038, 30039, 30040, 30041.

verilmiştir. Katalog sikke sıralaması darp tarihi öncelik alınmıştır. Katalogunu verdiğimiz sikkelerin üzerinde darp merkezine istinaden İsfahân, Tebrîz, Tiflis¹⁵⁸, Nahçivân¹⁵⁹, Kazvin, Erivân, Meşhed ve Herât gibi İran bölgesindeki önemli şehirlerin isimleri geçmektedir.

Safevî hânedanında Şah I. Abbas’a kadar sikkelerde kullanılan stil *nakşî* iken, I. Abbas’tan sonra *nesta’lik*¹⁶⁰ yazı stiline geçilmiştir. Hüseyin Mirza dönemi sikkelerinin ön yüzünde İslâmî sikkelerde yaygın olarak kullanılan *sülûs*¹⁶¹ yazı stili, arka yüzünde ise *nesta’lik* yazı stili tercih edildiği görülmektedir. Düzenli bir forma sahip olan yazılarda bazı imcelerin kolları uzatılarak satırların birbirinden ayrılması sağlanmıştır. Sikkelerin ön yüzlerinde Farsça, arka yüzlerinde ise Arap alfabesiyle tanımlamalar yapılmıştır. Safevî hânedanı motif ve şekil yerine daha çok hafif süslemelerle yazıyı ön plana çıkartmıştır. Ön yüzeylerinde her dönemde örneklerini gördüğümüz gibi hükümdara övgüler içeren tanımsal ifadelerin yanı sıra hükümdar unvanları, darp merkezi ve darp tarihi mevcuttur. Arka yüzeylerinde ise Arap alfabesiyle Allah’ın, Hz. Muhammed’in ve Hz. Ali’nin isimleri neşredilerek daha çok dini ibarelere yer verildiği görülmüştür. Yine konulduğu yeri sabit olmamakla beraber her sikkenin üzerinde darp edildiği tarih ve darphanenin olduğu merkez neşredilmiştir.

Hüseyin Mirza sikkelerinin iki yüzeyinin kenarında bordür olarak dairesel biçimde küçük nokta, inci dizisinin yanı sıra düzensiz bir şekilde bir nokta, üç nokta, beş nokta, altı nokta veya düz çizgi gibi süslemelerle boş yerler doldurulmuştur. Safevî sikkelerinin

¹⁵⁸ Gürcistan’ın doğu kesiminde yer alır. Kaynaklarda “Tphilis” veya “Thbilisi” şeklinde geçmektedir. Hangi tarihte kurulduğuna dair kesin bilgi yoktur. “Kür” (Kura) adında Karadeniz’e dökülen güzel bir ırmağa sahiptir. Yakıta ve suya ihtiyaç duymadan çok sıcak hamamlara ve birçok değirmene sahiptir. Detaylı bilgi için Bkz. DÜLEF, Ebu, *İran Seyahatnamesi*, Çev. Serdar Gündoğdu, İstanbul, Kronik Kitap, 2017, ss. 67-68.

¹⁵⁹ Aras ırmağının sol kolu olan Nahcivançay’ın sağ kıyısında deniz seviyesinden 910 metre yükseklikte kurulmuş olan Azerbaycan’ın kadim bir şehridir. Hangi tarihte kurulduğu ve kimler tarafından iskân edildiği ilgisi tam malumat yoktur. Efsanelere göre bu gölge Nûh’un gemisinin durağı olarak tasvir edilir. Şehrin adının geçtiği ilk eser II. yüzyılda kaleme alınmış olan Batlamyus’un coğrafya kitabıdır. Detaylı bilgi için Bkz. KARAMANLI, Hüsamettin, “Nahçivân”, *DİA*, XXXII, 2006, s. 294.

¹⁶⁰ İslâm aleminde altı çeşit yazı türünden biridir. Nesh-i ta’lik, “ta’likin hükmünü ortadan kaldırma” anlamına tekâmül etmektedir. Ta’lik yazının okuma ve yazma güçlüklerinin, harflerde göze çarpan aşırı ve karmaşık çizgilerin ortadan kaldırılıp nesih yazısı ile birleşmesinden meydana gelen bir yazı türüdür. Farslar *nesta’lik*, Türkler *ta’lik*, Araplar ise *hatt-ı Fârisî*, adını verirlerdir. Ancak hat literatüründe *nesta’lik* terimi kullanılmıştır. Detaylı bilgi için Bkz. ALPARSLAN, Ali, “Nesra’lik”, *DİA*, XXXIII, 2007, s. 11.

¹⁶¹ Aklâm-ı sittenin ana üslûplarından biridir. Lügatta “üçte bir” anlamına gelmekte olan sülûs, hat sanatında genellikle ağız 3 mm. genişliğindeki kâşî kalemle yazılan çok işlenmiş en kadim yazı çeşididir. Kûfî gibi sülûs yazı da İslâm yazılarının çıkış kaynağı olarak kabul edilmiştir. Hat öğrenimine sülûs yazı ile başlamak gelenek haline gelmiştir. “Kalem-i sülûs” diye de isimlendirilen sülûsün, tomar kaleminin üçte biri kalınlığında veya sülûs harflerinin üçte iki kısmında düzlük, üçte bir kısmında yuvarlaklık olması nedeniyle bu ismi aldığı düşünülmektedir. Detaylı bilgi için Bkz. SERİN, Muhittin, “Sülûs” *DİA*, XXXVIII, 2010, s. 128.

genelinde Sultan Hüseyin Mirza'ya ithafen unvan olarak “Pîr”¹⁶² tabiri kullanılmıştır. “Pîr” unvanı kullanılıp bordür etrafında yazı bulunan 11¹⁶³ adet gümüş sikke mevcuttur. Ancak “Pîr” yerine “Seyyid”¹⁶⁴ unvanının da kullanıldığı ve bordür etrafında yazı bulunan 19¹⁶⁵ adet gümüş sikke mevcuttur. Darp tarihi kesildiği veya silindiği için yılı belirsiz olan 12¹⁶⁶ adet gümüş sikke de mevcuttur.

Safevî hânedanı altın ve gümüş sikkelerin yanında bakır sikkelerde kullanmışlardır. Ancak altın ve gümüş sikkeler uluslararası piyasaya sürülürken, bakır sikkeler daha çok yerel sikke olarak kullanım görmüştür. Yine Şah II. İsmail devri itibariyle ulusal bir nitelik kazanmıştır¹⁶⁷. Safevî sikkelerinin hepsinde Kelime-i Tevhîd neşredilmiştir. Yine 30¹⁶⁸ adet sikkede Kelime-i Tevhîde ek olarak bordür etrafında On İki İmam ile özdeşleşen “*Ali Hasan Hüseyin Ali Muhammed Cafer Musa Ali Muhammed Ali Hasan Muhammed*” isimlerine yer verilmiştir.

Avşar hânedanının hükümdarı Nadir Şah'ın kendi adına bastırdığı sikkeleri Farsça ile yazılmış, ön yüzeyde diskin tamamını doldurarak kenarda dairesel biçimde nokta inci dizisinin yanı sıra düzensiz bir şekilde bir nokta, üç nokta, beş nokta, altı nokta gibi süslemelere yer verilmiştir. Hânedanın kurucusu Nadir Şah'a ithafen “*Şah-i Selâtin-i Cihân*”, “*Halledallahü Mülkehu*”, “*Sahib Kıran*”, “*Hat Sultan*”, “*Ber*” ve “*Şah-ı Şahan*” gibi şahı yücelten ve övgülerle metheden unvanlar neşredilmiştir. Arka yüzde diskin yarısını boş bırakacak şekilde ön yüzüne nispeten daha sade ve daha küçük puntuyla düz yuvarlak çember içine darp edilmiştir. Yine arka yüzeyde çember dışına çıkılmadan

¹⁶² Hak yolunda salike rehberlik yapan kişi ve tarikat önderi anlamlarına gelen tasavvuf terimidir. “İhtiyar, ak saçlı, tecrübeli kimse” anlamlarına gelen Farsça pîr kelimesi tasavvufta mürşid, velî ve şeyh ile eş anlamlı olarak kullanılmıştır. Pîr sözcüğü tasavvufî mânasıyla ilk defa IX-X yüzyıllarda Horasan sûfileri ile özellikle Nîşâbur melâmetîleri tarafından kullanılmaya başlamıştır. Detaylı bilgi için Bkz. ARPAGUŞ, Sâfi, “Pîr”, *DİA*, XXXIV, 2007, s. 272.

¹⁶³ Envanter No; 30055, 30065, 30073, 30106, 30109, 30135, 30141, 30148, 30170, 30186, 30199.

¹⁶⁴ Hz. Muhammed'in kökeninden gelenleri temsil eden bir terimdir. Lügatta “efendi, bey, önder, sahip, faziletli, kerim” gibi anlamlara gelen seyyid kelimesi Kur’ân-ı Kerîm’de “toplumda seçkin bir yere sahip olan kimse” (Âl-i İmrân 3/39) ve “kadının kocası” (Yûsuf 12/25) mânasında yer alır. Seyyid terim olarak “şerefli, asil soylu, onurlu, kutsal, mübarek” mânasına gelen “şerîf” ile birlikte “nesl-i pâk-i Muhammedi’ye mensup olup yüceltmış olan” anlamında Hz. Peygamber’in Hz. Ali ile Fâtîma’dan doğan torunları ile onların kökeninden gelenler için unvan olarak kullanılmıştır. Detaylı bilgi için Bkz. KÜÇÜKAŞCI, Mustafa Sabri, “Seyyid”, *DİA*, XXXVII, 2009, ss. 40-43.

¹⁶⁵ Envanter No; 30068-30070, 30074, 30075, 30077, 30081, 30082, 30088, 30089, 30179, 30181, 30187, 30197, 30209, 30216, 30224, 30229, 30231.

¹⁶⁶ Envanter No; 30064, 30102, 30105, 30107, 30126, 30129, 30141, 30147, 30152, 30164, 30191, 30210.

¹⁶⁷ DAMALI, *150 Devlet 1500 Sultan İslam Sikkeleri*, ss. 339-340.

¹⁶⁸ “Seyyid Hüseyin” diye yazan 19 adet sikkenin Envanter No; 30068-30070, 30074, 30075, 30077, 30081, 30082, 30088, 30089, 30179, 30181, 30187, 30197, 30209, 30216, 30224, 30229, 30231.; “Pîr Hüseyin” diye yazan 11 adet sikkenin Envanter No; 30055, 30065, 30073, 30106, 30109, 30135, 30141, 30148, 30170, 30186, 30199. Detaylı bilgi için sikke kataloğuna bakınız.

dairesel şekilde konulmuş üç nokta ve beş nokta gibi süslemelere yer verilmiştir. Nadir Şah’a ithafen “*Es-Sultan*” gibi tanımlamalar bu yüzeyde göze çarpmaktadır. Kataloğuna yer verilen M. 1738¹⁶⁹ senesine ait 2 adet, M. 1739¹⁷⁰ senesine ait 1 adet, M. 1740¹⁷¹ senesine ait 1 adet, M. 1741¹⁷² senesinde darp edilen ve diğerlerine nispeten farklı bir yazı çeşidine sahip olan 1 adet ve son olarak darp tarihi kesildiği için yılı belirsiz olan 1¹⁷³ adet gümüş sikke çalışmada mevcuttur.

Safevî ile Avşar hânedanlarından önce kurulan Osmanlı Devleti’nde de sikke sistematüğinde pek çok değişiklik görülmüştür. Genellikle altın ve gümüş sikkelerin formları farklı olmuştur. İstanbul’da basılan altın paralarda darp yerine istinaden “*İstanbul*”, gümüş sikkelerde ise “*Kontantiniye*” diye yazılmıştır. Ancak Sultan I. Mahmud döneminde gümüş sikkelerin tasarımı altın sikkelerinin tasarımına benzetilmeye çalışılmıştır. İlk defa Sultan I. Mahmud döneminde imparatorluk sınırlarında basılan bütün sikkelerde sultanın tuğrası yer almıştır¹⁷⁴. Yine aynı döneme denk gelen Sultan I. Mahmud adına basılan sikkelerde de Nadir Şah adına basılan sikkelerde görüldüğü gibi “*es-sultan*” unvanı geçmektedir¹⁷⁵.

Söz konusu sikkelerin dönemine istinaden farklı katalogların incelenmesi sonucu Stanley Lane Poole adlı yazarın “*Coins and Medals*” adlı eserinde Şah Sultan Hüseyin dönemine ait sadece ön yüzü verilen ve içerik bilgisine değinilmeyen M. 1709 tarihli İsfahân’da darp edilmiş olan bir adet sikke mevcuttur¹⁷⁶. Safevî hânedanından sonra Avşar hânedanı sikke formunda değişiklikler yapmıştır. Aynı bölge hatta aynı darphanelerde basılmalarına rağmen söz konusu olan sikkelerin çapları ve kalınlıkları hemen hemen aynı olmakla beraber gramajları Avşar hânedanı döneminde yükselmiştir. Katalogda teşhir edildiği üzere Safevî sikkelerinin ağırlığı 5-6 gram arası iken, Avşar hânedanı sikkeleri 11 gram ağırlığına kadar çıkabilmiştir. Yine Safevî hânedanı sikkelerinin her iki yüzü yazı ve süslemelerle doldurulmuştur. Ancak Avşar hânedanının sikkeleri ise bir yüzü doldurmakla beraber diğer yüzünün hemen hemen yarısının yazı ve süslemelerle doldurulduğu görülmektedir. Safevî hânedanı Şi’î esasları doğrultusunda yoğun dini bir tema

¹⁶⁹ Envanter No: 30037, 30040.

¹⁷⁰ Envanter No: 30036.

¹⁷¹ Envanter No: 30039.

¹⁷² Envanter No: 30041.

¹⁷³ Envanter No: 30038.

¹⁷⁴ DAMALI, Atom, *Osmanlı Sikkeleri Tarihi*, İstanbul, Nilüfer Vakfı Yayınları, VI, 2012, ss. 2105-2107.

¹⁷⁵ UĞURLUER, Murat, *Nümismatik Yazıları II*, Gaziantep, MCG Tarih ve Kültür Yayınları, I. Baskı, 2015, s. 88.

¹⁷⁶ POOLE, Stanley Lane, *Coins and Medals*, Londra, Cosmo Publications, 1894, s. 171.

kullanırken, Avşar hânedanı ise dini ibarelere yer vermeyerek daha çok yöneticiye övgüler içeren unvanlar kullanmıştır.

SİKKE KATALOĞU

Envanter No	: 30043
Yılı	: 1130 (M. 1717)
Ön Yüz	: Şah-ı Velâyet / Pîr Hüseyin, Tiflis / Darb, 1130
Arka Yüz	: Lâ ilâhe illallah / Muhammedün / Resûlullah Aliyyen / Veliyyullah
Ölçüleri	: Çapı 24 mm, Kalınlığı 2 mm
Ağırlığı	: 5.37 gr.
Maddesi	: Gümüş
Darphane	: Tiflis

Envanter No	: 30047
Yılı	: 1130 (M. 1717)
Ön Yüz	: Şah-ı Velâyet / Pîr Hüseyin, Tiflis / Darb, 1130
Arka Yüz	: Lâ ilâhe illallah / Muhammedün / Resûlullah Aliyyen / Veliyyullah
Ölçüleri	: Çapı 23 mm, Kalınlığı 2 mm
Ağırlığı	: 5.36 gr.
Maddesi	: Gümüş
Darphane	: Tiflis

Envanter No	: 30217
Yılı	: 1130 (M. 1717)
Ön Yüz	: Şah-ı Velâyet / Pîr Hüseyin, Tebrîz / Darb, 1130
Arka Yüz	: Lâ ilâhe illallah / Muhammedün / Resûlullah Aliyyen / Veliyyullah
Ölçüleri	: Çapı 25 mm, Kalınlık 1 mm
Ağırlığı	: 5.43 gr.
Maddesi	: Gümüş
Darphane	: Tebrîz

Envanter No	: 30218
Yılı	: 1130 (M. 1717)
Ön Yüz	: Şah-ı Velâyet / Pîr Hüseyin, Tebrîz / Darb, 1130
Arka Yüz	: Lâ ilâhe illallah / Muhammedün / Resûlullah Aliyyen / Veliyyullah
Ölçüleri	: Çapı 24 mm, Kalınlığı 1 mm
Ağırlığı	: 5.41 gr.
Maddesi	: Gümüş
Darphane	: Tebrîz

Envanter No	: 30227
Yılı	: 1130 (M. 1717)
Ön Yüz	: Şah-ı Velâyet / Pîr Hüseyin / Darb, Nahçivân, 1130
Arka Yüz	: Lâ ilâhe illallah / Muhammedün / Resûlullah Aliyyen / Veliyyullah
Ölçüleri	: Çapı 24 mm, Kalınlığı 1 mm
Ağırlığı	: 5.41 gr.
Maddesi	: Gümüş
Darphane	: Nahçivân

Envanter No	: 30104
Yılı	: 1130 (M. 1717)
Ön Yüz	: Şah-ı Velâyet / Pîr Hüseyin / Darb, İsfahân, 1130
Arka Yüz	: Lâ ilâhe illallah / Muhammedün / Resûlullah Aliyyen / Veliyyullah
Ölçüleri	: Çapı 24 mm, Kalınlığı 1 mm
Ağırlığı	: 5.4 gr.
Maddesi	: Gümüş
Darphane	: İsfahân

Envanter No	: 30230
Yılı	: 1130 (M. 1717)
Ön Yüz	: Şah-ı Velâyet / Pîr Hüseyin, 1130 / Darb, Erivân
Arka Yüz	: Lâ ilâhe illallah / Muhammedün / Resûlullah Aliyyen / Veliyyullah
Ölçüleri	: Çapı 24 mm, Kalınlığı 1 mm
Ağırlığı	: 5.44 gr.
Maddesi	: Gümüş
Darphane	: Erivân

Envanter No	: 30116
Yılı	: 1130 (M. 1717)
Ön Yüz	: Şah-ı Velâyet / Pîr Hüseyin, Nahçivân / Darb, 1130
Arka Yüz	: Lâ ilâhe illallah / Muhammedün / Resûlullah Aliyyen / Veliyyullah
Ölçüleri	: Çapı 23 mm, Kalınlığı 1 mm
Ağırlığı	: 5.4 gr.
Maddesi	: Gümüş
Darphane	: Nahçivân

Envanter No	: 30213
Yılı	: 1130 (M. 1717)
Ön Yüz	: Şah-ı Velâyet / Pîr Hüseyin, 1130 / Darb, Erivân
Arka Yüz	: Lâ ilâhe illallah / Muhammedün / Resûlullah Aliyyen / Veliyyullah
Ölçüleri	: Çapı 25 mm, Kalınlığı 1
Ağırlığı	: 5.42 gr.
Maddesi	: Gümüş
Darphane	: Erivân

Envanter No	: 30134
Yılı	: 1130 (M. 1717)
Ön Yüz	: Şah-ı Velâyet / Pîr Hüseyin / Darb, Nahçivân, 1130
Arka Yüz	: Lâ ilâhe illallah / Muhammedün / Resûlullah Aliyyen / Veliyyullah
Ölçüleri	: Çapı 23 mm, Kalınlığı 1 mm
Ağırlığı	: 5.4 gr.
Maddesi	: Gümüş
Darphane	: Nahçivân

Envanter No	: 30120
Yılı	: 1130 (M. 1717)
Ön Yüz	: Şah-ı Velâyet / Pîr Hüseyin, 1130 / Darb, Erivân
Arka Yüz	: Lâ ilâhe illallah / Muhammedün / Resûlullah Aliyyen / Veliyyullah
Ölçüleri	: Çapı 22 mm, Kalınlığı 1 mm
Ağırlığı	: 5.4 gr.
Maddesi	: Gümüş
Darphane	: Erivân

Envanter No	: 30223
Yılı	: 1130 (M. 1717)
Ön Yüz	: Şah-ı Velâyet / Pîr Hüseyin / Darb, Nahçivân, 1130
Arka Yüz	: Lâ ilâhe illallah / Muhammedün / Resûlullah Aliyyen / Veliyyullah
Ölçüleri	: Çapı 25 mm, Kalınlığı 1 mm
Ağırlığı	: 5.37 gr.
Maddesi	: Gümüş
Darphane	: Nahçivân

Envanter No	: 30172
Yılı	: 1130 (M. 1717)
Ön Yüz	: Şah-ı Velâyet / Pîr Hüseyin / Darb, Nahçivân, 1130
Arka Yüz	: Lâ ilâhe illallah / Muhammedün / Resûlullah Aliyyen / Veliyyullah
Ölçüleri	: Çapı 21 mm, Kalınlığı 2 mm
Ağırlığı	: 5.39 gr.
Maddesi	: Gümüş
Darphane	: Nahçivân

Envanter No	: 30178
Yılı	: 1130 (M. 1717)
Ön Yüz	: Şah-ı Velâyet / Pîr Hüseyin, / Darb, Nahçivân, 1130
Arka Yüz	: Lâ ilâhe illallah / Muhammedün / Resûlullah Aliyyen / Veliyyullah
Ölçüleri	: Çapı 24 mm, Kalınlığı 2 mm
Ağırlığı	: 5.37 gr.
Maddesi	: Gümüş
Darphane	: Nahçivân

Envanter No	: 30188
Yılı	: 1130 (M. 1717)
Ön Yüz	: Şah-ı Velâyet / Pîr Hüseyin, Tebrîz / Darb, 1130
Arka Yüz	: Lâ ilâhe illallah / Muhammedün / Resûlullah Aliyyen / Veliyyullah
Ölçüleri	: Çapı 24 mm, Kalınlığı 1 mm
Ağırlığı	: 5.41 gr.
Maddesi	: Gümüş
Darphane	: Tebrîz

Envanter No	: 30189
Yılı	: 1130 (M. 1717)
Ön Yüz	: Şah-ı Velâyet / Pîr Hüseyin / Darb, Nahçivân 1130
Arka Yüz	: Lâ ilâhe illallah / Muhammedün / Resûlullah Aliyyen / Veliyyullah
Ölçüleri	: Çapı 23 mm, Kalınlığı 1 mm
Ağırlığı	: 5,41 gr.
Maddesi	: Gümüş
Darphane	: Nahçivân

Envanter No	: 30196
Yılı	: 1130 (M. 1717)
Ön Yüz	: Şah-ı Velâyet / Pîr Hüseyin, İsfahân / Darb, 1130
Arka Yüz	: Lâ ilâhe illallah / Muhammedün / Resûlullah Aliyyen / Veliyyullah
Ölçüleri	: Çapı 29 mm, Kalınlığı 1 mm
Ağırlığı	: 5.43
Maddesi	: Gümüş
Darphane	: İsfahân

Envanter No	: 30108
Yılı	: 1130 (M. 1717)
Ön Yüz	: Şah-ı Velâyet / Pîr Hüseyin, 1130 / Darb, Meşhed
Arka Yüz	: Lâ ilâhe illallah / Muhammedün / Resûlullah Aliyyen / Veliyyullah
Ölçüleri	: Çapı 24 mm, Kalınlığı 1 mm
Ağırlığı	: 5.4 gr.
Maddesi	: Gümüş
Darphane	: Meşhed

Envanter No	: 30060
Yılı	: 1130 (M. 1717)
Ön Yüz	: Şah-ı Velâyet / Pîr Hüseyin / Darb, Nahçivân, 1130
Arka Yüz	: Lâ ilâhe illallah / Muhammedün / Resûlullah Aliyyen / Veliyyullah
Ölçüleri	: Çapı 25 mm, Kalınlığı 2 mm
Ağırlığı	: 5.39 gr.
Maddesi	: Gümüş
Darphane	: Nahçivân

Envanter No	: 30201
Yılı	: 1130 (M. 1717)
Ön Yüz	: Şah-ı Velâyet / Pîr Hüseyin, 1130 / Erivân, Darb
Arka Yüz	: Lâ ilâhe illallah / Muhammedün / Resûlullah Aliyyen / Veliyyullah
Ölçüleri	: Çapı 25 mm, Kalınlığı 1 mm
Ağırlığı	: 5.42
Maddesi	: Gümüş
Darphane	: Erivân

Envanter No	: 30169
Yılı	: 1130 (M. 1717)
Ön Yüz	: Şah-ı Velâyet / Pîr Hüseyin / Darb, Nahçivân, 1130
Arka Yüz	: Lâ ilâhe illallah / Muhammedün / Resûlullah Aliyyen / Veliyyullah
Ölçüleri	: Çapı 22 mm, Kalınlığı 1mm
Ağırlığı	: 5.4 gr.
Maddesi	: Gümüş
Darphane	: Nahçivân

Envanter No	: 30097
Yılı	: 1130 (M. 1717)
Ön Yüz	: Şah-ı Velâyet / Pîr Hüseyin, Tiflis / Darb, 1130
Arka Yüz	: Lâ ilâhe illallah / Muhammedün / Resûlullah Aliyyen / Veliyyullah
Ölçüleri	: Çapı 24 mm, Kalınlığı 1 mm
Ağırlığı	: 5.4 gr.
Maddesi	: Gümüş
Darphane	: Tiflis

Envanter No	: 30160
Yılı	: 1130 (M. 1717)
Ön Yüz	: Şah-ı Velâyet / Pîr Hüseyin / Darb, Nahçivân, 1130
Arka Yüz	: Lâ ilâhe illallah / Muhammedün / Resûlullah Aliyyen / Veliyyullah
Ölçüleri	: Çapı 23 mm, Kalınlığı 1 mm
Ağırlığı	: 5.4 gr.
Maddesi	: Gümüş
Darphane	: Nahçivân

Envanter No	: 30157
Yılı	: 1130 (M. 1717)
Ön Yüz	: Şah-ı Velâyet / Pîr Hüseyin, 1130 / Darb, Erivân
Arka Yüz	: Lâ ilâhe illallah / Muhammedün / Resûlullah Aliyyen / Veliyyullah
Ölçüleri	: Çapı 24 mm, Kalınlığı 1 mm
Ağırlığı	: 5.4 gr.
Maddesi	: Gümüş
Darphane	: Erivân

Envanter No	: 30127
Yılı	: 1123 (M. 1711)
Ön Yüz	: Şah-ı Velâyet / Pîr Hüseyin / Darb, 1123
Arka Yüz	: Lâ ilâhe illallah / Muhammedün / Resûlullah Aliyyen / Veliyyullah
Ölçüleri	: Çapı 23 mm, Kalınlığı 1 mm
Ağırlığı	: 5.4 gr.
Maddesi	: Gümüş
Darphane	: Silik

Envanter No	: 30158
Yılı	: 1131 (M. 1718)
Ön Yüz	: Şah-ı Velâyet / Pîr Hüseyin, Tebrîz / Darb, 1131
Arka Yüz	: Lâ ilâhe illallah / Muhammedün / Resûlullah Aliyyen / Veliyyullah
Ölçüleri	: Çapı 23 mm, Kalınlığı 1 mm
Ağırlığı	: 5.4 gr.
Maddesi	: Gümüş
Darphane	: Tebrîz

Envanter No	: 30159
Yılı	: 1131 (M. 1718)
Ön Yüz	: Şah-ı Velâyet / Pîr Hüseyin, Tiflis / Darb, 1131
Arka Yüz	: Lâ ilâhe illallah / Muhammedün / Resûlullah Aliyyen / Veliyyullah
Ölçüleri	: Çapı 23 mm, Kalınlığı 1 mm
Ağırlığı	: 5.4 gr.
Maddesi	: Gümüş
Darphane	: Tiflis

Envanter No	: 30161
Yılı	: 1131 (M. 1718)
Ön Yüz	: Şah-ı Velâyet / Pîr Hüseyin, Tiflis / Darb, 1131
Arka Yüz	: Lâ ilâhe illallah / Muhammedün / Resûlullah Aliyyen / Veliyyullah
Ölçüleri	: Çapı 24 mm, Kalınlığı 1 mm
Ağırlığı	: 5.4 gr.
Maddesi	: Gümüş
Darphane	: Tiflis

Envanter No	: 30162
Yılı	: 1131 (M. 1718)
Ön Yüz	: Şah-ı Velâyet / Pîr Hüseyin / Darb, Meşhed, 1131
Arka Yüz	: Lâ ilâhe illallah / Muhammedün / Resûlullah Aliyyen / Veliyyullah
Ölçüleri	: Çapı 23 mm, Kalınlığı 1 mm
Ağırlığı	: 5.4 gr.
Maddesi	: Gümüş
Darphane	: Meşhed

Envanter No	: 30165
Yılı	: 1131 (M. 1718)
Ön Yüz	: Şah-ı Velâyet / Pîr Hüseyin / Darb, Erivân, 1133
Arka Yüz	: Lâ ilâhe illallah / Muhammedün / Resûlullah Aliyyen / Veliyyullah
Ölçüleri	: Çapı 23 mm, Kalınlığı 1 mm
Ağırlığı	: 5.4 gr.
Maddesi	: Gümüş
Darphane	: Erivân

Envanter No	: 30166
Yılı	: 1131 (M. 1718)
Ön Yüz	: Şah-ı Velâyet / Pîr Hüseyin / Darb, Nahçivân, 1131
Arka Yüz	: Lâ ilâhe illallah / Muhammedün / Resûlullah Aliyyen / Veliyyullah
Ölçüleri	: Çapı 23 mm, Kalınlığı 1 mm
Ağırlığı	: 5.4 gr.
Maddesi	: Gümüş
Darphane	: Nahçivân

Envanter No	: 30098
Yılı	: 1131 (M. 1718)
Ön Yüz	: Şah-ı Velâyet / Pîr Hüseyin, Tiflis / Darb, 1131
Arka Yüz	: Lâ ilâhe illallah / Muhammedün / Resûlullah Aliyyen / Veliyyullah
Ölçüleri	: Çapı 24 mm, Kalınlığı 1 mm
Ağırlığı	: 5.4 gr.
Maddesi	: Gümüş
Darphane	: Tiflis

Envanter No	: 30173
Yılı	: 1131 (M. 1718)
Ön Yüz	: Şah-ı Velâyet / Pîr Hüseyin, Erivân, / Darb, 1131
Arka Yüz	: Lâ ilâhe illallah / Muhammedün / Resûlullah Aliyyen / Veliyyullah
Ölçüleri	: Çapı 25 mm, Kalınlığı 2 mm
Ağırlığı	: 5.37 gr.
Maddesi	: Gümüş
Darphane	: Erivân

Envanter No	: 30090
Yılı	: 1131 (M. 1718)
Ön Yüz	: Şah-ı Velâyet / Pîr Hüseyin, Tiflis / Darb, 1133
Arka Yüz	: Lâ ilâhe illallah / Muhammedün / Resûlullah Aliyyen / Veliyyullah
Ölçüleri	: Çapı 23 mm, Kalınlığı 1 mm
Ağırlığı	: 5.3 gr.
Maddesi	: Gümüş
Darphane	: Tiflis

Envanter No	: 30174
Yılı	: 1131 (M. 1718)
Ön Yüz	: Şah-ı Velâyet / Pîr Hüseyin, Tiflis / Darb, 1131
Arka Yüz	: Lâ ilâhe illallah / Muhammedün / Resûlullah Aliyyen / Veliyyullah
Ölçüleri	: Çapı 24 mm, Kalınlığı 2 mm
Ağırlığı	: 5.38 gr.
Maddesi	: Gümüş
Darphane	: Tiflis

Envanter No	: 30048
Yılı	: 1131 (M. 1718)
Ön Yüz	: Şah-ı Velâyet / Pîr Hüseyin, Tiflis / Darb, 1131
Arka Yüz	: Lâ ilâhe illallah / Muhammedün / Resûlullah Aliyyen / Veliyyullah
Ölçüleri	: Çapı 24 mm, Kalınlığı, 2 mm
Ağırlığı	: 5.41 gr.
Maddesi	: Gümüş
Darphane	: Tiflis

Envanter No	: 30049
Yılı	: 1131 (M. 1718)
Ön Yüz	: Şah-ı Velâyet / Pîr Hüseyin, 1131 / Darb, Erivân
Arka Yüz	: Lâ ilâhe illallah / Muhammedün / Resûlullah Aliyyen / Veliyyullah
Ölçüleri	: Çapı 23 mm, Kalınlığı 1,5 mm
Ağırlığı	: 5.37 gr.
Maddesi	: Gümüş
Darphane	: Erivân

Envanter No	: 30050
Yılı	: 1131 (M. 1718)
Ön Yüz	: Şah-ı Velâyet / Pîr Hüseyin, Tiflis / Darb, 1131
Arka Yüz	: Lâ ilâhe illallah / Muhammedün / Resûlullah Aliyyen / Veliyyullah
Ölçüleri	: Çapı 24 mm, Kalınlığı 2 mm
Ağırlığı	: 5.40 gr.
Maddesi	: Gümüş
Darphane	: Tiflis

Envanter No	: 30046
Yılı	: 1131 (M. 1718)
Ön Yüz	: Şah-ı Velâyet / Pîr Hüseyin, Tiflis / Darb, 1131
Arka Yüz	: Lâ ilâhe illallah / Muhammedün / Resûlullah Aliyyen / Veliyyullah
Ölçüleri	: Çapı 23 mm, Kalınlığı 2 mm
Ağırlığı	: 5.39 gr.
Maddesi	: Gümüş
Darphane	: Tiflis

Envanter No	: 30054
Yılı	: 1131 (M. 1718)
Ön Yüz	: Şah-ı Velâyet / Pîr Hüseyin, 1131 / Darb, Nahçivân
Arka Yüz	: Lâ ilâhe illallah / Muhammedün / Resûlullah Aliyyen / Veliyyullah
Ölçüleri	: Çapı 24 mm, Kalınlığı 1,5 mm
Ağırlığı	: 5.36 gr.
Maddesi	: Gümüş
Darphane	: Nahçivân

Envanter No	: 30055
Yılı	: 1131 (M. 1718)
Ön Yüz	: Şah-ı Velâyet / Pîr Hüseyin, Tebrîz / Darb, 1131
Arka Yüz	: Lâ ilâhe illallah / Muhammedün / Resûlullah Aliyyen / Veliyyullah / Bordür; Ali Hasan Hüseyin Ali Muhammed Cafer Musa Ali Muhammed Ali Hasan Muhammed
Ölçüleri	: Çapı 24 mm, Kalınlığı 1,5 mm
Ağırlığı	: 5.35 gr.
Maddesi	: Gümüş
Darphane	: Tebrîz

Envanter No	: 30056
Yılı	: 1131 (M. 1718)
Ön Yüz	: Şah-ı Velâyet / Pîr Hüseyin, Tebrîz / Darb, 1131
Arka Yüz	: Lâ ilâhe illallah / Muhammedün / Resûlullah Aliyyen / Veliyyullah
Ölçüleri	: Çapı 24 mm, Kalınlığı 2 mm
Ağırlığı	: 5.37 gr.
Maddesi	: Gümüş
Darphane	: Tebrîz

Envanter No	: 30057
Yılı	: 1131 (M. 1718)
Ön Yüz	: Şah-ı Velâyet / Pîr Hüseyin, Tebrîz / Darb, 1131
Arka Yüz	: Lâ ilâhe illallah / Muhammedün / Resûlullah Aliyyen / Veliyyullah
Ölçüleri	: Çapı 23 mm, Kalınlığı 2 mm
Ağırlığı	: 5.40 gr.
Maddesi	: Gümüş
Darphane	: Tebrîz

Envanter No	: 30061
Yılı	: 1131 (M. 1718)
Ön Yüz	: Şah-ı Velâyet / Pîr Hüseyin, 1131 / Darb, Erivân
Arka Yüz	: Lâ ilâhe illallah / Muhammedün / Resûlullah Aliyyen / Veliyyullah
Ölçüleri	: Çapı 26 mm, Kalınlığı 2 mm
Ağırlığı	: 3.38 gr.
Maddesi	: Gümüş
Darphane	: Erivân

Envanter No	: 30062
Yılı	: 1131 (M. 1718)
Ön Yüz	: Şah-ı Velâyet / Pîr Hüseyin, Tiflis / Darb, 1131
Arka Yüz	: Lâ ilâhe illallah / Muhammedün / Resûlullah Aliyyen / Veliyyullah
Ölçüleri	: Çapı 26 mm, Kalınlığı 1 mm
Ağırlığı	: 5.40 gr.
Maddesi	: Gümüş
Darphane	: Tiflis

Envanter No	: 30063
Yılı	: 1131 (M. 1718)
Ön Yüz	: Şah-ı Velâyet / Pîr Hüseyin / Darb, Erivân, 1131
Arka Yüz	: Lâ ilâhe illallah / Muhammedün / Resûlullah Aliyyen / Veliyyullah
Ölçüleri	: Çapı 24 mm, Kalınlığı 1,5 mm
Ağırlığı	: 5.48 gr.
Maddesi	: Gümüş
Darphane	: Erivân

Envanter No	: 30066
Yılı	: 1131 (M. 1718)
Ön Yüz	: Şah-ı Velâyet / Pîr Hüseyin, Tiflis / Darb, 1131
Arka Yüz	: Lâ ilâhe illallah / Muhammedün / Resûlullah Aliyyen / Veliyyullah
Ölçüleri	: Çapı 25 mm, Kalınlığı 1,5 mm
Ağırlığı	: 5.39 gr.
Maddesi	: Gümüş
Darphane	: Tiflis

Envanter No	: 30085
Yılı	: 1131 (M. 1718)
Ön Yüz	: Şah-ı Velâyet / Pîr Hüseyin, Tiflis / Darb, 1131
Arka Yüz	: Lâ ilâhe illallah / Muhammedün / Resûlullah Aliyyen / Veliyyullah
Ölçüleri	: Çapı 22 mm, Kalınlığı 1 mm
Ağırlığı	: 5.3 gr.
Maddesi	: Gümüş
Darphane	: Tiflis

Envanter No	: 30086
Yılı	: 1131 (M. 1718)
Ön Yüz	: Şah-ı Velâyet / Pîr Hüseyin, 1131 / Darb, Erivân
Arka Yüz	: Lâ ilâhe illallah / Muhammedün / Resûlullah Aliyyen / Veliyyullah
Ölçüleri	: Çapı 24 mm, Kalınlığı 1 mm
Ağırlığı	: 5.4 gr.
Maddesi	: Gümüş
Darphane	: Erivân

Envanter No	: 30071
Yılı	: 1131 (M. 1718)
Ön Yüz	: Şah-ı Velâyet / Pîr Hüseyin, Erivân / Darb, 1131
Arka Yüz	: Lâ ilâhe illallah / Muhammedün / Resûlullah Aliyyen / Veliyyullah
Ölçüleri	: Çapı 25 mm, Kalınlığı 1 mm
Ağırlığı	: 5.3 gr.
Maddesi	: Gümüş
Darphane	: Erivân

Envanter No	: 30073
Yılı	: 1131 (M. 1718)
Ön Yüz	: Şah-ı Velâyet, 1131 / Pîr Hüseyin, Erivân / Darb
Arka Yüz	: Lâ ilâhe illallah / Muhammedün / Resûlullah Aliyyen / Veliyyullah / Bordür; Ali Hasan Hüseyin Ali Muhammed Cafer Musa Ali Muhammed Ali Hasan Muhammed
Ölçüleri	: Çapı 26 mm, Kalınlığı 1 mm
Ağırlığı	: 5,4 gr.
Maddesi	: Gümüş
Darphane	: Erivân

Envanter No	: 30074
Yılı	: 1131 (M. 1718)
Ön Yüz	: Şah-ı Velâyet / Seyyid Hüseyin / 1131 / Darb, Tebrîz
Arka Yüz	: Lâ ilâhe illallah / Muhammedün / Resûlullah Aliyyen / Veliyyullah / Bordür; Ali Hasan Hüseyin Ali Muhammed Cafer Musa Ali Muhammed Ali Hasan Muhammed
Ölçüleri	: Çapı 25 mm, Kalınlığı 1 mm
Ağırlığı	: 5.4 gr.
Maddesi	: Gümüş
Darphane	: Tebrîz

Envanter No	: 30078
Yılı	: 1131 (M. 1718)
Ön Yüz	: Şah-ı Velâyet / Pîr Hüseyin, Tiflis / Darb, 1131
Arka Yüz	: Lâ ilâhe illallah / Muhammedün / Resûlullah Aliyyen / Veliyyullah
Ölçüleri	: Çapı 25 mm, Kalınlığı 1 mm
Ağırlığı	: 5.4 gr.
Maddesi	: Gümüş
Darphane	: Tiflis

Envanter No	: 30080
Yılı	: 1131 (M. 1718)
Ön Yüz	: Şah-ı Velâyet / Pîr Hüseyin, Tiflis / Darb, 1131
Arka Yüz	: Lâ ilâhe illallah / Muhammedün / Resûlullah Aliyyen / Veliyyullah
Ölçüleri	: Çapı 15 mm, Kalınlığı 1 mm
Ağırlığı	: 5.4 gr.
Maddesi	: Gümüş
Darphane	: Tiflis

Envanter No	: 30083
Yılı	: 1131 (M. 1718)
Ön Yüz	: Şah-ı Velâyet / Pîr Hüseyin, Tiflis / Darb, 1131
Arka Yüz	: Lâ ilâhe illallah / Muhammedün / Resûlullah Aliyyen / Veliyyullah
Ölçüleri	: Çapı 23 mm, Kalınlığı 1 mm
Ağırlığı	: 5.4 gr.
Maddesi	: Gümüş
Darphane	: Tiflis

Envanter No	: 30106
Yılı	: 1131 (M. 1718)
Ön Yüz	: Şah-ı Velâyet / Pîr Hüseyin, Erivân / Darb, 1131
Arka Yüz	: Lâ ilâhe illallah / Muhammedün / Resûlullah Aliyyen / Veliyyullah / Bordür; Ali Hasan Hüseyin Ali Muhammed Cafer Musa Ali Muhammed Ali Hasan Muhammed
Ölçüleri	: Çapı 24 mm, Kalınlığı 1 mm
Ağırlığı	: 5.4 gr.
Maddesi	: Gümüş
Darphane	: Erivân

Envanter No	: 30109
Yılı	: 1131 (M. 1718)
Ön Yüz	: Şah-ı Velâyet / Pîr Hüseyin, Meşhed / Darb, 1131
Arka Yüz	: Lâ ilâhe illallah / Muhammedün / Resûlullah Aliyyen / Veliyyullah / Bordür; Ali Hasan Hüseyin Ali Muhammed Cafer Musa Ali Muhammed Ali Hasan Muhammed
Ölçüleri	: Çapı 24 mm, Kalınlığı 1 mm
Ağırlığı	: 5.4 gr.
Maddesi	: Gümüş
Darphane	: Meşhed

Envanter No	: 30110
Yılı	: 1131 (M. 1718)
Ön Yüz	: Şah-ı Velâyet / Pîr Hüseyin, 1131 / Darb, Erivân
Arka Yüz	: Lâ ilâhe illallah / Muhammedün / Resûlullah Aliyyen / Veliyyullah
Ölçüleri	: Çapı 24 mm, Kalınlığı 1 mm
Ağırlığı	: 5.4 gr.
Maddesi	: Gümüş
Darphane	: Erivân

Envanter No	: 30113
Yılı	: 1131 (M. 1718)
Ön Yüz	: Şah-ı Velâyet / Pîr Hüseyin / Darb, Nahçivân, 1131
Arka Yüz	: Lâ ilâhe illallah / Muhammedün / Resûlullah Aliyyen / Veliyyullah
Ölçüleri	: Çapı 23 mm, Kalınlığı 1 mm
Ağırlığı	: 5.4 gr.
Maddesi	: Gümüş
Darphane	: Nahçivân

Envanter No	: 30119
Yılı	: 1131 (M. 1718)
Ön Yüz	: Şah-ı Velâyet / Pîr Hüseyin / Darb, Nahçivân, 1131
Arka Yüz	: Lâ ilâhe illallah / Muhammedün / Resûlullah Aliyyen / Veliyyullah
Ölçüleri	: Çapı 23 mm, Kalınlığı 1 mm
Ağırlığı	: 5.4 gr.
Maddesi	: Gümüş
Darphane	: Nahçivân

Envanter No	: 30123
Yılı	: 1131 (M. 1718)
Ön Yüz	: Şah-ı Velâyet / Pîr Hüseyin, Tebrîz / Darb, 1131
Arka Yüz	: Lâ ilâhe illallah / Muhammedün / Resûlullah Aliyyen / Veliyyullah
Ölçüleri	: Çapı 23 mm, Kalınlığı 1 mm
Ağırlığı	: 5.4 gr.
Maddesi	: Gümüş
Darphane	: Tebrîz

Envanter No	: 30125
Yılı	: 1131 (M. 1718)
Ön Yüz	: Şah-ı Velâyet / Pîr Hüseyin, Tebrîz / Darb, 1131
Arka Yüz	: Lâ ilâhe illallah / Muhammedün / Resûlullah Aliyyen / Veliyyullah
Ölçüleri	: Çapı 22 mm, Kalınlığı 1 mm
Ağırlığı	: 5.4 gr.
Maddesi	: Gümüş
Darphane	: Tebrîz

Envanter No	: 30130
Yılı	: 1131 (M. 1718)
Ön Yüz	: Şah-ı Velâyet / Pîr Hüseyin, Tiflis / Darb 1131
Arka Yüz	: Lâ ilâhe illallah / Muhammedün / Resûlullah Aliyyen / Veliyyullah
Ölçüleri	: Çapı 23 mm, Kalınlığı 1 mm
Ağırlığı	: 5.4 gr.
Maddesi	: Gümüş
Darphane	: Tiflis

Envanter No	: 30131
Yılı	: 1131 (M. 1718)
Ön Yüz	: Şah-ı Velâyet / Pîr Hüseyin, Tiflis / Darb, 1131
Arka Yüz	: Lâ ilâhe illallah / Muhammedün / Resûlullah Aliyyen / Veliyyullah
Ölçüleri	: Çapı 22 mm, Kalınlığı 1 mm
Ağırlığı	: 5.4 gr.
Maddesi	: Gümüş
Darphane	: Tiflis

Envanter No	: 30132
Yılı	: 1131 (M. 1718)
Ön Yüz	: Şah-ı Velâyet / Pîr Hüseyin, 1131 / Darb, Erivân
Arka Yüz	: Lâ ilâhe illallah / Muhammedün / Resûlullah Aliyyen / Veliyyullah
Ölçüleri	: Çapı 24 mm, Kalınlığı 1 mm
Ağırlığı	: 5.4 gr.
Maddesi	: Gümüş
Darphane	: Erivân

Envanter No	: 30133
Yılı	: 1131 (M. 1718)
Ön Yüz	: Şah-ı Velâyet / Pîr Hüseyin, Tebrîz / Darb, 1131
Arka Yüz	: Lâ ilâhe illallah / Muhammedün / Resûlullah Aliyyen / Veliyyullah
Ölçüleri	: Çapı 24 mm, Kalınlığı 1 mm
Ağırlığı	: 5.4 gr.
Maddesi	: Gümüş
Darphane	: Tebrîz

Envanter No	: 30212
Yılı	: 1131 (M. 1718)
Ön Yüz	: Şah-ı Velâyet / Pîr Hüseyin, Tebrîz / Darb, 1131
Arka Yüz	: Lâ ilâhe illallah / Muhammedün / Resûlullah Aliyyen / Veliyyullah
Ölçüleri	: Çapı 27 mm, Kalınlık 1 mm
Ağırlığı	: 5.40 gr.
Maddesi	: Gümüş
Darphane	: Tebrîz

Envanter No	: 30138
Yılı	: 1131 (M. 1718)
Ön Yüz	: Şah-ı Velâyet / Pîr Hüseyin / Darb, Nahçivân, 1131
Arka Yüz	: Lâ ilâhe illallah / Muhammedün / Resûlullah Aliyyen / Veliyyullah
Ölçüleri	: Çapı 24 mm, Kalınlığı 1 mm
Ağırlığı	: 5.4 gr.
Maddesi	: Gümüş
Darphane	: Nahçivân

Envanter No	: 30139
Yılı	: 1131 (M. 1718)
Ön Yüz	: Şah-ı Velâyet / Pîr Hüseyin, Tiflis / Darb, 1131
Arka Yüz	: Lâ ilâhe illallah / Muhammedün / Resûlullah Aliyyen / Veliyyullah
Ölçüleri	: Çapı 22 mm, Kalınlığı 1 mm
Ağırlığı	: 5.4 gr.
Maddesi	: Gümüş
Darphane	: Tiflis

Envanter No	: 30140
Yılı	: 1131 (M. 1718)
Ön Yüz	: Şah-ı Velâyet / Pîr Hüseyin, Tebrîz / Darb, 1131
Arka Yüz	: Lâ ilâhe illallah / Muhammedün / Resûlullah Aliyyen / Veliyyullah
Ölçüleri	: Çapı 23 mm, Kalınlığı 1 mm
Ağırlığı	: 5.4 gr.
Maddesi	: Gümüş
Darphane	: Tebrîz

Envanter No	: 30200
Yılı	: 1131 (M. 1718)
Ön Yüz	: Şah-ı Velâyet / Pîr Hüseyin, Tebrîz / Darb, 1131
Arka Yüz	: Lâ ilâhe illallah / Muhammedün / Resûlullah Aliyyen / Veliyyullah
Ölçüleri	: Çapı 25 mm, Kalınlığı 2 mm
Ağırlığı	: 5.45
Maddesi	: Gümüş
Darphane	: Tebrîz

Envanter No	: 30202
Yılı	: 1131 (M. 1718)
Ön Yüz	: Şah-ı Velâyet / Pîr Hüseyin, Tiflis / Darb, 1131
Arka Yüz	: Lâ ilâhe illallah / Muhammedün / Resûlullah Aliyyen / Veliyyullah
Ölçüleri	: Çapı 25 mm, Kalınlığı 1 mm
Ağırlığı	: 5.39 gr.
Maddesi	: Gümüş
Darphane	: Tiflis

Envanter No	: 30203
Yılı	: 1131 (M. 1717)
Ön Yüz	: Şah-ı Velâyet / Pîr Hüseyin / Darb, Erivân, 1131
Arka Yüz	: Lâ ilâhe illallah / Muhammedün / Resûlullah Aliyyen / Veliyyullah
Ölçüleri	: Çapı 25 mm, Kalınlığı 1 mm
Ağırlığı	: 5.37 gr.
Maddesi	: Gümüş
Darphane	: Erivân

Envanter No	: 30204
Yılı	: 1131 (M. 1718)
Ön Yüz	: Şah-ı Velâyet / Pîr Hüseyin, Tiflis / Darb, 1131
Arka Yüz	: Lâ ilâhe illallah / Muhammedün / Resûlullah Aliyyen / Veliyyullah
Ölçüleri	: Çapı 25 mm, Kalınlığı 1 mm
Ağırlığı	: 5.41 gr.
Maddesi	: Gümüş
Darphane	: Tiflis

Envanter No	: 30205
Yılı	: 1131 (M. 1752)
Ön Yüz	: Şah-ı Velâyet / Pîr Hüseyin, Tebrîz, Darb, 1131
Arka Yüz	: Lâ ilâhe illallah / Muhammedün / Resûlullah Aliyyen / Veliyyullah
Ölçüleri	: Çapı 27 mm, Kalınlığı 1 mm
Ağırlığı	: 5.47 gr.
Maddesi	: Gümüş
Darphane	: Tebrîz

Envanter No	: 30206
Yılı	: 1131 (M. 1718)
Ön Yüz	: Şah-ı Velâyet / Pîr Hüseyin, Tebrîz / Darb, 1131
Arka Yüz	: Lâ ilâhe illallah / Muhammedün / Resûlullah Aliyyen / Veliyyullah
Ölçüleri	: Çapı 27 mm, Kalınlığı 1 mm
Ağırlığı	: 5.40 gr.
Maddesi	: Gümüş
Darphane	: Tebrîz

Envanter No	: 30142
Yılı	: 1131 (M. 1718)
Ön Yüz	: Şah-ı Velâyet / Pîr Hüseyin, 1131 / Darb, Erivân
Arka Yüz	: Lâ ilâhe illallah / Muhammedün / Resûlullah Aliyyen / Veliyyullah
Ölçüleri	: Çapı 24 mm, Kalınlığı 1 mm
Ağırlığı	: 5.4 gr.
Maddesi	: Gümüş
Darphane	: Erivân

Envanter No	: 30143
Yılı	: 1131 (M. 1718)
Ön Yüz	: Şah-ı Velâyet / Pîr Hüseyin, Tiflis / Darb, 1131
Arka Yüz	: Lâ ilâhe illallah / Muhammedün / Resûlullah Aliyyen / Veliyyullah
Ölçüleri	: Çapı 25 mm, Kalınlığı 1 mm
Ağırlığı	: 5.4 gr.
Maddesi	: Gümüş
Darphane	: Tiflis

Envanter No	: 30144
Yılı	: 1131 (M. 1718)
Ön Yüz	: Şah-ı Velâyet / Pîr Hüseyin, Tebrîz / Darb, 1131
Arka Yüz	: Lâ ilâhe illallah / Muhammedün / Resûlullah Aliyyen / Veliyyullah
Ölçüleri	: Çapı 23 mm, Kalınlığı 1 mm
Ağırlığı	: 5.4 gr.
Maddesi	: Gümüş
Darphane	: Tebrîz

Envanter No	: 30148
Yılı	: 1131 (M. 1718)
Ön Yüz	: Şah-ı Velâyet / Pîr Hüseyin, Kazvin / Darb, 1131
Arka Yüz	: Lâ ilâhe illallah / Muhammedün / Resûlullah Aliyyen / Veliyyullah / Bordür; Ali Hasan Hüseyin Ali Muhammed Cafer Musa Ali Muhammed Ali Hasan Muhammed
Ölçüleri	: Çapı 23 mm, Kalınlığı 1 mm
Ağırlığı	: 5.4 gr.
Maddesi	: Gümüş
Darphane	: Kazvin

Envanter No	: 30150
Yılı	: 1131 (M. 1718)
Ön Yüz	: Şah-ı Velâyet / Pîr Hüseyin, Tiflis / Darb, 1131
Arka Yüz	: Lâ ilâhe illallah / Muhammedün / Resûlullah Aliyyen / Veliyyullah
Ölçüleri	: Çapı 23 mm, Kalınlığı 1 mm
Ağırlığı	: 5.4 gr.
Maddesi	: Gümüş
Darphane	: Tiflis

Envanter No	: 30151
Yılı	: 1131 (M. 1718)
Ön Yüz	: Şah-ı Velâyet / Pîr Hüseyin, Tebrîz / Darb, 1131
Arka Yüz	: Lâ ilâhe illallah / Muhammedün / Resûlullah Aliyyen / Veliyyullah
Ölçüleri	: Çapı 22 mm, Kalınlığı 1 mm
Ağırlığı	: 5.4 gr.
Maddesi	: Gümüş
Darphane	: Tebrîz

Envanter No	: 30154
Yılı	: 1131 (M. 1718)
Ön Yüz	: Şah-ı Velâyet / Pîr Hüseyin, Tiflis / Darb, 1131
Arka Yüz	: Lâ ilâhe illallah / Muhammedün / Resûlullah Aliyyen / Veliyyullah
Ölçüleri	: Çapı 23 mm, Kalınlığı 1 mm
Ağırlığı	: 5.4 gr.
Maddesi	: Gümüş
Darphane	: Tiflis

Envanter No	: 30168
Yılı	: 1131 (M. 1718)
Ön Yüz	: Şah-ı Velâyet / Pîr Hüseyin / Darb, Erivân, 1131
Arka Yüz	: Lâ ilâhe illallah / Muhammedün / Resûlullah Aliyyen / Veliyyullah
Ölçüleri	: Çapı 24 mm, Kalınlığı 1 mm
Ağırlığı	: 5.4 gr.
Maddesi	: Gümüş
Darphane	: Erivân

Envanter No	: 30170
Yılı	: 1131 (M. 1718)
Ön Yüz	: Şah-ı Velâyet / Pîr Hüseyin / Darb 1131
Arka Yüz	: Lâ ilâhe illallah / Muhammedün / Resûlullah Aliyyen / Veliyyullah / Bordür; Ali Hasan Hüseyin Ali Muhammed Cafer Musa Ali Muhammed Ali Hasan Muhammed
Ölçüleri	: Çapı 22 mm, Kalınlığı 1 mm
Ağırlığı	: 5.4 gr.
Maddesi	: Gümüş
Darphane	: Silik

Envanter No	: 30171
Yılı	: 1131 (M. 1718)
Ön Yüz	: Şah-ı Velâyet / Pîr Hüseyin, Tebrîz / Darb, 1131
Arka Yüz	: Lâ ilâhe illallah / Muhammedün / Resûlullah Aliyyen / Veliyyullah
Ölçüleri	: Çapı 24 mm, Kalınlığı 2 mm
Ağırlığı	: 5.36 gr.
Maddesi	: Gümüş
Darphane	: Tebrîz

Envanter No	: 30183
Yılı	: 1131 (M. 1718)
Ön Yüz	: Şah-ı Velâyet / Pîr Hüseyin, Tiflis / Darb, 1131
Arka Yüz	: Lâ ilâhe illallah / Muhammedün / Resûlullah Aliyyen / Veliyyullah
Ölçüleri	: Çapı 23 mm, Kalınlığı 2 mm
Ağırlığı	: 5.36 gr.
Maddesi	: Gümüş
Darphane	: Tiflis

Envanter No	: 30184
Yılı	: 1131 (M. 1718)
Ön Yüz	: Şah-ı Velâyet / Pîr Hüseyin, Tiflis / Darb, 1131
Arka Yüz	: Lâ ilâhe illallah / Muhammedün / Resûlullah Aliyyen / Veliyyullah
Ölçüleri	: Çapı 24 mm, Kalınlığı 2 mm
Ağırlığı	: 5.41 gr.
Maddesi	: Gümüş
Darphane	: Tiflis

Envanter No	: 30185
Yılı	: 1131 (M. 1719)
Ön Yüz	: Şah-ı Velâyet / Pîr Hüseyin, Tebrîz / Darb, 1131
Arka Yüz	: Lâ ilâhe illallah / Muhammedün / Resûlullah Aliyyen / Veliyyullah
Ölçüleri	: Çapı 24 mm, Kalınlığı 2 mm
Ağırlığı	: 5.37 gr.
Maddesi	: Gümüş
Darphane	: Tebrîz

Envanter No	: 30186
Yılı	: 1131 (M. 1718)
Ön Yüz	: Şah-ı Velâyet / Pîr Hüseyin, İsfahân / Darb, 1131
Arka Yüz	: Lâ ilâhe illallah / Muhammedün / Resûlullah Aliyyen / Veliyyullah / Bordür; Ali Hasan Hüseyin Ali Muhammed Cafer Musa Ali Muhammed Ali Hasan Muhammed
Ölçüleri	: Çapı 27 mm, Kalınlığı 1 mm
Ağırlığı	: 5.44 gr.
Maddesi	: Gümüş
Darphane	: İsfahân

Envanter No	: 30192
Yılı	: 1131 (M. 1718)
Ön Yüz	: Şah-ı Velâyet / Pîr Hüseyin, Tebrîz / Darb, 1131
Arka Yüz	: Lâ ilâhe illallah / Muhammedün / Resûlullah Aliyyen / Veliyyullah
Ölçüleri	: Çapı 24 mm, Kalınlığı 1 mm
Ağırlığı	: 5.40 gr.
Maddesi	: Gümüş
Darphane	: Tebrîz

Envanter No	: 30194
Yılı	: 1131 (M. 1718)
Ön Yüz	: Şah-ı Velâyet / Pîr Hüseyin, Tebrîz / Darb, 1131
Arka Yüz	: Lâ ilâhe illallah / Muhammedün / Resûlullah Aliyyen / Veliyyullah
Ölçüleri	: Çapı 25 mm, Kalınlığı 1 mm
Ağırlığı	: 5.47 gr.
Maddesi	: Gümüş
Darphane	: Tebrîz

Envanter No	: 30195
Yılı	: 1131 (M. 1752)
Ön Yüz	: Şah-ı Velâyet / Pîr Hüseyin, 1131 / Darb, Nahçivân
Arka Yüz	: Lâ ilâhe illallah / Muhammedün / Resûlullah Aliyyen / Veliyyullah
Ölçüleri	: Çapı 27 mm, Kalınlığı 1 mm
Ağırlığı	: 5.39 gr.
Maddesi	: Gümüş
Darphane	: Nahçivân

Envanter No	: 30215
Yılı	: 1131 (M. 1718)
Ön Yüz	: Şah-ı Velâyet / Pîr Hüseyin, Tiflis / Darb, 1131
Arka Yüz	: Lâ ilâhe illallah / Muhammedün / Resûlullah Aliyyen / Veliyyullah
Ölçüleri	: Çapı 24 mm, Kalınlığı 1 mm
Ağırlığı	: 5.39 gr.
Maddesi	: Gümüş
Darphane	: Tiflis

Envanter No	: 30233
Yılı	: 1131 (M. 1718)
Ön Yüz	: Şah-ı Velâyet / Pîr Hüseyin, Nahçivân / Darb, 1131
Arka Yüz	: Lâ ilâhe illallah / Muhammedün / Resûlullah Aliyyen / Veliyyullah
Ölçüleri	: Çapı 22 mm, Kalınlığı 1 mm
Ağırlığı	: 5.36 gr.
Maddesi	: Gümüş
Darphane	: Nahçivân

Envanter No	: 30226
Yılı	: 1131 (M. 1718)
Ön Yüz	: Şah-ı Velâyet / Pîr Hüseyin, Tebrîz / Darb, 1131
Arka Yüz	: Lâ ilâhe illallah / Muhammedün / Resûlullah Aliyyen / Veliyyullah
Ölçüleri	: Çapı 23 mm, Kalınlığı 1 mm
Ağırlığı	: 5.41 gr.
Maddesi	: Gümüş
Darphane	: Tebrîz

Envanter No	: 30175
Yılı	: 1132 (M. 1719)
Ön Yüz	: Şah-ı Velâyet / Pîr Hüseyin, Tebrîz / Darb, 1132
Arka Yüz	: Lâ ilâhe illallah / Muhammedün / Resûlullah Aliyyen / Veliyyullah
Ölçüleri	: Çapı 23 mm, Kalınlığı 2 mm
Ağırlığı	: 5.36 gr.
Maddesi	: Gümüş
Darphane	: Tebrîz

Envanter No	: 30149
Yılı	: 1132 (M. 1719)
Ön Yüz	: Şah-ı Velâyet / Pîr Hüseyin, Tebrîz / Darb, 1132
Arka Yüz	: Lâ ilâhe illallah / Muhammedün / Resûlullah Aliyyen / Veliyyullah
Ölçüleri	: Çapı 23 mm, Kalınlığı 1 mm
Ağırlığı	: 5.4 gr.
Maddesi	: Gümüş
Darphane	: Tebrîz

Envanter No	: 30111
Yılı	: 1132 (M. 1719)
Ön Yüz	: Şah-ı Velâyet / Pîr Hüseyin, Tebrîz / Darb, 1132
Arka Yüz	: Lâ ilâhe illallah / Muhammedün / Resûlullah Aliyyen / Veliyyullah
Ölçüleri	: Çapı 24 mm, Kalınlığı 1 mm
Ağırlığı	: 5.4 gr.
Maddesi	: Gümüş
Darphane	: Tebrîz

Envanter No	: 30163
Yılı	: 1132 (M. 1719)
Ön Yüz	: Şah-ı Velâyet / Pîr Hüseyin, Tebrîz / Darb, 1132
Arka Yüz	: Lâ ilâhe illallah / Muhammedün / Resûlullah Aliyyen / Veliyyullah
Ölçüleri	: Çapı 23 mm, Kalınlığı 1 mm
Ağırlığı	: 5.4 gr.
Maddesi	: Gümüş
Darphane	: Tebrîz

Envanter No	: 30176
Yılı	: 1132 (M. 1719)
Ön Yüz	: Şah-ı Velâyet / Pîr Hüseyin, Tebrîz / Darb, 1132
Arka Yüz	: Lâ ilâhe illallah / Muhammedün / Resûlullah Aliyyen / Veliyyullah
Ölçüleri	: Çapı 23 mm, Kalınlığı 2 mm
Ağırlığı	: 5.43 gr.
Maddesi	: Gümüş
Darphane	: Tebrîz

Envanter No	: 30153
Yılı	: 1132 (M. 1719)
Ön Yüz	: Şah-ı Velâyet / Pîr Hüseyin / Darb, Nahçivân, 1132
Arka Yüz	: Lâ ilâhe illallah / Muhammedün / Resûlullah Aliyyen / Veliyyullah
Ölçüleri	: Çapı 23 mm, Kalınlığı 1 mm
Ağırlığı	: 5.4 gr.
Maddesi	: Gümüş
Darphane	: Nahçivân

Envanter No	: 30156
Yılı	: 1132 (M. 1719)
Ön Yüz	: Şah-ı Velâyet / Pîr Hüseyin, Tebrîz / Darb, 1132
Arka Yüz	: Lâ ilâhe illallah, Muhammedün Resûlullah, Ali'yyül Veliyyullah
Ölçüleri	: Çapı 23 mm, Kalınlığı 1 mm
Ağırlığı	: 5.4 gr.
Maddesi	: Gümüş
Darphane	: Tebrîz

Envanter No	: 30167
Yılı	: 1132 (M. 1719)
Ön Yüz	: Şah-ı Velâyet / Pîr Hüseyin / Nahçivân, 1132
Arka Yüz	: Lâ ilâhe illallah / Muhammedün / Resûlullah Aliyyen / Veliyyullah
Ölçüleri	: Çapı 23 mm, Kalınlığı 1 mm
Ağırlığı	: 5.4 gr.
Maddesi	: Gümüş
Darphane	: Nahçivân

Envanter No	: 30180
Yılı	: 1132 (M. 1719)
Ön Yüz	: Şah-ı Velâyet / Pîr Hüseyin, 1132 / Darb, Erivân
Arka Yüz	: Lâ ilâhe illallah / Muhammedün / Resûlullah / Aliyyen / Veliyyullah
Ölçüleri	: Çapı 24 mm, Kalınlığı 2 mm
Ağırlığı	: 5.37 gr.
Maddesi	: Gümüş
Darphane	: Erivân

Envanter No	: 30182
Yılı	: 1132 (M. 1719)
Ön Yüz	: Şah-ı Velâyet / Pîr Hüseyin / Nahçivân, Darb 1132
Arka Yüz	: Lâ ilâhe illallah / Muhammedün / Resûlullah Aliyyen / Veliyyullah
Ölçüleri	: Çapı 23 mm, Kalınlığı 2 mm
Ağırlığı	: 5.36 gr.
Maddesi	: Gümüş
Darphane	: Nahçivân

Envanter No	: 30199
Yılı	: 1132 (M. 1719)
Ön Yüz	: Şah-ı Velâyet / Pîr Hüseyin / Darb, İsfahân, 1132
Arka Yüz	: Lâ ilâhe illallah / Muhammedün / Resûlullah Aliyyen / Veliyyullah / Bordür; Ali Hasan Hüseyin Ali Muhammed Cafer Musa Ali Muhammed Ali Hasan Muhammed
Ölçüleri	: Çapı 28 mm, Kalınlığı 1 mm
Ağırlığı	: 5.38 gr.
Maddesi	: Gümüş
Darphane	: İsfahân

Envanter No	: 30058
Yılı	: 1132 (M. 1719)
Ön Yüz	: Şah-ı Velâyet / Pîr Hüseyin / Darb, Nahçivân, 1132
Arka Yüz	: Lâ ilâhe illallah / Muhammedün / Resûlullah Aliyyen / Veliyyullah
Ölçüleri	: Çapı 25 mm, Kalınlığı 1,5 mm
Ağırlığı	: 5.35 gr.
Maddesi	: Gümüş
Darphane	: Nahçivân

Envanter No	: 30059
Yılı	: 1132 (M. 1719)
Ön Yüz	: Şah-ı Velâyet / Pîr Hüseyin, Tebrîz / Darb, 1132
Arka Yüz	: Lâ ilâhe illallah / Muhammedün / Resûlullah Aliyyen / Veliyyullah
Ölçüleri	: Çapı 24 mm, Kalınlığı 1,5 mm
Ağırlığı	: 5.37 gr.
Maddesi	: Gümüş
Darphane	: Tebrîz

Envanter No	: 30051
Yılı	: 1132 (M. 1719)
Ön Yüz	: Şah-ı Velâyet / Pîr Hüseyin, 1132 / Darb, Erivân
Arka Yüz	: Lâ ilâhe illallah / Muhammedün / Resûlullah Aliyyen / Veliyyullah
Ölçüleri	: Çapı 26 mm, Kalınlığı 1,5 mm
Ağırlığı	: 5.39 gr.
Maddesi	: Gümüş
Darphane	: Erivân

Envanter No	: 30087
Yılı	: 1132 (M. 1719)
Ön Yüz	: Şah-ı Velâyet / Pîr Hüseyin / Darb, Nahçivân, 1132
Arka Yüz	: Lâ ilâhe illallah / Muhammedün / Resûlullah Aliyyen / Veliyyullah
Ölçüleri	: Çapı 23 mm, Kalınlığı 1 mm
Ağırlığı	: 5.4 gr.
Maddesi	: Gümüş
Darphane	: Nahçivân

Envanter No	: 30045
Yılı	: 1132 (M. 1719)
Ön Yüz	: Şah-ı Velâyet / Pîr Hüseyin, Tebrîz / Darb, 1132
Arka Yüz	: Lâ ilâhe illallah / Muhammedün / Resûlullah Aliyyen / Veliyyullah
Ölçüleri	: Çapı 23 mm, Kalınlığı 2 mm
Ağırlığı	: 5.36 gr.
Maddesi	: Gümüş
Darphane	: Tebrîz

Envanter No	: 30091
Yılı	: 1132 (M. 1719)
Ön Yüz	: Şah-ı Velâyet / Pîr Hüseyin, Tebrîz / Darb, 1132
Arka Yüz	: Lâ ilâhe illallah / Muhammedün / Resûlullah Aliyyen / Veliyyullah
Ölçüleri	: Çapı 24 mm, Kalınlığı 1 mm
Ağırlığı	: 5.4 gr.
Maddesi	: Gümüş
Darphane	: Tebrîz

Envanter No	: 30092
Yılı	: 1132 (M. 1719)
Ön Yüz	: Şah-ı Velâyet / Pîr Hüseyin, Tiflis / Darb, 1132
Arka Yüz	: Lâ ilâhe illallah / Muhammedün / Resûlullah Aliyyen / Veliyyullah
Ölçüleri	: Çapı 24 mm, Kalınlığı 1 mm
Ağırlığı	: 5.4 gr.
Maddesi	: Gümüş
Darphane	: Tiflis

Envanter No	: 30093
Yılı	: 1132 (M. 1719)
Ön Yüz	: Şah-ı Velâyet / Pîr Hüseyin, Tiflis / Darb, 1132
Arka Yüz	: Lâ ilâhe illallah / Muhammedün / Resûlullah Aliyyen / Veliyyullah
Ölçüleri	: Çapı 24 mm, Kalınlığı 1 mm
Ağırlığı	: 5.4 gr.
Maddesi	: Gümüş
Darphane	: Tiflis

Envanter No	: 30095
Yılı	: 1132 (M. 1719)
Ön Yüz	: Şah-ı Velâyet / Pîr Hüseyin, Tiflis / Darb, 1132
Arka Yüz	: Lâ ilâhe illallah / Muhammedün / Resûlullah Aliyyen / Veliyyullah
Ölçüleri	: Çapı 24 mm, Kalınlığı 1 mm
Ağırlığı	: 5.4 gr.
Maddesi	: Gümüş
Darphane	: Tiflis

Envanter No	: 30084
Yılı	: 1132 (M. 1719)
Ön Yüz	: Şah-ı Velâyet / Pîr Hüseyin, Tebrîz / Darb, 1132
Arka Yüz	: Lâ ilâhe illallah / Muhammedün / Resûlullah Aliyyen / Veliyyullah
Ölçüleri	: Çapı 22 mm, Kalınlığı 1 mm
Ağırlığı	: 5.3 gr.
Maddesi	: Gümüş
Darphane	: Tebrîz

Envanter No	: 30079
Yılı	: 1132 (M. 1719)
Ön Yüz	: Şah-ı Velâyet / Pîr Hüseyin, Tebrîz / Darb, 1132
Arka Yüz	: Lâ ilâhe illallah / Muhammedün / Resûlullah Aliyyen / Veliyyullah
Ölçüleri	: Çapı 25 mm, Kalınlığı 1 mm
Ağırlığı	: 5,3 gr.
Maddesi	: Gümüş
Darphane	: Tebrîz

Envanter No	: 30076
Yılı	: 1132 (M. 1719)
Ön Yüz	: Şah-ı Velâyet / Pîr Hüseyin, 1132 / Darb, Erivân
Arka Yüz	: Lâ ilâhe illallah / Muhammedün / Resûlullah Aliyyen / Veliyyullah
Ölçüleri	: Çapı 25 mm, Kalınlığı 1 mm
Ağırlığı	: 5.4 gr.
Maddesi	: Gümüş
Darphane	: Erivân

Envanter No	: 30077
Yılı	: 1132 (M. 1719)
Ön Yüz	: Şah-ı Velâyet / Pîr Hüseyin, Tebrîz / Darb, 1132
Arka Yüz	: Lâ ilâhe illallah / Muhammedün / Resûlullah Aliyyen / Veliyyullah / Bordür; Ali Hasan Hüseyin Ali Muhammed Cafer Musa Ali Muhammed Ali Hasan Muhammed
Ölçüleri	: Çapı 23 mm, Kalınlığı 1 mm
Ağırlığı	: 8.3 gr.
Maddesi	: Gümüş
Darphane	: Tebrîz

Envanter No	: 30072
Yılı	: 1132 (M. 1719)
Ön Yüz	: Şah-ı Velâyet / Pîr Hüseyin, 1132 / Darb, Erivân
Arka Yüz	: Lâ ilâhe illallah / Muhammedün / Resûlullah Aliyyen / Veliyyullah
Ölçüleri	: Çapı 24 mm, Kalınlığı 1 mm
Ağırlığı	: 5,3 gr.
Maddesi	: Gümüş
Darphane	: Erivân

Envanter No	: 30096
Yılı	: 1132 (M. 1719)
Ön Yüz	: Şah-ı Velâyet / Pîr Hüseyin, Tiflis / Darb, 1132
Arka Yüz	: Lâ ilâhe illallah / Muhammedün / Resûlullah Aliyyen / Veliyyullah
Ölçüleri	: Çapı 23 mm, Kalınlığı 1 mm
Ağırlığı	: 5.4 gr.
Maddesi	: Gümüş
Darphane	: Tiflis

Envanter No	: 30099
Yılı	: 1132 (M. 1719)
Ön Yüz	: Şah-ı Velâyet / Pîr Hüseyin, Tebrîz / Darb, 1132
Arka Yüz	: Lâ ilâhe illallah / Muhammedün / Resûlullah Aliyyen / Veliyyullah
Ölçüleri	: Çapı 22 mm, Kalınlığı 1 mm
Ağırlığı	: 5.4 gr.
Maddesi	: Gümüş
Darphane	: Tebrîz

Envanter No	: 30103
Yılı	: 1132 (M. 1719)
Ön Yüz	: Şah-ı Velâyet / Pîr Hüseyn / Darb, Nahçivân, 1132
Arka Yüz	: Lâ ilâhe illallah / Muhammedün / Resûlullah Aliyyen / Veliyyullah
Ölçüleri	: Çapı 24 mm, Kalınlığı 1 mm
Ağırlığı	: 5.4 gr.
Maddesi	: Gümüş
Darphane	: Nahçivân

Envanter No	: 30145
Yılı	: 1132 (M. 1719)
Ön Yüz	: Şah-ı Velâyet / Pîr Hüseyn, Tebrîz / Darb, 1132
Arka Yüz	: Lâ ilâhe illallah / Muhammedün / Resûlullah Aliyyen / Veliyyullah
Ölçüleri	: Çapı 23 mm, Kalınlığı 1 mm
Ağırlığı	: 5.4 gr.
Maddesi	: Gümüş
Darphane	: Tebrîz

Envanter No	: 30146
Yılı	: 1132 (M. 1719)
Ön Yüz	: Şah-ı Velâyet / Pîr Hüseyin, Tebrîz / Darb, 1132
Arka Yüz	: Lâ ilâhe illallah / Muhammedün / Resûlullah Aliyyen / Veliyyullah
Ölçüleri	: Çapı 23 mm, Kalınlığı 1 mm
Ağırlığı	: 5.4 gr.
Maddesi	: Gümüş
Darphane	: Tebrîz

Envanter No	: 30232
Yılı	: 1132 (M. 1719)
Ön Yüz	: Şah-ı Velâyet / Pîr Hüseyin, Tebrîz / Darb, 1132
Arka Yüz	: Lâ ilâhe illallah / Muhammedün / Resûlullah Aliyyen / Veliyyullah
Ölçüleri	: Çapı 25 mm, Kalınlığı 1 mm
Ağırlığı	: 5.39 gr.
Maddesi	: Gümüş
Darphane	: Tebrîz

Envanter No	: 30228
Yılı	: 1132 (M. 1719)
Ön Yüz	: Şah-ı Velâyet / Pîr Hüseyn / Nahçivân, Darb, 1132
Arka Yüz	: Lâ ilâhe illallah / Muhammedün / Resûlullah Aliyyen / Veliyyullah
Ölçüleri	: Çapı 23 mm, Kalınlığı 1 mm
Ağırlığı	: 5.39 gr.
Maddesi	: Gümüş
Darphane	: Nahçivân

Envanter No	: 30219
Yılı	: 1132 (M. 1753)
Ön Yüz	: Şah-ı Velâyet / Pîr Hüseyn, 1132 / Darb, Erivân
Arka Yüz	: Lâ ilâhe illallah / Muhammedün / Resûlullah Aliyyen / Veliyyullah
Ölçüleri	: Çapı 23 mm, Kalınlığı 1 mm
Ağırlığı	: 5.37 gr.
Maddesi	: Gümüş
Darphane	: Erivân

Envanter No	: 30220
Yılı	: 1132 (M. 1719)
Ön Yüz	: Şah-ı Velâyet / Pîr Hüseyin, Tebrîz / Darb, 1132
Arka Yüz	: Lâ ilâhe illallah / Muhammedün / Resûlullah Aliyyen / Veliyyullah
Ölçüleri	: Çapı 20 mm, Kalınlığı 1 mm
Ağırlığı	: 2.74 gr.
Maddesi	: Gümüş
Darphane	: Tebrîz

Envanter No	: 30207
Yılı	: 1132 (M. 1719)
Ön Yüz	: Şah-ı Velâyet / Pîr Hüseyin, Tebrîz / Darb, 1132
Arka Yüz	: Lâ ilâhe illallah / Muhammedün / Resûlullah Aliyyen / Veliyyullah
Ölçüleri	: Çapı 24 mm, Kalınlığı 1 mm
Ağırlığı	: 5.40 gr.
Maddesi	: Gümüş
Darphane	: Tebrîz

Envanter No	: 30208
Yılı	: 1132 (M. 1719)
Ön Yüz	: Şah-ı Velâyet / Pîr Hüseyin, Tebrîz / Darb, 1132
Arka Yüz	: Lâ ilâhe illallah / Muhammedün / Resûlullah Aliyyen / Veliyyullah
Ölçüleri	: Çapı 27 mm, Kalınlığı 1 mm
Ağırlığı	: 5.39 gr.
Maddesi	: Gümüş
Darphane	: Tebrîz

Envanter No	: 30211
Yılı	: 1132 (M. 1719)
Ön Yüz	: Şah-ı Velâyet / Pîr Hüseyin, 1132 / Erivân, Darb
Arka Yüz	: Lâ ilâhe illallah / Muhammedün / Resûlullah Aliyyen / Veliyyullah
Ölçüleri	: Çapı 27 mm, Kalınlığı 1 mm
Ağırlığı	: 5.37 gr.
Maddesi	: Gümüş
Darphane	: Erivân

Envanter No	: 30121
Yılı	: 1132 (M. 1719)
Ön Yüz	: Şah-ı Velâyet / Pîr Hüseyn, 1132 / Darb, Erivân
Arka Yüz	: Lâ ilâhe illallah / Muhammedün / Resûlullah Aliyyen / Veliyyullah
Ölçüleri	: Çapı 22 mm, Kalınlığı 1 mm
Ağırlığı	: 5.4 gr.
Maddesi	: Gümüş
Darphane	: Erivân

Envanter No	: 30122
Yılı	: 1132 (M. 1719)
Ön Yüz	: Şah-ı Velâyet / Pîr Hüseyn / Darb, Nahçivân, 1132
Arka Yüz	: Lâ ilâhe illallah / Muhammedün / Resûlullah Aliyyen / Veliyyullah
Ölçüleri	: Çapı 21 mm, Kalınlığı 1 mm
Ağırlığı	: 5.4 gr.
Maddesi	: Gümüş
Darphane	: Nahçivân

Envanter No	: 30124
Yılı	: 1132 (M. 1719)
Ön Yüz	: Şah-ı Velâyet / Pîr Hüseyin, Tebrîz / Darb, 1132
Arka Yüz	: Lâ ilâhe illallah / Muhammedün / Resûlullah Aliyyen / Veliyyullah
Ölçüleri	: Çapı 22 mm, Kalınlığı 1 m
Ağırlığı	: 5.4 gr.
Maddesi	: Gümüş
Darphane	: Tebrîz

Envanter No	: 30128
Yılı	: 1132 (M. 1719)
Ön Yüz	: Şah-ı Velâyet / Pîr Hüseyin, Tebrîz / Darb, 1132
Arka Yüz	: Lâ ilâhe illallah / Muhammedün / Resûlullah Aliyyen / Veliyyullah
Ölçüleri	: Çapı 22 mm, Kalınlığı 1 mm
Ağırlığı	: 5.4 gr.
Maddesi	: Gümüş
Darphane	: Tebrîz

Envanter No	: 30136
Yılı	: 1132 (M. 1719)
Ön Yüz	: Şah-ı Velâyet / Pîr Hüseyin, Tebrîz / Darb, 1132
Arka Yüz	: Lâ ilâhe illallah / Muhammedün / Resûlullah Aliyyen / Veliyyullah
Ölçüleri	: Çapı 23 mm, Kalınlığı 1 mm
Ağırlığı	: 5.4 gr.
Maddesi	: Gümüş
Darphane	: Tebrîz

Envanter No	: 30137
Yılı	: 1132 (M. 1719)
Ön Yüz	: Şah-ı Velâyet / Pîr Hüseyin, Tebrîz / Darb, 1132
Arka Yüz	: Lâ ilâhe illallah / Muhammedün / Resûlullah Aliyyen / Veliyyullah
Ölçüleri	: Çapı 22 mm, Kalınlığı 1 mm
Ağırlığı	: 5.4 gr.
Maddesi	: Gümüş
Darphane	: Tebrîz

Envanter No	: 30115
Yılı	: 1132 (M. 1719)
Ön Yüz	: Şah-ı Velâyet / Pîr Hüseyin, Tebrîz / Darb, 1132
Arka Yüz	: Lâ ilâhe illallah / Muhammedün / Resûlullah Aliyyen / Veliyyullah
Ölçüleri	: Çapı 21 mm, Kalınlığı 1 mm
Ağırlığı	: 5.4 gr.
Maddesi	: Gümüş
Darphane	: Tebrîz

Envanter No	: 30117
Yılı	: 1132 (M. 1719)
Ön Yüz	: Şah-ı Velâyet / Pîr Hüseyin, Tebrîz / Darb, 1132
Arka Yüz	: Lâ ilâhe illallah / Muhammedün / Resûlullah Aliyyen / Veliyyullah
Ölçüleri	: Çapı 23 mm, Kalınlığı 1 mm
Ağırlığı	: 5.4 gr.
Maddesi	: Gümüş
Darphane	: Tebrîz

Envanter No	: 30118
Yılı	: 1132 (M. 1719)
Ön Yüz	: Şah-ı Velâyet / Pîr Hüseyin, Tiflis / Darb, 1132
Arka Yüz	: Lâ ilâhe illallah / Muhammedün / Resûlullah Aliyyen / Veliyyullah
Ölçüleri	: Çapı 21 mm, Kalınlığı 1 mm
Ağırlığı	: 5.4 gr.
Maddesi	: Gümüş
Darphane	: Tiflis

Envanter No	: 30053
Yılı	: Silik
Ön Yüz	: Şah-ı Velâyet / Pîr Hüseyin / Darb, Nahçivân,
Arka Yüz	: Lâ ilâhe illallah / Muhammedün / Resûlullah Aliyyen / Veliyyullah
Ölçüleri	: Çapı 24 mm, Kalınlığı 1,5 mm
Ağırlığı	: 5.42 gr.
Maddesi	: Gümüş
Darphane	: Nahçivân

Envanter No	: 30135
Yılı	: 1133 (M. 1720)
Ön Yüz	: Şah-ı Velâyet / Pîr Hüseyin / 1133
Arka Yüz	: Lâ ilâhe illallah / Muhammedün / Resûlullah Aliyyen / Veliyyullah / Bordür; Ali Hasan Hüseyin Ali Muhammed Cafer Musa Ali Muhammed Ali Hasan Muhammed
Ölçüleri	: Çapı 24 mm, Kalınlığı 1 mm
Ağırlığı	: 5.4 gr.
Maddesi	: Gümüş
Darphane	: Silik

Envanter No	: 30214
Yılı	: 1133 (M. 1720)
Ön Yüz	: Şah-ı Velâyet / Pîr Hüseyin, Tebrîz / Darb, 1133
Arka Yüz	: Lâ ilâhe illallah / Muhammedün / Resûlullah Aliyyen / Veliyyullah
Ölçüleri	: Çapı 25 mm, Kalınlığı 1 mm
Ağırlığı	: 5.42 gr.
Maddesi	: Gümüş
Darphane	: Tebrîz

Envanter No	: 30216
Yılı	: 1133 (M. 1720)
Ön Yüz	: Şah-ı Velâyet / Seyyid Hüseyin, 1133 / Darb, Nahçivân
Arka Yüz	: Lâ ilâhe illallah / Muhammedün / Resûlullah Aliyyen / Veliyyullah / Bordür; Ali Hasan Hüseyin Ali Muhammed Cafer Musa Ali Muhammed Ali Hasan Muhammed
Ölçüleri	: Çapı 24 mm, Kalınlığı 1 mm
Ağırlığı	: 5.37 gr.
Maddesi	: Gümüş
Darphane	: Nahçivân

Envanter No	: 30221
Yılı	: 1133 (M. 1720)
Ön Yüz	: Şah-ı Velâyet / Pîr Hüseyin, Tebrîz / Darb, 1133
Arka Yüz	: Lâ ilâhe illallah / Muhammedün / Resûlullah Aliyyen / Veliyyullah
Ölçüleri	: Çapı 23 mm, Kalınlığı 1 mm
Ağırlığı	: 5.40 gr.
Maddesi	: Gümüş
Darphane	: Tebrîz

Envanter No	: 30179
Yılı	: 1133 (M. 1720)
Ön Yüz	: Şah-ı Velâyet / Seyyid Hüseyin, 1133 / Darb, Nahçivân
Arka Yüz	: Lâ ilâhe illallah / Muhammedün / Resûlullah Aliyyen / Veliyyullah / Bordür; Ali Hasan Hüseyin Ali Muhammed Cafer Musa Ali Muhammed Ali Hasan Muhammed
Ölçüleri	: Çapı 25 mm, Kalınlığı 2 mm
Ağırlığı	: 5.39 gr.
Maddesi	: Gümüş
Darphane	: Nahçivân

Envanter No	: 30181
Yılı	: 1133 (M. 1720)
Ön Yüz	: Şah-ı Velâyet / Seyyid Hüseyin, 1133 / Darb, Tebrîz
Arka Yüz	: Lâ ilâhe illallah / Muhammedün / Resûlullah Aliyyen / Veliyyullah / Bordür; Ali Hasan Hüseyin Ali Muhammed Cafer Musa Ali Muhammed Ali Hasan Muhammed
Ölçüleri	: Çapı 26 mm, Kalınlığı 2 mm
Ağırlığı	: 5.34 gr.
Maddesi	: Gümüş
Darphane	: Tebrîz

Envanter No	: 30187
Yılı	: 1133 (M. 1720)
Ön Yüz	: Şah-ı Velâyet / Seyyid Hüseyin, 1133 / Darb, Nahçivân
Arka Yüz	: Lâ ilâhe illallah / Muhammedün / Resûlullah Aliyyen / Veliyyullah / Bordür; Ali Hasan Hüseyin Ali Muhammed Cafer Musa Ali Muhammed Ali Hasan Muhammed
Ölçüleri	: Çapı 24 mm, Kalınlığı 2 mm
Ağırlığı	: 5.37 gr.
Maddesi	: Gümüş
Darphane	: Nahçivân

Envanter No	: 30190
Yılı	: 1133 (M. 1720)
Ön Yüz	: Şah-ı Velâyet / Pîr Hüseyin / Darb, Nahçivân, 1133
Arka Yüz	: Lâ ilâhe illallah / Muhammedün / Resûlullah Aliyyen / Veliyyullah
Ölçüleri	: Çapı 23 mm, Kalınlığın 1 mm
Ağırlığı	: 5.39 gr.
Maddesi	: Gümüş
Darphane	: Nahçivân

Envanter No	: 30193
Yılı	: 1133 (M. 1720)
Ön Yüz	: Şah-ı Velâyet / Pîr Hüseyin, Tebrîz / Darb, 1133
Arka Yüz	: Lâ ilâhe illallah / Muhammedün / Resûlullah Aliyyen / Veliyyullah
Ölçüleri	: Çapı 25 mm, Kalınlığı 1 mm
Ağırlığı	: 5.36
Maddesi	: Gümüş
Darphane	: Tebrîz

Envanter No	: 30197
Yılı	: 1133 (M. 1720)
Ön Yüz	: Şah-ı Velâyet / Seyyid Hüseyin, 1133 / Tiflis / Darb
Arka Yüz	: Lâ ilâhe illallah / Muhammedün / Resûlullah Aliyyen / Veliyyullah / Bordür; Ali Hasan Hüseyin Ali Muhammed Cafer Musa Ali Muhammed Ali Hasan Muhammed
Ölçüleri	: Çapı 26 mm, Kalınlığı 1 mm
Ağırlığı	: 5.43 gr.
Maddesi	: Gümüş
Darphane	: Tiflis

Envanter No	: 30198
Yılı	: 1133 (M. 1720)
Ön Yüz	: Şah-ı Velâyet / Pîr Hüseyin, Tebrîz / Darb, 1133
Arka Yüz	: Lâ ilâhe illallah / Muhammedün / Resûlullah Aliyyen / Veliyyullah
Ölçüleri	: Çapı 27 mm, Kalınlığı 1 mm
Ağırlığı	: 5.33 gr.
Maddesi	: Gümüş
Darphane	: Tebrîz

Envanter No	: 30112
Yılı	: 1133 (M. 1720)
Ön Yüz	: Şah-ı Velâyet / Pîr Hüseyin / Darb, Nahçivân, 1133
Arka Yüz	: Lâ ilâhe illallah / Muhammedün / Resûlullah Aliyyen / Veliyyullah
Ölçüleri	: Çapı 23 mm, Kalınlığı 1 mm
Ağırlığı	: 5.4 gr.
Maddesi	: Gümüş
Darphane	: Nahçivân

Envanter No	: 30114
Yılı	: 1133 (M. 1720)
Ön Yüz	: Şah-ı Velâyet / Pîr Hüseyin, Tebrîz / Darb, 1133
Arka Yüz	: Lâ ilâhe illallah / Muhammedün / Resûlullah Aliyyen / Veliyyullah
Ölçüleri	: Çapı 21 mm, Kalınlığı 1 mm
Ağırlığı	: 5.4 gr.
Maddesi	: Gümüş
Darphane	: Tebrîz

Envanter No	: 30222
Yılı	: 1133 (M. 1720)
Ön Yüz	: Şah-ı Velâyet / Pîr Hüseyin, Tebrîz / Darb, 1133
Arka Yüz	: Lâ ilâhe illallah / Muhammedün / Resûlullah Aliyyen / Veliyyullah
Ölçüleri	: Çapı 25 mm, Kalınlığı 1 mm
Ağırlığı	: 5.48 gr.
Maddesi	: Gümüş
Darphane	: Tebrîz

Envanter No	: 30209
Yılı	: 1133 (M. 1720)
Ön Yüz	: Şah-ı Velâyet / Seyyid Hüseyin, 1133 / Darb, Nahçivân
Arka Yüz	: Lâ ilâhe illallah / Muhammedün / Resûlullah Aliyyen / Veliyyullah / Bordür; Ali Hasan Hüseyin Ali Muhammed Cafer Musa Ali Muhammed Ali Hasan Muhammed
Ölçüleri	: Çapı 26 mm, Kalınlığı 1 mm
Ağırlığı	: 5.39 gr.
Maddesi	: Gümüş
Darphane	: Nahçivân

Envanter No	: 30224
Yılı	: 1133 (M. 1720)
Ön Yüz	: Şah-ı Velâyet / Seyyid Hüseyin, 1133 / Darb, Tebrîz
Arka Yüz	: Lâ ilâhe illallah / Muhammedün / Resûlullah Aliyyen / Veliyyullah / Bordür; Ali Hasan Hüseyin Ali Muhammed Cafer Musa Ali Muhammed Ali Hasan Muhammed
Ölçüleri	: Çapı 25 mm, Kalınlığı 1 mm
Ağırlığı	: 5.41 gr.
Maddesi	: Gümüş
Darphane	: Tebrîz

Envanter No	: 30225
Yılı	: 1133 (M. 1720)
Ön Yüz	: Şah-ı Velâyet / Pîr Hüseyin, Tebrîz / Darb, 1133
Arka Yüz	: Lâ ilâhe illallah / Muhammedün / Resûlullah Aliyyen / Veliyyullah
Ölçüleri	: Çapı 23 mm, Kalınlığı 1 mm
Ağırlığı	: 5.34 gr.
Maddesi	: Gümüş
Darphane	: Tebrîz

Envanter No	: 30229
Yılı	: 1133 (M. 1720)
Ön Yüz	: Şah-ı Velâyet / Seyyid Hüseyin, 1133 / Darb, Nahçivân
Arka Yüz	: Lâ ilâhe illallah / Muhammedün / Resûlullah Aliyyen / Veliyyullah / Bordür; Ali Hasan Hüseyin Ali Muhammed Cafer Musa Ali Muhammed Ali Hasan Muhammed
Ölçüleri	: Çapı 24 mm, Kalınlığı 1 mm
Ağırlığı	: 5.38 gr.
Maddesi	: Gümüş
Darphane	: Nahçivân

Envanter No	: 30065
Yılı	: 1133 (M. 1720)
Ön Yüz	: Şah-ı Velâyet / Pîr Hüseyin / Darb, 1133
Arka Yüz	: Lâ ilâhe illallah / Muhammedün / Resûlullah Aliyyen / Veliyyullah / Bordür; Ali Hasan Hüseyin Ali Muhammed Cafer Musa Ali Muhammed Ali Hasan Muhammed
Ölçüleri	: Çapı 23 mm, Kalınlığı 1,5 mm
Ağırlığı	: 5.50 gr.
Maddesi	: Gümüş
Darphane	: Silik

Envanter No	: 30044
Yılı	: 1133 (M. 1720)
Ön Yüz	: Şah-ı Velâyet / Pîr Hüseyin, Erivân / Darb, 1133
Arka Yüz	: Lâ ilâhe illallah / Muhammedün / Resûlullah Aliyyen / Veliyyullah
Ölçüleri	: Çapı 26 mm, Kalınlığı 1,5 mm
Ağırlığı	: 5.33 gr.
Maddesi	: Gümüş
Darphane	: Erivân

Envanter No	: 30067
Yılı	: 1133 (M. 1720)
Ön Yüz	: Şah-ı Velâyet / Pîr Hüseyin, Tebrîz / Darb, 1133
Arka Yüz	: Lâ ilâhe illallah / Muhammedün / Resûlullah Aliyyen / Veliyyullah
Ölçüleri	: Çapı 22 mm, Kalınlığı 2 mm
Ağırlığı	: 1.07 gr.
Maddesi	: Gümüş
Darphane	: Tebrîz

Envanter No	: 30068
Yılı	: 1133 (M. 1720)
Ön Yüz	: Şah-ı Velâyet / Seyyid Hüseyin / 1133 / Darb, Nahçivân
Arka Yüz	: Lâ ilâhe illallah / Muhammedün / Resûlullah Aliyyen / Veliyyullah / Bordür; Ali Hasan Hüseyin Ali Muhammed Cafer Musa Ali Muhammed Ali Hasan Muhammed
Ölçüleri	: Çapı 25 mm, Kalınlığı 1,5 mm
Ağırlığı	: 5.38 gr.
Maddesi	: Gümüş
Darphane	: Nahçivân

Envanter No	: 30069
Yılı	: 1133 (M. 1720)
Ön Yüz	: Şah-ı Velâyet / Seyyid Hüseyin / 1133 / Tiflis / Darb
Arka Yüz	: Lâ ilâhe illallah / Muhammedün / Resûlullah Aliyyen / Veliyyullah / Bordür; Ali Hasan Hüseyin Ali Muhammed Cafer Musa Ali Muhammed Ali Hasan Muhammed
Ölçüleri	: Çapı 25 mm, Kalınlığı 2 mm
Ağırlığı	: 5.37 gr.
Maddesi	: Gümüş
Darphane	: Tiflis

Envanter No	: 30070
Yılı	: 1133 (M. 1720)
Ön Yüz	: Şah-ı Velâyet / Seyyid Hüseyin / 1133 / Darb, Erivân
Arka Yüz	: Lâ ilâhe illallah / Muhammedün / Resûlullah Aliyyen / Veliyyullah / Bordür; Ali Hasan Hüseyin Ali Muhammed Cafer Musa Ali Muhammed Ali Hasan Muhammed
Ölçüleri	: Çapı 19 mm, Kalınlığı 1.5 mm
Ağırlığı	: 2.71 gr.
Maddesi	: Gümüş
Darphane	: Erivân

Envanter No	: 30177
Yılı	: 1133 (M. 1733)
Ön Yüz	: Şah-ı Velâyet / Seyyid Hüseyin, 1133 / Darb, Nahçivân,
Arka Yüz	: Lâ ilâhe illallah / Muhammedün / Resûlullah Aliyyen / Veliyyullah
Ölçüleri	: Çapı 24 mm, Kalınlığı 2 mm
Ağırlığı	: 5.38 gr.
Maddesi	: Gümüş
Darphane	: Nahçivân

Envanter No	: 30155
Yılı	: 1133 (M. 1720)
Ön Yüz	: Şah-ı Velâyet / Pîr Hüseyin, Tebrîz / Darb, 1133
Arka Yüz	: Lâ ilâhe illallah / Muhammedün / Resûlullah Aliyyen / Veliyyullah
Ölçüleri	: Çapı 23 mm, Kalınlığı 1 mm
Ağırlığı	: 5.4 gr.
Maddesi	: Gümüş
Darphane	: Tebrîz

Envanter No	: 30052
Yılı	: 1133 (M. 1720)
Ön Yüz	: Şah-ı Velâyet / Pîr Hüseyin, Tebrîz / Darb, 1133
Arka Yüz	: Lâ ilâhe illallah / Muhammedün / Resûlullah Aliyyen / Veliyyullah
Ölçüleri	: Çapı 24 mm, Kalınlığı 2 mm
Ağırlığı	: 5.27 gr.
Maddesi	: Gümüş
Darphane	: Tebrîz

Envanter No	: 30081
Yılı	: 1133 (M. 1720)
Ön Yüz	: Şah-ı Velâyet / Seyyid Hüseyin, 1133 / Nahçivân, Darb
Arka Yüz	: Lâ ilâhe illallah / Muhammedün / Resûlullah Aliyyen / Veliyyullah / Bordür; Ali Hasan Hüseyin Ali Muhammed Cafer Musa Ali Muhammed Ali Hasan Muhammed
Ölçüleri	: Çapı 24 mm, Kalınlığı 1 mm
Ağırlığı	: 5.4 gr.
Maddesi	: Gümüş
Darphane	: Nahçivân

Envanter No	: 30088
Yılı	: 1133 (M. 1720)
Ön Yüz	: Şah-ı Velâyet / Seyyid Hüseyin, 1133 / Darb, Tebrîz
Arka Yüz	: Lâ ilâhe illallah / Muhammedün / Resûlullah Aliyyen / Veliyyullah / Bordür; Ali Hasan Hüseyin Ali Muhammed Cafer Musa Ali Muhammed Ali Hasan Muhammed
Ölçüleri	: Çapı 23 mm, Kalınlığı 1 mm
Ağırlığı	: 5.4 gr.
Maddesi	: Gümüş
Darphane	: Tebrîz

Envanter No	: 30089
Yılı	: 1133 (M. 1720)
Ön Yüz	: Şah-ı Velâyet / Seyyid Hüseyin, 1133 / Darb, Nahçivân
Arka Yüz	: Lâ ilâhe illallah / Muhammedün / Resûlullah Aliyyen / Veliyyullah / Bordür; Ali Hasan Hüseyin Ali Muhammed Cafer Musa Ali Muhammed Ali Hasan Muhammed
Ölçüleri	: Çapı 23 mm, Kalınlığı 1 mm
Ağırlığı	: 5.4 gr.
Maddesi	: Gümüş
Darphane	: Nahçivân

Envanter No	: 30082
Yılı	: 1134 (M. 1721)
Ön Yüz	: Şah-ı Velâyet / Seyyid Hüseyin, 1134 / Darb, Tebrîz
Arka Yüz	: Lâ ilâhe illallah / Muhammedün / Resûlullah Aliyyen / Veliyyullah / Bordür; Ali Hasan Hüseyin Ali Muhammed Cafer Musa Ali Muhammed Ali Hasan Muhammed
Ölçüleri	: Çapı 24 mm, Kalınlığı 1 mm
Ağırlığı	: 5.4 gr.
Maddesi	: Gümüş
Darphane	: Tebrîz

Envanter No	: 30231
Yılı	: 1134 (M. 1721)
Ön Yüz	: Şah-ı Velâyet / Seyyid Hüseyin / 1134 / Darb, Tebrîz
Arka Yüz	: Lâ ilâhe illallah / Muhammedün / Resûlullah Aliyyen / Veliyyullah / Bordür; Ali Hasan Hüseyin Ali Muhammed Cafer Musa Ali Muhammed Ali Hasan Muhammed
Ölçüleri	: Çapı 25 mm, Kalınlığı 1 mm
Ağırlığı	: 5.41 gr.
Maddesi	: Gümüş
Darphane	: Tebrîz

Envanter No	: 30075
Yılı	: 1134 (M. 1721)
Ön Yüz	: Şah-ı Velâyet / Seyyid Hüseyin / 1134 / Tiflis / Darb
Arka Yüz	: Lâ ilâhe illallah / Muhammedün / Resûlullah Aliyyen / Veliyyullah / Bordür; Ali Hasan Hüseyin Ali Muhammed Cafer Musa Ali Muhammed Ali Hasan Muhammed
Ölçüleri	: Çapı 25 mm, Kalınlığı 1 mm
Ağırlığı	: 5.4 gr.
Maddesi	: Gümüş
Darphane	: Tiflis

Envanter No	: 30105
Yılı	: Silik
Ön Yüz	: Şah-ı Velâyet / Pîr Hüseyin, Tiflis / Darp
Arka Yüz	: Lâ ilâhe illallah / Muhammedün / Resûlullah Aliyyen / Veliyyullah
Ölçüleri	: Çapı 25 mm, Kalınlığı 1 mm
Ağırlığı	: 5.4 gr.
Maddesi	: Gümüş
Darphane	: Tiflis

Envanter No	: 30141
Yılı	: Silik
Ön Yüz	: Şah-ı Velâyet / Pîr Hüseyin, Erivân / Darb
Arka Yüz	: Lâ ilâhe illallah / Muhammedün / Resûlullah Aliyyen / Veliyyullah / Bordür; Ali Hasan Hüseyin Ali Muhammed Cafer Musa Ali Muhammed Ali Hasan Muhammed
Ölçüleri	: Çapı 25 mm, Kalınlığı 1 mm
Ağırlığı	: 5.4 gr.
Maddesi	: Gümüş
Darphane	: Erivân

Envanter No	: 30210
Yılı	: Silik
Ön Yüz	: Şah-ı Velâyet / Pîr Hüseyin / Darb, Erivân
Arka Yüz	: Lâ ilâhe illallah / Muhammedün / Resûlullah Aliyyen / Veliyyullah
Ölçüleri	: Çapı 26 mm, Kalınlığı 1 mm
Ağırlığı	: 5.41 gr.
Maddesi	: Gümüş
Darphane	: Erivân

Envanter No	: 30129
Yılı	: Silik
Ön Yüz	: Şah-ı Velâyet / Pîr Hüseyin, Erivân / Darb
Arka Yüz	: Lâ ilâhe illallah / Muhammedün / Resûlullah Aliyyen / Veliyyullah
Ölçüleri	: Çapı 24 mm, Kalınlığı 1 mm
Ağırlığı	: 5.4 gr.
Maddesi	: Gümüş
Darphane	: Erivân

Envanter No	: 30102
Yılı	: Silik
Ön Yüz	: Şah-ı Velâyet / Pîr Hüseyin, Tiflis / Darb
Arka Yüz	: Lâ ilâhe illallah / Muhammedün / Resûlullah Aliyyen / Veliyyullah
Ölçüleri	: Çapı 22 mm, Kalınlığı 1 mm
Ağırlığı	: 5.4 gr.
Maddesi	: Gümüş
Darphane	: Tiflis

Envanter No	: 30126
Yılı	: Silik
Ön Yüz	: Şah-ı Velâyet / Pîr Hüseyin, Tiflis
Arka Yüz	: Lâ ilâhe illallah / Muhammedün / Resûlullah Aliyyen / Veliyyullah
Ölçüleri	: Çapı 18 mm, Kalınlığı 1 mm
Ağırlığı	: 2.70 gr.
Maddesi	: Gümüş
Darphane	: Tiflis

Envanter No	: 30152
Yılı	: Silik
Ön Yüz	: Şah-ı Velâyet / Pîr Hüseyin, Tiflis / Darb
Arka Yüz	: Lâ ilâhe illallah / Muhammedün / Resûlullah Aliyyen / Veliyyullah
Ölçüleri	: Çapı 22 mm, Kalınlığı 1 mm
Ağırlığı	: 5.4 gr.
Maddesi	: Gümüş
Darphane	: Tiflis

Envanter No	: 30107
Yılı	: Silik
Ön Yüz	: Şah-ı Velâyet / Pîr Hüseyin, Erivân / Darb
Arka Yüz	: Lâ ilâhe illallah / Muhammedün / Resûlullah Aliyyen / Veliyyullah
Ölçüleri	: Çapı 24 mm Kalınlığı 1 mm
Ağırlığı	: 5.4 gr.
Maddesi	: Gümüş
Darphane	: Erivân

Envanter No	: 30064
Yılı	: Silik
Ön Yüz	: Şah-ı Velâyet / Pîr Hüseyin / Darb, Erivân
Arka Yüz	: Lâ ilâhe illallah / Muhammedün / Resûlullah Aliyyen / Veliyyullah
Ölçüleri	: Çapı 25 mm, Kalınlığı 1 mm
Ağırlığı	: 5.38 gr.
Maddesi	: Gümüş
Darphane	: Erivân

Envanter No	: 30147
Yılı	: Silik
Ön Yüz	: Şah-ı Velâyet / Pîr Hüseyin, Tiflis / Darb
Arka Yüz	: Lâ ilâhe illallah / Muhammedün / Resûlullah Aliyyen / Veliyyullah
Ölçüleri	: Çapı 22 mm, Kalınlığı 1 mm
Ağırlığı	: 5.4 gr.
Maddesi	: Gümüş
Darphane	: Tiflis

Envanter No	: 30164
Yılı	: Silik
Ön Yüz	: Şah-ı Velâyet / Pîr Hüseyin, İsfahân / Darb
Arka Yüz	: Lâ ilâhe illallah / Muhammedün / Resûlullah Aliyyen / Veliyyullah
Ölçüleri	: Çapı 26 mm, Kalınlığı 1 mm
Ağırlığı	: 5.4 gr.
Maddesi	: Gümüş
Darphane	: İsfahân

Envanter No	: 30191
Yılı	: Kesilmiş
Ön Yüz	: Şah-ı Velâyet / Pîr Hüseyin / Darb Herât?
Arka Yüz	: Lâ ilâhe illallah / Muhammedün / Resûlullah Aliyyen / Veliyyullah
Ölçüleri	: Çapı 24 mm, Kalınlığı 2 mm
Ağırlığı	: 5.28 gr.
Maddesi	: Gümüş
Darphane	: Herât?

Envanter No	: 30040
Yılı	: 1151 (M. 1738)
Ön Yüz	: Halledallahü / Mülkehu İsfahân / Darp 1151
Arka Yüz	: Nadir / Es-Sultan
Ölçüleri	: Çapı 18 mm, Kalınlığı 2,5 mm
Ağırlığı	: 6,91 gr.
Maddesi	: Gümüş
Darphane	: İsfahân

Envanter No	: 30037
Yılı	: 1151 (M. 1738)
Ön Yüz	: Halledallahü / Mülkehu Tebrîz / Darb, 1151
Arka Yüz	: Nadir / Es-Sultan
Ölçüleri	: Çapı 19 mm, Kalınlığı 2,5 mm
Ağırlığı	: 6.9 gr.
Maddesi	: Gümüş
Darphane	: Tebrîz

Envanter No	: 30036
Yılı	: 1152 (M. 1739)
Ön Yüz	: Nâdir / Sahib Kıran / Şah-i / Selâtin-i Cihân
Arka Yüz	: 1152 / Tiflis / Darb
Ölçüleri	: Çapı 21 mm, Kalınlığı 3 mm
Ağırlığı	: 11,53 gr.
Maddesi	: Gümüş
Darphane	: Tiflis

Envanter No	: 30039
Yılı	: 1153 (M. 1740)
Ön Yüz	: Nâdir / Sahib Kıran / Şah-i / Selâtin-i Cihân
Arka Yüz	: Tebrîz / Daru's-Saltana / Darb / 1153
Ölçüleri	: Çapı 23 mm, Kalınlığı 3 mm
Ağırlığı	: 11,46 gr.
Maddesi	: Gümüş
Darphane	: Tebrîz

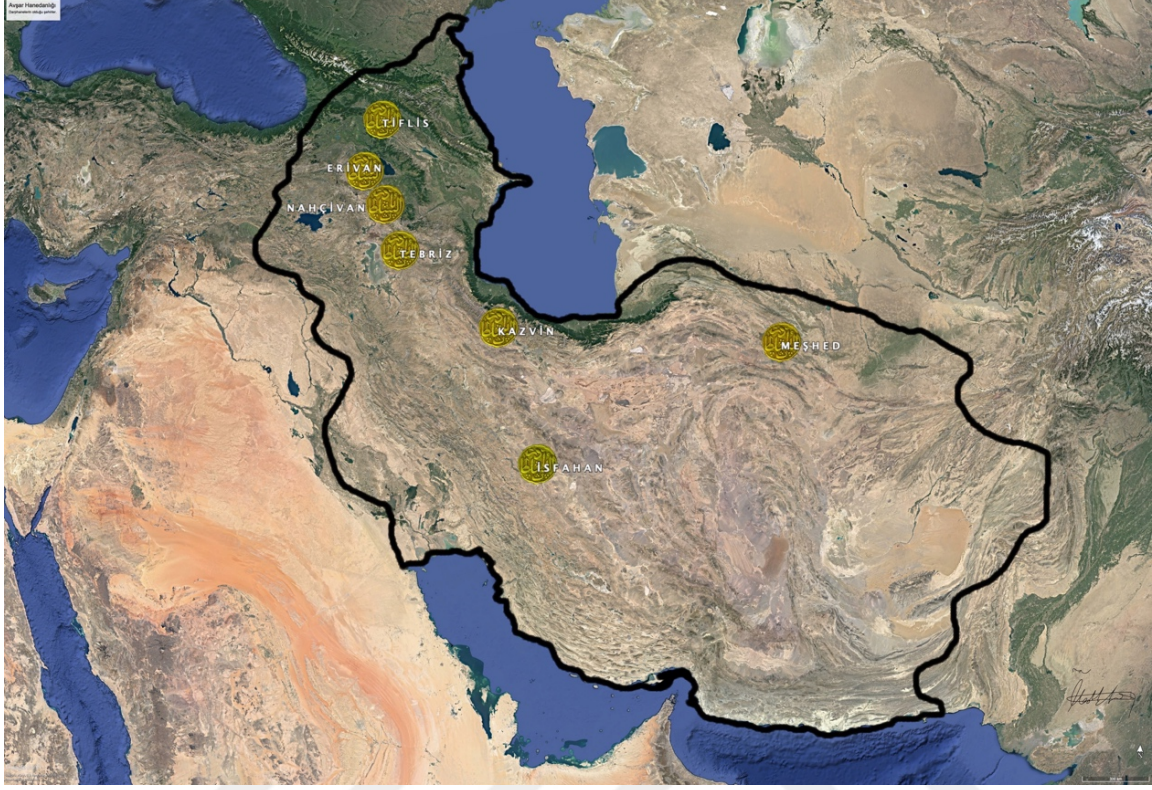
Envanter No	: 30041
Yılı	: 1154 (M. 1741)
Ön Yüz	: Hat Sultan ber / Selâtin-i Cihân / Şah-ı Şahan Nadir Sahip Kıran Darb / 1154
Arka Yüz	: Meşhed-i / Mukaddes / Darb
Ölçüleri	: Çapı 23.5 mm, Kalınlığı 2.5 mm
Ağırlığı	: 10.39 gr.
Maddesi	: Gümüş
Darphane	: Meşhed

Envanter No	: 30038
Yılı	: Kesilmiş
Ön Yüz	: Halledallahü / Mülkehu Tebrîz / Darb
Arka Yüz	: Nadir / Es-Sultan
Ölçüleri	: Çapı 18 mm, Kalınlığı 3 mm
Ağırlığı	: 6,93 gr.
Maddesi	: Gümüş
Darphane	: Tebrîz

<i>ŞEHİR</i>	<i>SAYI</i>
Erivân	33
Herât	1
İsfahân	6
Kazvin	1
Meşhed	4
Nahçivân	37
Tebrîz	66
Tiflis	42
Darphanesi silik olan	4
Toplam	194

Yanda verilen tabloda bu çalışmada kullanılan sikkelerin hangi şehirde kaç adet darp edildiği ve toplam sayı verilmiştir.

Harita 1; Aşşar hânedanında darphane bulunan şehirler.

(Erivân, Herât, İsfahân, Kazvin, Meşhed, Nahçivân, Tebrîz, Tiflis)

SONUÇ

Sikkeler, sikkeyi bastıran devletlerin yönetim biçimi, ekonomik durumları, siyasal yapıları, yerleşim yerleri, dini inançları ve yöneticilerin saltanat süreleri hususunda fevkalade değerli bilgiler içermektedir. Bunun yanı sıra kültürel ve maddi değerlerinin sembolü olan bu eserlerin içerdiği motif ve figürler, darp edildikleri döneme ait sanat üslubu hususunda birinci el kaynak niteliği taşımaktadır. Söz konusu bu sikkelerin kullanım amacı sadece alış-veriş olmayıp, bazı kaynaklarda asker maaşlarının ödenmesi ve tazminat ile vergi gibi nakdilerde de kullanıldığı görülmüştür.

Sikkeler, özerklik alameti olarak egemenliğin vazgeçilmezi olmuştur. Ayrıca idari yönü ve ticari kapasitesi yüksek olan şehirlerde veya bu şehirlere yakın maden ocaklarının yanında darphaneler kurulmuştur. Bu gelenekten çok zaruri bir olgudur. Bir devletin sikke basması için darphane kurması ve sikke üretiminde kullanılacak madeni elde edebilmesi için belli bir ekonomik güce ve merkezi otoriteye sahip olması gerekmektedir.

Araştırmanın sonucunda, 194 adet gümüş sikke incelenmiş ve son dönem Safevî ile Avşar hânedanı sikkeleri ticari bir araç olmakla birlikte iletişim kaynaklarının kısıtlı olduğu bir dönemde hükümdarın halka ulaşmasındaki kitlesel bir iletişim aracı ve propaganda malzemesi olmuştur. Safevî hânedanının dokuzuncu hükümdarı olan Hüseyin Mirza kendinden önce gelen atalarının devamı niteliğinde kendi adına sikkeleri darp ettirmiştir. Şüphesiz Nadir Şah, hükümrancılığını ilan ettikten sonra özerkliğini çağdaşı olan devletlere gösterebilmesi ve yönetimdeki gücünü pekiştirebilmesi adına bu sikkelerin üretimine zaman kaybetmeden başladığı görülmüştür.

Katalogunu verdiğimiz sikkelerin üzerinde darp merkezine istinaden İsfahân, Tebrîz, Tiflis, Nahçivân, Kazvin, Erivân, Meşhed ve Herât gibi İran coğrafyasındaki önemli şehirlerin isimleri geçmektedir. Bu şehirler önceki dönemlerde olduğu gibi Safevî ve Avşar hânedanları döneminde de önemini koruyan, iktisadi ve sosyo-kültürel değerleriyle ön plana çıkmış olan yerleşkelerin merkezleridir.

Safevî sikkelerinin genelinde Sultan Hüseyin Mirza'ya ithafen unvan olarak “*Şah*”, “*Pîr*” ve “*Seyyid*” tabirleri kullanılmıştır. Safevî sikkelerinin hepsinde Kelime-i Tevhîd neşredilmiştir. Ancak bazılarında Kelime-i Tevhîde ek olarak bordür etrafında On İki İmam ile özdeşleşen “*Ali Hasan Hüseyin Ali Muhammed Cafer Musa Ali Muhammed Ali Hasan Muhammed*” isimlerine yer verilmiştir.

İslâmi sikkelerde genellikle Kelim-i Tevhîd “*Lâ İlâhe illallah, Muhammedün Resûllullah*” (Allah’tan başka hiçbir ilah yoktur. Muhammed onun peygamberidir) şekliyle yer almaktadır. Ancak İslâmi sikkelerden farklı olarak Şi’î esasları doğrultusunda “*Aliyyen Veliyyullah*” (Ali velilerin başı-Allah’ın velisi Ali) ibaresi Kelime-i Tevhîdin devamına neşredilmiştir. Şi’î ezanında da yer alan “*Aliyyen Veliyyullah*” ibaresi Hz. Ali’ye bağlılıklarını bildirmek ve onu ön plana çıkartabilmek adına kullanılmıştır. Şi’î anlayışa göre tasavvufta pirlarin başı ve serdarı diye anılmaktadır. Bu ifadenin Şi’î camiada kullanılması Hz. Ali taraftarı halifeliği onun soyuna mensup olanlarının hakkı olarak görmeleri ne denli mistik bir tutkuyla yüceltmeye çalıştıkları ve saygı duyduklarının göstergesidir. Safevî hânedanında dinin her alanda etkisi görüldüğü gibi sikkeler üzerinde yansımaları da görülmüştür. Böylece Safevî hânedanı her alanda güttüğü milliyetçilik propagandasını sikkelere de tezahür ettirmiştir.

Avşar hânedanı sikkelerinin ön yüzlerinde genelde Nadir Şah’ın unvanları yazılmış, yüceltici ve onur verici sözlere yer verilmiştir. Yuvarlak bordür içinde genellikle “*Şah*” ve “*es-Sultan*” unvanları kullanılmıştır. “*Şah-i Selâtin-i Cihân*” ‘cihan şahı, şahların şahı’, “*Halledallahü Mülkehu*” ‘mülkü daim olsun’, “*Sahib Kıran*” ‘dünya ve ahiret saadetine nail olan hikmet eri’, “*Şah-ı Şahan*” ‘şahlara yakışan şekilde, şahlara layık mükemmellikte’, “*Ber*” ‘hayır sahibi, iyi amel işleyen’ gibi anlamlara gelen unvanları da kullanıldığı görülmüştür. Bu unvanlar genellikle şahı yüceltmek ve kişiliğini halka yansıtabilmek adına toplum nezdinde devleti yöneten şahsiyetin profili oluşturulmaya çalışılmıştır. Bu ve benzeri unvanlar Safevî ve Avşarlılar ile bu bölgeye gelmemiştir. “*Şah-ı Şahan*” unvanı daha önce bölgede hüküm süren Part hükümdarları için Grekçe aynı anlama gelen “*basileus-basileon*” tabiri kullanılmıştır.

Söz konusu hânedanların uluslararası mali sisteminin dünya ekonomik konjonktürünün gerekleri doğrultusunda olduğu görülmektedir. Bunu yaparken merkezi otorite sisteminin özünü oluşturan İslâmi kaideleri de göz ardı etmemişlerdir. Önceki devirlerde Fatımi sikkelerinin darp tarihi yazıyla yazılmıştır. Ancak Safevî, Avşar ve onların çağdaşı olan Osmanlı Devleti’de darp tarihini sayı ile yazmıştır. Birçok alanda olduğu gibi sikkelerde de önceki devletlerin etkisi görülmüştür. Avşar hânedanı sikkelerinde özellikle Safevî ve Sâsânî ile bölgede hüküm sürmüş diğer milletlerin izleri görülmektedir.

Osmanlı ile İran arasındaki anlaşmazlıkların ana sebebi uluslararası ticaret yollarına kimin hâkim olacağı hususunda olmuştur. Savaş ve sefer giderleri ülkenin iktisadi durumunda ciddi kayıplar vermiştir. Hatta bu dönemden sonra devalüasyon ile ekonomik buhranlarla karşı karşıya kalındığı, ülke parasının değer kaybına uğraması sonucu sikkelerin etrafının kesildiği görülmüştür. İran asıllı ünlü akademisyen Moojan Momen'e göre siyasi otoritenin sürekli zaafa uğraması ile ekonomik sıkıntıların baş göstermesi reayanın istikrarlı ve belli bir çizgisi olan ulemaya yönelmesine sebebiyet vermiştir.

Söz konusu sikkelerin Mardin veya İran coğrafyasından farklı bir bölgede bulunmaları ticaretin ve tüccarların güzergahında olduğunun göstergesidir. Çalışmaya konu olan sikkelerin hemen hemen hepsinin etrafı kırılmıştır. Bunun sebebi tüccarların hızlı para akışını ve sirkülasyonu fırsat bilerek piyasadaki paraların etrafını kesip, kesilen parçalarla da yeni sikkeler elde edebilmesidir.

Bu sikkeler incelediğinde coğrafyanın, dinin ve kültürel değerlerin devletin iktisadi yönü üzerinde ne denli rol oynadığı ve nasıl etkilediği görülmektedir. Şüphesiz her devlet için “*din*” her zaman önemli bir propaganda aracı olmuştur. Çalışmayı incelediğimizde sikkelerin iktisadi yönlerinin yanı sıra ülkenin konjonktürel yapısının dini ve kültürel olgularının bağlantılı olduğunu görmekteyiz. Bir sikkenin darp edilmesi veya nasıl darp edileceği hususundaki belirleyici unsur şüphesiz sultanın talebi doğrultusunda olmuştur. Aynı zamanda önemli bir iletişim aracı olan bu paralar hükmeden ile hükmedilen arasındaki ilişkiyi yansıtmakla birlikte otoritenin kararlılığını gösterebilmesi ve üstünlüğünü sürdürebilmesi için aracı konumundadır. Bunu da sikkeler aracılığıyla din ve kültürel değerler gibi ortak olgular üzerinden yapmışlardır. Merkezi otoritenin güçlülüğü ile hazinenin zenginliği, bastığı sikkelerin sayısı ve bu sikkelerin yaydığı propagandayla doğru orantılı olmuştur.

KAYNAKLAR

- AKŞİN, S. (1997). *Türkiye Tarihi 3*. İstanbul: Cem Yayınevi.
- AKYOL, T. (2013). *Osmanlı'da ve İran'da Mezhep ve Devlet*. İstanbul: Doğan Kitap Yayınları.
- ALBAYRAK, R. (2013). *Türklerin Tarihi*. Ankara: Berikan Yayınevi.
- ALPARSLAN, A. (2007). "Nesra'lık". *DİA*, XXXIII, 11-15.
- ARPAGUŞ, H. K. (2002). "Kelime-i Tevhîd". *DİA*, XXV, 214-215.
- ARPAGUŞ, S. (2007). "Pîr". *DİA*, XXXIV, 272-273.
- ARTUK, İ., & ARTUK, C. (1974). *İstanbul Arkeoloji Müzeleri Teşhirdeki İslamî Sikkeler Kataloğu II*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- ATEŞ, A. (2006). "Nadir Şah Afşar'ın Ölümünden Sonra İran'da Hakimiyet Mücadeleleri ve Osmanlı Devleti'nin İran Politikası". *Sosyal Bilimler Dergisi*, VIII(II), 53-64.
- ATEŞ, A. (2014). "Ağa Muhammes Han'ın Kafkasya Seferleri ve Osmanlı-İran İlişkileri (1795-1797)". *Karadeniz İncelemeleri Dergisi* XVI, 39-55.
- AYCAN, İ. (2005). "Muâviye b. Ebû Süfyân". *DİA*, XXX, 332-334.
- AYDIN, M. (2008). "Erivan". *DİA*, XXXV, 26-29.
- AYDOĞMUŞOĞLU, C. (2013). "Safevî Çağına Ait Üç Türkçe Mektup ve Değerlendirilmesi". *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, LIII(II), 411-420.
- AYDOĞMUŞOĞLU, C. (2014). *Safevîye Tarikatı Tarihi*. Ankara: Berikan Yayınevi.
- AYDOĞMUŞOĞLU, C. (2015). *Safevi Devleti Tarihi*. Ankara Yayınları: Kimlik.
- B.O.A. (2014). 3 Numaralı Nâme-i Hümâyûn Defteri. İstanbul.
- BASUĞUY, B. (2013). "Bâbürlü İmparatorluğu'nun Siyasi Tarihi Üzerine Bir Değerlendirme". *Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, III(V), 29-48.

- BAZIN, M. (2002). "Kazvin". *DİA*, XXV, 154-155.
- BİLGİLİ, A. S. (2011). "Tebriz". *DİA*, XL, 219-222.
- BRIDGES, M. (1855). *A Popular Modern History*. London: Burns and Lambert.
- ÇAY, A. M. (2009). *Türkiye Dışı Türk Tarihi Afşarlar (1736-1795)*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Türkiye Kültür Portalı Projesi.
- ÇELENK, M. (2013). Safevîler Döneminin Şii-Sünni İlişkileri Üzerindeki Etkisi. *Mezhep Araştırmaları*, VI/II, 81.
- ÇETİN, A., & DİLEK, K. (2011). *Safevî Dönemi İran Kaynakları*. Ankara: Kadim Yayınları.
- ÇETİNOĞLU, M. (2016). *Safeviler ve Kızılbaş Türkler*. İstanbul: Kamer Yayınları.
- ÇINAR, G. K. (2017). *Safevîlerde Hükümdar Unvanları ve Hâkimiyet Anlayışı*. Konya: Çizgi Kitapevi.
- DAMALI, A. (2001). *150 Devlet 1500 Sultan İslam Sikkeleri*. İstanbul: Nilüfer Vakfı Yayınları.
- DAMALI, A. (2012). *Osmanlı Sikkeleri Tarihi VI*. İstanbul: Nilüfer Vakfı Yayınları.
- DEMİRTAŞ, F. (1949). Osmanlı Devrinde Anadolu'da Oğuz Boyları. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, VII(II), 321-365.
- DÜLEF, E. (2017). *İran Seyahatnamesi*. (S. Gündoğdu, Çev.) İstanbul: Kronik Kitap.
- DİLER, Ö. (2009). *İslam Darp Yerleri III*. (E. N. Diler, J. C. Hinrichs, & G. Kürkman, Dü) İstanbul: Mas Matbaacılık.
- DOĞAN, S. (2016). Moğolların Anadolu İşgali Maraş'ın Demografik Yapısına Etkileri. *Uluslararası Selçuklu Döneminde Maraş Sempozyumu*. Kahramanmaraş. 227.
- DURSUN, D. (1992). "Benderabbas". *DİA*, V, 433-434.
- EAGLETON, C., & WILLIAMS, J. (2013). *Paranın Tarihi*. (F. Kahya, Çev.) İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

- EKİCİ, M. (2013). Karia Şehir Sikkeleri ve Lagina'da Bulunan Sikkelerin Değerlendirilmesi. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Konya.
- ERDOĞAN, N., & MENTEŞE, H. (2015). *Doğu Roma Sikkeleri (M.S. 491-1453)*. (N. Erdoğan, Dü.) Mardin: Mardin Müze Müdürlüğü.
- ERDOĞDU, F., TATAR, N., & ÇAKIR, E. (2011). "Nümismatikten Tarihe Katkı Sikkelerdeki Yapılara Harika Bir Örnek: İskenderiye Feneri, *Tarih Okulu*". *Tarih Okulu Dergisi*, 87-99.
- ERMAN, K. (2013). Ahmed Şah Dürrani Öncesinde Afganistan Tarihinde Türkler ve Diğer Kavimler. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, LIII(II), 479-495.
- FRANKE, P. R. (2007). *Roma Döneminde Küçükasya / Sikkelerin Yansımasında Yunan Yaşamı*. (N. Baydur, Çev.) İstanbul: Ege Yayınları.
- FRASER, J. (1742). *History of Nadir Shah*. London: Printed for A. MILLAR.
- GÖGER, V. (2019). Diyarbakır Kalesi Cephanelisi (1740-1746). *MUTAD*, VI(I), 46-62.
- GÜNAY, E. (2019). *Mardin Müzesi'ndeki Eyyûbî Sikkeleri*. İstanbul: Hiper Yayınevi.
- GÜNDÜZ, T. (2008). "Safevîler". *DİA*, XXXV, 451-455.
- GÜNDÜZ, T. (2013). *Osmanlı Tarihi El Kitabı*. Ankara: Grafiker Yayınları.
- GÜNDÜZ, T. (2018). *Son Kızılbaş Şah İsmail*. İstanbul: Yeditepe Yayınevi.
- İPEK, C. D. (2012). Güney Azerbaycan Türklerinde Kimlik Sorunu. *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*(XII/1), 267-283.
- KÖPRÜLÜ, M. F. (1979). "Avşar". *DİA*, II, 28-38.
- KABAKLARLI, N., & ERÜRETEN, M. (2011). *Anadolu'da Paranın Tarihi*. (B. Arı, Dü.) Ankara: Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Yayınları.
- KAFALI, M. (1994). "Ebülğazi Bahadır Han". *DİA*, X, 358-360.
- KAFKASYALI, A. (2010). *İran Türkleri*. İstanbul: Bilge Oğuz Yayınevi.

- KAMALI, D. (2016). Safevî Hânedanı'nın Çöküşü. *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*(225), 153-174.
- KARAMANLI, H. (2006). "Nahçivân". XXXII, 294-297.
- KAYA, A. M. (2004). *Avşar Türkmenleri*. Kayseri: Geçit Yayınları.
- KEVSERÂNÎ, V. (1992). *Osmanlı ve Sefevilerde Din-Devlet İlişkisi*. (M. Canyürek, Çev.) İstanbul: Denge Yayınları.
- KÜÇÜKAŞCI, M. S. (2009). "Seyyid". *DİA*, XXXVII, 40-43.
- KİMYA, O. (2018). Nadir Şah Afşar Dönemi Osmanlı-İran Münasebetleri ile İlgili Türkiye'de Yapılan Akademik Çalışmalar. *ATDD*, 48-66.
- KIRCA, U. (2018). Nadir Şah Döneminde Afşarlıların Babürlüler ve Türkistan Hanlıkları ile İlişkileri (1736-1747). *Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul.
- KÜTÜKOĞLU, B. (1993). *Osmanlı-İran Siyâsî Münâsebetleri*. İstanbul: İstanbul Fetih Cemiyeti.
- KONUKÇU, E. (1991). "Bâbürlüler". *DİA*, IV, 400-404.
- KONUKÇU, E. (1997). "Halaç". *DİA*, XV, 228-229.
- KONUKÇU, E. (2008). Hindistan'daki Türk Devletlerinin Kuruluş ve Yıkılışları. *Kuruluş ve Çöküş Süreçlerinde Türk Devletleri Sempozyumu Bildirileri*. Sakarya. 149-150.
- KURTULUŞ, R. (2013). "Zendler". *DİA*, XLIV, 256-258.
- LOCHARDT, L. (2016). Safevi Döneminde İran Ordusu. (İ. Külbilge, Dü.) *Cihannüma Tarih ve Coğrafya Araştırmaları Dergisi*(II), 177-188.
- LOCKHART, L. (1938). *Nadir Shah*. Lahore: Historical Reprints.
- MCDONALD, G. (1916). *The Evolution of Coinage*. London: Cambridge at the University Press.
- MOHAMMEDNEJAJAD, H. (2017). *Osmanlı-İran İlişkileri*. İstanbul: Doğu Kitapevi.
- MUHAMMEDOĞLU, A. S. (2000). "İran". *DİA*, XXII, 405-409.

- NIZAMI, K. A. (1995). "Fahreddin Mübarek Şah". *DİA*, XII, 87.
- ÖNGÖREN, R. (2008). "Safîyyüddîn-i Erdebîlî". *DİA*, XXXV, 476-478.
- ÖZ, M. (1993). "Ca'fer es Sâdık". *DİA*, VII, 1-3.
- ÖZ, M. (2004). "Meşhed". *DİA*, XXIX, 263-265.
- ÖZ, M. (2006). "Mûsâ el-Kâzım". *DİA*, XXXI, 219-221.
- ÖZBARAN, S. (1984). Antonio Tenreiro'nun Osmanlı Topraklarında Yaptığı Gezi Notları (1523-1529). *Tarih İncelemeleri Dergisi*, II(I), 55-67.
- ÖZCAN, A. (2001). "Kandehar". *DİA*, XXIV, 293-294.
- ÖZCAN, A. (2006). "Nadir Şah". *DİA*, XXXII, 276-277.
- ÖZGÜDENLİ, O. G. (2000). "İsfahân". *DİA*, XXII, 497-502.
- ÖZGÜDENLİ, O. G. (2006). *Ortaçağ Türk-İran Tarihi Araştırmaları*. İstanbul: Kaktüs Yayınları.
- ÖZGÜDENLİ, O. G. (2008). "Reşîdüddin Fazlullâh-ı Hemedânî". *DİA*, XXXV, 19-21.
- ÖZGÜDENLİ, O. G. (2010). "Şeref Han". *DİA*, XXXVIII, 548-550.
- PAKSOY, G. (2011). *Anadolu'da Paranın Tarihi*. (B. Arı, Dü.) Ankara: Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Yayınları.
- PAMUK, Ş. (1999). *Osmanlı İmparatorluğunda Paranın Tarihi*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- POOLE, S. L. (1894). *Coins and Medals*. Londra: Cosmo Publications.
- ROBINSON, F. (2005). *Cambridge Resimli İslam Dünyası Tarihi*. (Z. Kılıç, Çev.) İstanbul: Kitap Yayınevi.
- SAHİLLİOĞLU, H. (2011). *Anadolu'da Paranın Tarihi*. B. Arı. içinde Ankara: Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Yayınları.
- SARIKAYA, M. S. (1993). Dini ve Siyasi Bakımdan Osmanlı-İran Münasebetleri. *Türk Kültürü*(363), 406-422.
- SARKAR, J. (1925). *Nadir Shah in India*. Calcutta: Published by R. Ghosh.

- SAVAŞ, S. (2002). *XVI. Asırda Anadolu'da Alevilik*. Ankara: Vadi Yayınları.
- SERİN, M. (2010). "Sülüs". *DİA*, XXXVIII, 128-130.
- SÜMER, F. (1967). *Oğuzlar*. Ankara: Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları.
- SÜMER, F. (1991). "Avşar". *DİA*, IV, 160-164.
- SÜMER, F. (1991). "Avşarlılar". *DİA*, IV, 164-166.
- ŞEVKET, F. (2017). *Îrân*. (D. Örs, Dü.) Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- ŞÜKÜROV, Q. (2012). "Huzistan Avşar Emiri Şümle ve Ahfadı". *Turkish Journal of History*, 1-15.
- ŞÜKÜROV, Q. (2016). "Şümle". *DİA*, II, 571-572.
- ŞİRÂZÎ, A. B. (2019). *Safevîler Tekmiletü'l-Ahbâr*. (Ş. Deniz, & H. Asadi, Çev.) İstanbul: Çevik Matbaacılık.
- TEKİN, O. (2004). "Meskûkât". *DİA*, XXIX, 317-318.
- TEKİN, O. (2009). "Sikke". *DİA*, XXXVII, 179-184.
- TEKİN, O. (2011). *Konuşan Paralar*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- TOGAN, Z. V. (1981). *Tarihte Usul*. İstanbul: Enderun Kitabevi.
- TOGAN, Z. V. (1981). *Umumî Türk Tarihi'ne Giriş*. İstanbul: Enderun Kitabevi.
- TOGAN, Z. V. (1982). *Oğuz Destanı*. İstanbul: Enderun Kitabevi.
- USLU, R. (1998). "Hûzistan". *DİA*, XVIII, 436-439.
- UĞURLUER, M. (2015). *Nümismatik Yazıları II*. Gaziantep: MCG Tarih ve Kültür Yayınları.
- UZUNÇARŞILI, İ. H. (2011). *Osmanlı Tarihi*. Ankara: TTK Yayınları.
- YAZICI, T. (1967). "Safevîler". *MEB İA*, X, 53-59.
- YEŞİLOT, O. (2008). Türkmençay Antlaşması ve Sonuçları. *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*(36), 187-199.

YILDIZ, H. D. (1988). "Abdülmelik b. Mervan". *DİA*, I, 266-270.

(2019, 07 12). http://www.kapalicarsi.com.tr/?page_id=307. adresinden alındı

ÖZGEÇMİŞ

Mardin doğumlu olan İbrahim Göktaş ilk ve orta öğrenimini Mardin’de tamamlamıştır. 2013 yılında girmiş olduğu Gaziantep Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü’nden 2017 yılında mezun olmuştur. 2017 yılında girmiş olduğu Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı’nda Yüksek Lisans eğitime devam etmektedir. Uluslararası dergilerde ve kitap bölümlerinde yayınlamış makaleleri bulunmaktadır. Nümismatik Bilimi, Mitoloji, Siyasal Tarih, Dinler Tarihi, Eğitim Tarihi, Sanat Tarihi, Kavimler Göçü, Safevî hânedanı ve Avşar hânedanı çalışmış ve çalışmakta olduğu konulardır. Akademik çalışmalara halen devam etmektedir.

VITAE

İbrahim Göktaş who was born in Mardin, completed his primary and secondary education in Mardin. In 2013, he won Gaziantep University Faculty of Science and Literature Department of History and graduated in 2017. He was accepted Gaziantep University Institute of Social Sciences Department of History in 2017 and still continues. He has published articles in international journals and book chapters. History of Coinage/Numismatics, Mythology, Political History, History of Religions, History of Education, History of Art, Migration of tribes, Safavid Dynasty and Afshar Dynasty are the subjects that he has studied and worked on. He continues his academic studies.